

Wonderen der Natuur
in de Menagerie van Blauw Jan te Amsterdam,
zoals gezien door Jan Velten rond 1700

ETI Digital
Rare & Historical Books

*This production was possible by a grant from NBBI, the Netherlands
Institute for Libraries and Information Management and ETI,
Amsterdam*

ISBN 3-540-14662-8

Copyright © 1998 ETI/Artis Library University of Amsterdam

Original text and research: Florence F.J.M. Pieters

Editor: Huub Veldhuijzen van Zanten

Copy editors: Florence F. J. M. Pieters and L.C. Rookmaaker

Portfolio CD: Gideon Gijswijt

Photography: University Library of Amsterdam

Design and lay-out: Paul Klinkenberg

Translations: Marianne Arentshorst (all texts from the Velten album),

Florence F.J.M. Pieters, Aras J.W. van Hertum,

Huub Veldhuijzen van Zanten and Peter Schalk

Printed by: Rotor Offsetdruk bv, Amsterdam

ETI Digital Book Series

Many beautiful historical books are safely tucked away in the strong rooms and climatized stacks of libraries. This is necessary, as these works are rare, costly and vulnerable so that we have to be very careful with them. But it is also a pity: the strong rooms work as a trap, the last station for the book, the last step before 'death'. Once a book ends up there it seldom comes out, and accessibility is limited to the librarian and the occasional researcher.

Electronic multimedia technology offers the possibility to preserve, to reproduce cheaply and to distribute these works worldwide. The NBBI (Netherlands Institute for Libraries and Information Management) and ETI (Expert Center for Taxonomic Identification) started a pilot project to publish some of these books electronically. The present package consists of a Photo CD with all plates (stored in various sizes), a diskette with the texts, and a booklet. The Photo CD can be consulted either on a Macintosh & Windows computer with CD-ROM player, on a CD-I player in combination with a television set, or on a Portfolio II-compatible Photo CD player in combination with a television set.

The floppy disk is formatted for DOS/Windows computers, but may also be accessed on Macintosh computers capable of reading DOS/Windows floppies. The text of the booklet in the package was stored in two file formats. One is a plain text file, in ASCII format. The other is a file with a simple lay-out in Word Perfect 5.1 format. These two formats can be read and used by most of the current word processing programs on personal computers.

The plates and accompanying text on this CD and diskette may only be copied for personal use. Please obtain written permission from ETI before reproducing or distributing any of these materials.

INHOUD

Voorwoord	7
Inleiding	11
Het gebruik van het boekje en de Photo CD	21
Zoogdieren afgebeeld door Jan Velten	24
Vogels afgebeeld door Jan Velten	26
Overige dieren afgebeeld door Jan Velten	28
Beschrijving van het manuscript en de illustraties	55
Literatuur	120

CONTENTS

Preface	33
Introduction	37
About the booklet and the Photo CD	46
Mammals depicted by Jan Velten	48
Birds depicted by Jan Velten	50
Other animals depicted by Jan Velten	52
Description of the manuscript and the illustrations	55
Literature	120

VOORWOORD

Sinds mensenheugenis is er interesse geweest in wilde dieren uit verre landen. Op jaarmarkten en kermissen trokken exotische dieren, zoals olifanten, neushoorns, apen en slangen steeds veel belangstelling. De nieuwsgierigheid naar deze dieren werd aangewakkerd door berichten van reizigers en zeevaarders. De ontwikkeling van de handel en scheepvaart is de basis geweest voor het ontstaan van meer permanente exposities van exotische dieren. Deze dierenverzamelingen ontwikkelden zich tot permanente menagerieën, de voorlopers van de hedendaagse dierentuin. In de 17de en 18de eeuw waren in ons land de West- en Oostindische Compagnie meestal de leveranciers van deze dieren. Hun schepen namen op bestelling, of als cadeau van een hoogwaardigheidsbekleder, levende of opgezette dieren mee. Ook het scheepsvolk bracht als bijverdienste allerlei vreemd gedierte en gevogelte mee, met name papegaaien, die in Holland tegen hoge prijzen werden verkocht aan de talloze verzamelaars van menagerieën en naturaliënkabinetten. Het sterftcijfer onder deze exotische dieren was enorm hoog. De gestorven zeldzame dieren gingen echter niet voor de wetenschap verloren - meestal kwamen ze 'op liquor' (sterk water) of in opgezette toestand in één van de talloze naturaliënkabinetten terecht.

Deze menagerieën en de daaraan verbonden kabinetten waren van groot belang voor de studie van de natuurwetenschappen en zijn daarnaast altijd een grote bron van inspiratie voor kunstenaars geweest. Echter, niet alleen wetenschappers en beeldende kunstenaars uit de 17de en 18de eeuw werden gegrepen door de vormenrijkdom van de tentoongestelde dieren. Ook amateurs (in die tijd ook wel 'curieuse liefhebbers' genoemd) legden hun verwondering bij het zien van allerlei exotisch gedierte met pen en penseel vast. Een dergelijke amateur was Jan Velten, wiens manuscript *Wonderen der natuur* in de Artis Bibliotheek, Universiteit van Amsterdam, wordt bewaard.

De bibliotheek van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap *Natura Artis Magistra* (opgericht in 1838, thans geheten Artis Bibliotheek, Universiteit van Amsterdam) verwierf dit manuscript met tekeningen rond 1880.

De tekst op het frontispice luidt *Wonderen der Natuur* (CD p. 2). De titel, geschreven door een zekere Jan Velten rond 1700, luidt (CD p. 3):

‘Wonderen | der | NATUUR: | beschreven | beschreven | door | Jan Velten | die hij selfs
in sijn tijt tot | Amsterdam gesien heeft | soo | Menschen: Dieren: Bloedeloose diertijes: |
Gevolgelte: Vissen: Hoorens: Schelpen: | Zeegewassen: Boomen: Planten: | Bloemen: nef-
fen haar beeltenisse. | Met d’pen: na leven geteekendt | en al d’voornaamste en vreemste
| vogelen: en: dieren die Jan Westehoft [= Jan Westerhof] | anders in gemeen genaamdt
Jan blauw, | ofte Blauw Jan in sijn Toonneel ofte | vogelparck, vertoondt heeft, met water-
| verft / na haar levenscolueren afgeset | alles gedaan door | Jan Velten’

Sinds dit manuscript beschikbaar is, is onze kennis over de beginperiode van de menagerie van Blauw Jan (die van ca. 1675 tot 1784 bestond) aanzienlijk toegenomen. De meeste bronnen zijn echter in het Nederlands.

Onlangs is het manuscript gerestaureerd in de restauratieafdeling van het Rijksmuseum in Amsterdam. Het is nooit eerder gepubliceerd. Het manuscript is nu uitgebracht op Photo CD en alle teksten erin zijn voor het eerst gepubliceerd in dit tekstboekje en de begeleidende diskette, in het oorspronkelijke oud-Nederlands en in het Engels.

U I T L E G G I N G
D E E Z E R
P R E N T V E R B E E L D I N G .

De Herberg van ouds genaamt **BLAAUW JAN**, staande op de Colveniers Burgwal te Amsterdam, is zo bekend, dat geen Vreemdeling de Stad verlaat, zonder de Merkwaaardigheden daar eens te bezichtigen. Het zyn die Merkwaaardigheden die in deeze Plaats verbeeld zyn. De open Plaats met zyn sierlyke Volliere sgeter die Herberg word hier vertoont met alles wat, zo daar, als in particuliere Kamers is te zien. Als: 1. Een paar *Strausvogels*. 2. Een Jonge *Leeuw* met zyn *Leeuw*. 3. Verscheide *Tigers*. 4. Twee Ooſt-Indiſche Vogels, *Cafuarts* genaamt. 5. Een *Baar* genaamt **WYBRANT LOKES**, geboren in Friesland, op het Dorp Ooſten, die den 2 Maart 1771. 26 Jaar oud is ge-

weeft, en niet hooger is dan 29 Duim; waar achter, 6. geplaatſt is de Berigte **CAJANUS**, die hier langen tyd te zien is geweest; doelt naderhand in het Proveniers-huis te Haarlem is overleden: Hy was 8 Amſterdamſche voeren en 9 duim hoog. Binnen de Volliere zyn rondom Hokken, waar in verſcheide vreemde Vogels en Dieren; en in het midden zyn een menigte van *Harten*, *Reën*, *Paauwen*, *Bavianen*, *Apen*, *Vreemde Honders*, *Cakeroes*, en andere Gediertens, te breedvoerig om hier te verbeelden, hebbende alleen getragt het voornaamſte in deeze Plaats te brengen, kunnende een ieder dagelyks de Plaats zelve bezichtigen.

Te Amſterdam, gedrukt voor den Plaatſtelyk, en zyn te bekomen by T. CRAJENSCHOT Houtverkooper op den hoek van de Haringſingel en Hoſſingel, in den Berg, Staat. MDCCCLX.

Fig. 1

INLEIDING

In Holland bestond er rond 1700 grote belangstelling voor dieren en planten. Dit was de tijd van Jan Swammerdam, Anthoni van Leeuwenhoek, Georgius Everhardus Rumphius en Maria Sibylla Merian. Er waren veel burgers die een naturaliënkabinet bezaten of een menagerie of beide (voor een uitputtend overzicht van menagerieën en zoölogische kabinetten in Holland, zie Engel, 1939). De menagerieën van Koning/Stadhouder Willem III en Koningin Mary Stuart op 'Het Loo' bij Apeldoorn waren alom bekend. Niet in de laatste plaats was er vanaf circa 1675 tot 1784 in Amsterdam een permanente menagerie, genaamd Blauw Jan, tegen betaling geopend voor het publiek.

De menagerie van Blauw Jan is het meest bekend vanwege een reclameprent, een grote staalgravure, gepubliceerd in 1751, met de boventitel: 'Afbelding der binnenplaats van de Herberg van ouds genaamt Blauw Jan' (Fig. 1). De verklarende tekst hierbij luidt:

'De Herberg van ouds genaamt BLAAUW JAN, staande op de Colveniers Burgwal te Amsterdam, is zo bekend, dat geen Vreemdeling de Stad verlaat, zonder de Merkwaardigheden daar eens te bezigtigen. Het zyn die Merkwaardigheden die in deeze Plaat verbeeld zyn. De *open Plaats* met zyn cierlyke Volliere agter die Herberg word hier vertoont met alles wat, zo daar, als in particuliere Kamers is te zien. Als: 1. Een paar *Struisvogels*. 2. Een Jonge *Leeuw* met zyn *Leeuwin*. 3. Verscheide *Tygers*. 4. Twee Oost-Indische Vogels, *Casuaris* genaamt. 5. Een *Boer* genaamt WYBRANT LOKES, gebooren in Friesland, op het Dorp Oosten, die den 2 Maart 1751. 26 Jaar oud is geweest, en niet hooger is dan 29 Duim; waar achter, 6. geplaatst is de Berugte CAJANUS, die hier langen tyd te zien is geweest; doch naderhand in het Proveniershuis te Haarlem is overleeden: Hy was 8 Amsterdamsche voeten en 9 duim hoog. Binnen de Volliere zyn rondom Hokken, waar in verscheide vreemde Vogels en Dieren; en in het midden zyn een menigte van *Harten*, *Reeën*, *Paauwen*, *Baviaanen*, *Aapen*, *Vreemde Hoenders*, *Caketoës*, en andere Gediertens, te breedvoerig om hier te verbeelden, hebbende alleen getragt het voornaamste in deeze Plaat te brengen, kunnende een ieder dagelyks de Plaats zelve bezigtigen.'

De herberg van Blauw Jan bevond zich op de plaats van het huidige perceel Kloveniersburgwal 87-89 (Van Eeghen, 1962). De gebouwen zijn

totaal gesloopt en herbouwd een eeuw nadat de herberg zijn deuren definitief sloot in 1784. Tegenwoordig is er het theater ‘Doelenzaal’ gehuisvest en niets herinnert meer aan de vroegere bestemming.

Het exacte jaar van oprichting is niet bekend; vermoedelijk is de zaak vanaf ca. 1675 van lieverlede gegroeid, beginnend met bijvoorbeeld een enkele papegaai en wat aapjes (Vriese, 1965). Dat Blauw Jan indertijd een wereldberoemde instelling was, weten wij uit berichten van vorstelijke bezoekers, zoals Tsaar Peter de Grote in 1698 en Keizer Josef II in 1781 (Witkamp, 1888). Ook bekende kunstenaars en wetenschappers bezochten de menagerie, zoals de kunstschilder Sir James Thornhill in 1711 (Fremantle, 1975), de Engelse zoöloog Thomas Pennant in 1765 (Pennant, 1948), de hoogleraar Heinrich Sander uit Karlsruhe in 1776 (Sander, 1783: 555) en de uit Berlijn afkomstige zoöloog Peter Simon Pallas in 1763.

Pallas beschreef en ontleedde twee tot dan toe onbekende soorten die waren gestorven in Blauw Jan’s menagerie, namelijk de Kaapse Klipdas *Procavia capensis* (als *Cavia capensis* Pallas, 1766) en het Wrattenzwijn *Phacochoerus aethiopicus* (als *Aper aethiopicus* Pallas, 1766). Beide dieren kwamen van Kaap de Goede Hoop. Het Wrattenzwijn was oorspronkelijk door de gouverneur van de Kaap aan de menagerie van Willem V geschonken, maar het bleek een heel gevaarlijk exemplaar te zijn; nadat dit dier zijn oppasser levensgevaarlijk had verwond, waardoor de man later aan zijn verwondingen overleed, werd het afgevoerd naar de menagerie van Blauw Jan (Pallas, 1776: 84).

Nog een tot dan toe onbekende diersoort die in de menagerie van Blauw Jan leefde was de Roloway Meerkat, die in 1771 voor het eerst beschreven werd door Professor J.N.S. Allamand uit Leiden, als toevoeging aan de de Franstalige editie van Buffon’s *Histoire naturelle* die in Amsterdam door J. H. Schneider gepubliceerd werd (zie Rookmaaker, 1992). Buffon zelf nam deze beschrijving later over in het laatste supplement van de originele Parijse editie van zijn *Histoire naturelle*. Allamand en Buffon gaven deze nieuwe soort daarbij geen wetenschappelijke naam in het Latijn volgens de thans nog geldende regels van de Linnaeaanse nomenclatuur. De latere wetenschappelijke beschrijving van *Simia roloway* door Von Schreber (1774) is echter gebaseerd op Allamands be-

schrijving van het exemplaar in Blauw Jan. Thans wordt de Roloway Meerkat beschouwd als de oostelijke ondersoort van de Diana Meerkat, *Cercopithecus diana roloway* (Schreber, 1774). Hieruit blijkt dat Blauw Jan ook van enig belang is geweest voor de systematische dierkunde.

Vanaf 1742 werd de menagerie beheerd door Anthony Bergmeyer (1706/1707-1759), die in dieren handelde met bijna alle vorstenhuizen in Europa. Keizer Frans I en keizerin Maria Theresia bestelden bij Blauw Jan dieren voor hun nieuwe menagerie in Schönbrunn bij Wenen (opgericht in 1752; dit is de oudste nog bestaande dierentuin in de wereld; Loisel, 1912: 53-54). Ook koning Adolf Frederik van Zweden behoorde tot de vorstelijke klanten van Blauw Jan. De koning vroeg zijn hofarts Abraham Bäck om een aankoopadvies voor de koninklijke menagerie. Abraham Bäck speelde de vraag vervolgens door aan zijn vriend Linnaeus. Uit de correspondentie van Linnaeus blijkt dat Abraham Bäck hem een verkoopcatalogus had toegezonden van Blauw Jan. Linnaeus herinnerde zich Blauw Jans menagerie en herberg nog zeer goed van zijn bezoek aan Holland in de periode 1735 tot 1738. Zijn antwoord aan Bäck, doorspekt met Nederlandse woorden (hier cursief weergegeven; vertaald uit het Zweeds door Marie Vos), gedateerd 13 juli 1753, luidde:

‘Wat mijn goede Blaw Jaen betreft, zo wil ik liever in Holland een zuur wijntje bij hem kopen dan dieren. Liever rondkijken *voor mijn geld* dan vlees kopen uit zijn winkel. Hij heeft heel aardige dieren: *Eysere verken*, *Ziewet kat*, *Mieräters*, enz.; maar de haren gaan overeind staan op mijn hoofd en de luizen knagen aan de wortels, als ik de catalogus bekijk: 300, 100, 50 gulden; kostprijs van een span rijpaarden zonder koetsier. Al zijn dieren zijn mooi, maar het geldje is mooier. En ik misgun *mijn noble Heer* dat grove geld.

Maar wees toch maar zo goed de apen te recommanderen, want zonder gekheid, er zijn geen dieren aardiger, wonderlijker en verschillender en vóór alles zo vol guitenstreken. Een Comedia mag zo aardig zijn als ze wil, zodra de nar op het toneel komt, krijgen alle spectatores nieuw leven; de Schepper heeft van de wereld een theater gemaakt; er zou heel wat aan hebben ontbroken als alleen maar een aantal mensen Harlekijn mochten spelen en niet nog vele andere schepselen ook.’ (Geciteerd uit Hagberg, 1964: 129.)

Helaas is voor zover bekend geen enkele verkoopcatalogus van Blauw Jan bewaard gebleven en afgezien van de bekende prent uit 1751, diverse

verslagen van bezoekers en enkele vermeldingen van zeldzame of zelfs nieuwe diersoorten uit Blauw Jan in de wetenschappelijke literatuur, was tot de ontdekking van het manuscript van Jan Velten betrekkelijk weinig over deze menagerie bekend.

De historicus P.H. Witkamp vatte nagenoeg alles wat hem over Blauw Jan bekend was samen in een artikel over 'Het Natura Artis Magistra onzer voorouders' in het Artis Jaarboekje van 1875. De toegangsprijs tot de binnenplaats met de kooien bedroeg 4 stuivers en men kon zolang naar het schouwspel blijven kijken als men wilde, mits men intussen (eveneens tegen betaling) bier of wijn consumeerde. Een leeuw werd afzonderlijk vertoond en betaald en er was ook een dwerg te bewonderen. Witkamps bron was in dit geval Prof. Heinrich Sander uit Karlsruhe, die Amsterdam in 1776 bezocht. Sander vermeldt bovendien: 'De leeuw houdt men in een kamer achter tralies, waarachter men bij ons wel een varken, maar zeker geen leeuw zou durven opsluiten (Sander, 1783: 555). Volgens Beckmann (1912: 329), die Blauw Jan in 1762 bezocht, waren twee leeuwen in de huiskamer van de waard ondergebracht, slechts door een dun lattenwerk afgescheiden van de rest van de kamer.

Hoe het ook zij, in Witkamps artikel uit 1875 komt geen enkele verwijzing naar het manuscript van Velten voor. Deze Witkamp was daarvoor enige tijd bibliothecaris van Artis geweest en zou het album zeker genoemd hebben als het vóór 1875 door de bibliotheek van Artis verworven zou zijn. In 1881 duikt het Velten album voor het eerst in de literatuur op, en wel in de gedrukte *Catalogus der Bibliotheek van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra te Amsterdam*, opgesteld door de conservator van de bibliotheek, Gilles Janse (Janse, 1881: 11, no. 97). Hieruit kan men afleiden dat het handschrift tussen 1875 en 1881 door Artis verworven moet zijn. Verdere gegevens over herkomst ontbreken. In een latere publicatie over vroegere diergaarden in Nederland, in 1888, blijkt Witkamp ineens veel meer over Blauw Jan te weten, met name over de eerste helft van het bestaan ervan; het is evident dat hij inmiddels het handschrift van Jan Velten heeft geraadpleegd.

Het manuscript 'Wonderen der Natuur' door Jan Velten

In onze bibliotheek wordt het manuscript ook wel 'Het boek van Blauw Jan' genoemd. Dat komt omdat volgens de titel alle opvallende en zeld-

zame dieren van Blauw Jan hierin staan afgebeeld. Uit de titel kunnen we ook afleiden dat Blauw Jan een bijnaam is voor Jan Westerhof. Dit is belangrijk omdat de ‘hof van Westerhof’ bekend is door een ets van Isaac de Moucheron, gedateerd rond 1700 (Fig. 2). De binnenplaats met de volièrre in het midden laat een vrijwel identieke situatie zien als die in een tekening van Jan Velten (CD p. 9). Eenzelfde opbouw is ook door James Thornhill getekend in zijn reisjournaal van 1711 (Fremantle, 1975, I: 105; II: 98-100).

Velten heeft echter ook ‘wonderen der natuur’ getekend die hij op andere plaatsen in en buiten Amsterdam gezien had, zoals een Zuidamerikaanse

Fig. 2 Tapir die in een concurrerend etablissement werd vertoond, nl. de herberg ‘De Witte Olifant’ aan de Botermarkt (nu Rembrandtplein). Deze tapir is afgebeeld op het frontispice tussen andere wonderen der natuur

die in het manuscript staan afgebeeld, zoals een Koningsgier (die ook door James Thornhill werd geschetst in zijn reisjournaal), een vrouw met elephantiasis en een voet met zes tenen, een man met een uit zijn borst groeiende parasitaire tweelingzus, een toekan, een aap, een vliegende eekhoorn, een vliegende draak, een gordeldier, een zeeke, een krokodil, een zeeschildpad (gezien in 'De Witte Oliphant'), een Herculeskever, een Indische Olifant, een olifantmens (mogelijk gezien tijdens carnaval), etc. Los van de dieren die hij in 'De Witte Oliphant' zag (zie Pieters, 1995a en Pieters, ter perse), heeft Velten ook een aantal natuurlijke curiositeiten getekend die hij heeft gezien op kermissen, in de zogenaamde 'Compini' (= Compagnie) stal en in privé-verzamelingen van naturalia, bijvoorbeeld het kabinet van Levinus Vincent. Maar het lijkt geen twijfel dat hij de meeste dieren bij Blauw Jan heeft gezien.

Wie was Jan Velten?

Over Jan Velten zelf is hoegenaamd niets bekend, behalve dat hij tussen 1695 en 1709 aan dit album gewerkt moet hebben, aangezien 1695 het oudste jaartal is dat in het album voorkomt en 1709 het meest recente (het jaartal 1687 komt ook voor, doch wordt vermeld in een historische context). Als tekenaar lijkt Velten ongeschoold te zijn. Toch zijn er in het album fraaie gouaches, met name van vogels, en sommige tekeningen, o.a. die in plakkaatverf van de parasitaire tweeling (CD p. 75), doen zelfs aan moderne kunst denken.

Hij moet ook verzamelaar van naturaliën geweest zijn, en wel amateur-conchyloloog. Dit blijkt uit een aantekening die Velten maakte bij de afbeelding van een zeehoorn: 'ik heb er twee gehad, de een levend' en uit de tekening van een hoorn 'die Mr Pieter van Dalen aan mijn, Jan Velten geschonken heeft met verscheidene zeehoorns, zijn vader voor 25 jaar vereert' (zie Meijer, 1889). Mogelijk is nummer 4 van de platen een zelfportret van Jan Velten, omdat deze gouache in het begin geplaatst is, tussen de titel en een portret van Blauw Jan.

De restauratie van het album

Zoals uit het voorgaande blijkt, is het Velten album een uniek curiosum van grote cultuurhistorische en natuurwetenschappelijke waarde. Het

werd dan ook veelvuldig geraadpleegd en verkeerde na bijna drie eeuwen in een dermate deplorabele staat, dat er een raadpleegverbod op kwam. Afgezien van gebruikerssporen als ezelsoren, scheuren en gaten, brandde de galnoot-inkt op sommige plaatsen door het papier heen ten gevolge van oxidatie en waren de met dikke beenderlijm geverniste gouaches vol craquelures, waardoor bij iedere raadpleging stukjes verf van het papier af dreigden te springen.

Dit rechtvaardigde het kostbare restauratie- en conserveringsproject dat in 1992/1993 door de Parijse restauratrice Isabelle Lambert is uitgevoerd. De restauratie van de 258 bladzijden, oftewel 129 bladen van folioformaat, nam zes maanden in beslag (met werkweken van 40 uur) en vond plaats in het restauratieatelier van het Rijksmuseum in Amsterdam. Het omvangrijke restauratierapport is in de Artis Bibliotheek ter inzage. Tot ieders verrassing werden tijdens de restauratie diverse 'nieuwe' tekeningen ontdekt, waaroverheen de reeds bekende tekeningen geplakt bleken te zijn; soms bleken hele pagina's tegen elkaar gelijmd te zijn. Het aantal tekeningen en pagina's is dus na de restauratie toegenomen.

Na afloop van het project kwam het album in losbladige vorm in de Artis Bibliotheek terug, elk blad in een omslag van zuurvrij karton en melinex, opgeborgen in zeven zuurvrije dozen. Sinds de renovatie van 1989/1990 is het monumentale gebouw waarin de Artis Bibliotheek gehuisvest is (de zg. 'Plantage Bibliotheek', ook wel faunagebouw genoemd) uitstekend geklimatiseerd, zodat verdere passieve conservering gewaarborgd is.

Alle pagina's met tekst of tekening(en) zijn sindsdien gefotografeerd op grootbeeld kleurendia's, om twee redenen: (1) om het aantal raadplegingen van het origineel terug te brengen, dus om redenen van conservering, en (2) als eerste stap in de richting van een eventuele facsimile uitgave.

Het ETI project

Een facsimile publicatie is zeer kostbaar. Ongeveer 15 jaar geleden had Uitgeverij Junk (thans gefuseerd met Kluwer) het plan om Bloch's be-

roemde 18e eeuwse werk over vissen in facsimile uit te geven, met het exemplaar uit de Artis Bibliotheek als uitgangspunt. Het project is echter gestopt omdat indertijd slechts 30 kopers inschreven. Waarschijnlijk zou hetzelfde gebeuren indien het boek van Blauw Jan op een dergelijke manier uitgegeven zou gaan worden. Toch hebben we uiteindelijk een oplossing gevonden:

Sinds een paar jaar is ETI actief binnen de Universiteit van Amsterdam, het Expert Centrum voor Taxonomische Identificatie. ETI is in 1990 als stichting opgericht, met subsidie van de Nederlandse overheid, UNESCO en de Universiteit van Amsterdam, met het doel om nieuwe interactieve multimedia programma's te ontwikkelen voor documentatie van biologische diversiteit en identificatie van soorten. De ETI programma's worden gekenmerkt door gebruiksvriendelijkheid en de mogelijkheid om grote hoeveelheden informatie beschikbaar te maken met behulp van tekst, foto's, tekeningen, video en combinaties daarvan.

ETI is als 'high tech' software ontwikkelaar een belangrijk internationaal centrum geworden voor verwerking van informatie over biodiversiteit en identificatiesystemen. Alle wetenschappelijke informatie en expertise wordt elektronisch samengevoegd op compact disks (CD-ROMs, CD-I, Photo CD). Deze CD's kunnen 650 Mb aan informatie bevatten, hetgeen gelijk staat met 65.000 pagina's gedrukte tekst of honderden foto's. CD media zijn relatief goedkoop te produceren, makkelijk te wijzigen en zeer degelijk.

En dat is precies wat we nodig hadden, want de ETI technologie kan ook toegepast worden op andere gebieden van informatieservice. Een daarvan is de conservering en verbetering van de toegankelijkheid van zeldzame en historische boeken. In samenwerking met de Artis Bibliotheek, Universiteit van Amsterdam, is een *pilot project* gestart om zeldzame historische boeken in digitale vorm uit te geven. Vooral oude, rijk geïllustreerde werken die relatief weinig tekst bevatten kunnen nu wereldwijd verspreid en beschikbaar gemaakt worden op Photo CD. In 1996 zijn vier van deze kostbare werken gefotografeerd, gedigitaliseerd en op Photo CD gezet, als een digitale facsimile publicatie. Deze pakketjes bevatten een compact disk met alle kleurenplaten, een floppy

disk met alle teksten voor computergebruik en een gedrukte versie van de tekst in een boekje. De compact disk kan afgespeeld worden op een Photo CD speler of een CD-I speler in combinatie met een televisietoestel, of een Macintosh & Windows computer met CD-ROM speler.

De volgende uiterst zeldzame boeken uit de Artis Bibliotheek zijn thans digitaal gepubliceerd:

- De Toerako's door Hermann Schlegel & Gerard Frederik Westerman (Amsterdam, 1860)
- Allgemeine Naturgeschichte der Fische door Marcus Elieser Bloch (Berlijn, 1782-1795)
- Auserlesne Schnecken, Muscheln und andere Schaalthiere door Franz Michael Regenfuss (Kopenhagen, 1758) en
- Wonderen der Natuur in de Menagerie van Blauw Jan te Amsterdam, zoals gezien door Jan Velten rond 1700 (manuscript; Amsterdam, 1695-1709).

Nu kunnen we de menagerie van Blauw Jan aan ons voorbij laten trekken zonder het unieke handschrift te beduimelen. Bovendien is dit pakket voorzien van alfabetische indexen op de namen van de geïdentificeerde soorten en hogere taxa in het Nederlands, Engels en Latijn. Voorts is de originele Oudnederlandse tekst bij de platen integraal weergegeven, evenals een vertaling ervan in het Engels. Weergave van deze teksten in het boekje en in digitale vorm op diskette maken het eenvoudiger om een bepaalde pagina op te zoeken.

Bijna 300 jaar na het vervaardigen van *Wonderen der Natuur* geeft dit manuscript nog steeds een fascinerend beeld van wonderlijke mensen, dieren en planten. Het feit dat niet alle tekeningen even duidelijk zijn vormt juist een uitdaging voor hen die zich aangetrokken voelen tot dit bijzondere aspect van de natuurlijke historie. Het is te verwachten dat dit document een belangrijke bron blijft voor nog meer nieuwe ontdekkingen. Eenieder die nieuwe informatie kan aandragen over dit manuscript, of over de 'wonderen der natuur' die erin worden behandeld, wordt uitdrukkelijk verzocht contact op te nemen met de schrijfster van deze regels, zodat onze kennis over het onderwerp kan groeien. Een 'echt' boek en enkele artikelen erover (uitwerkingen van een voordracht;

Pieters, 1994) zijn in voorbereiding.

Florence F. J. M. Pieters, conservator Artis Bibliotheek, Universiteit van Amsterdam
Plantage Middenlaan 45, 1018 DC Amsterdam, e-mail: pieters@bio.uva.nl

HET GEBRUIK VAN HET BOEKJE EN DE PHOTO CD

Velten gebruikte voor zijn afbeeldingen van mensen, dieren en andere curiosa vaak de volle breedte van het papier en soms was dit zelfs niet genoeg. Later zijn deze tekeningen dubbelgevouwen toegevoegd aan het manuscript. De Photo CD bevat in totaal 176 fotografische reproducties; hiervan bestaan 70 reproducties uit afbeeldingen in kleur; dubbele pagina's zijn als één geheel gereproduceerd. Veel pagina's geven een collectie van dieren weer. Ook enkele zeldzame gravures maken deel uit van het manuscript (die zaten er oorspronkelijk ingeplakt). Sommige pagina's bevatten alleen tekst en veel pagina's in het manuscript zijn blanco.

Alle bladen (uitgezonderd de blanco pagina's) zijn gefotografeerd en zijn in de volgorde van het oorspronkelijke manuscript in dit boekje en op de Photo CD weergegeven. Zo is de eerste bladzijde in het origineel als afbeelding 1 besproken en verklaard in dit boekje en ook als afbeelding 1 weergegeven op de Photo CD.

Om het bladeren door het manuscript te vergemakkelijken, geeft het boekje een summiere beschrijving van elke afbeelding en de originele tekst plus vertaling. Indexen op diersoorten en geslachten die konden worden gedetermineerd zijn toegevoegd. Enkele van de opvallendste tekeningen zijn in zwart-wit in dit boekje gereproduceerd om het zoeken naar een bepaalde plaat en het paginanummer ervan op de Photo CD te vereenvoudigen.

In de beschrijvende tekst staan de volgende afkortingen, die de soort van tekening aangeven: (P) = Pen en (C) = Kleur. Veltens originele tekst in handschrift, gevolgd door de vertaling ervan in het Engels, is steeds cursief weergegeven.

Met het oog op toekomstige ontdekkingen hebben wij, op enkele literatuurreferenties na, ervan afgezien om de beschrijvende tekst diepgaand te annoteren.

De pagina's kunnen worden weergegeven op een computerscherm of

een televisiescherm met CD-I of Photo CD speler. CD-I en Photo CD spelers zijn voorzien van software die een duidelijke presentatie op het beeldscherm mogelijk maken. Voor het zelf aanpassen van de platen is deze apparatuur niet geschikt.

Een computer met software geschikt voor het importeren en verwerken van afbeeldingen biedt veel meer mogelijkheden. Daarom is de CD voorzien van diapresentatie software, de Slide Show viewer, die een indruk geeft van wat er op de CD staat. Voor een optimaal resultaat moet een geselecteerde plaat opgeroepen worden via het View menu.

Via de menubalk kunt u de preferenties instellen en daarmee de gewenste grootte van de af te beelden platen aangeven.

ZOOGDIEREN AFGEBEELD DOOR JAN VELTEN

Identificaties door Dr. P.J.H. van Bree en Huub Veldhuijzen van Zanten (o.a. naar Novak, 1991). Engelse namen naar Wilson & Reeder (1992).

Nederlandse naam, *Wetenschappelijke naam* (hogere taxa niet cursief), Engelse naam en CD nummer

Aap, Primates, monkey 2, 14
Amerikaanse Bever, *Castor canadensis* Kuhl, 1820, Beaver 40, 46
Armadillo of gordeldier, *Tolypeutes* spec., three-banded armadillo 129, 130, 131
Baviaan, *Papio* spec., baboon 143
Berggazelle/Cuvier's Gazelle, *Gazella cuvieri* (Ogilby, 1841), Cuvier's Gazelle 80
Bergzebra, *Equus zebra* Linnaeus, 1758, Mountain Zebra 113
Bever, *Castor fiber* Linnaeus, 1758, Beaver 13
Bruinvis, *Phocoena phocoena* (Linnaeus, 1758), Porpoise 83
Caracal, *Caracal caracal* (Schreber, 1776), Caracal 72
Eekhoorn, *Ratufa* spec., squirrel spec. 115, 121
Geit, *Capra hircus* Linnaeus, 1758, Domestic Goat 39, 110, 115
Gems, *Rupicapra rupicapra* (Linnaeus, 1758), Chamois 81, 115
Gordeldier of armadillo, Dasypodidae, armadillo 2, 42, 78, 125, 165
Haas (albino), *Lepus capensis* Linnaeus, 1758, Hare 23
Hert, *Cervus* spec., deer 169
Hertzwinj, *Babyrousa babyrussa* (Linnaeus, 1758), Babirusa 133
Hond, *Canis familiaris* Linnaeus, 1758, Dog 9, 15, 77, 107, 143
Ijsbeer, *Ursus maritimus* Phipps, 1774, Polar bear 164
Indische Neushoorn, *Rhinoceros unicornis* Linnaeus, 1758, Great Indian Rhinoceros 13, 63
Indische Olifant, *Elephas maximus* Linnaeus, 1758, Asiatic Elephant 2, 10, 43, 45, 166
Lamantijn, *Trichechus* spec., manatee 2, 8, 59, 103
Leeuw, *Panthera leo* (Linnaeus, 1758), Lion 143, 144, 166
Makaak, *Macaca* spec., macaque 143
Mens, *Homo sapiens* Linnaeus, 1758, Human 2, 4, 7, 9, 10, 12, 13, 15, 18, 21, 28, 32, 39, 41, 48, 49, 50, 71, 73, 74, 77, 78, 80, 88, 90, 100, 106, 116, 123, 125, 143, 144, 145, 146, 150, 152, 154, 156, 158, 161, 164, 166, 170, 172
Muskushert, *Moschus moschiferus* Linnaeus, 1758, Musk Deer 41
Narwal, *Monodon monoceros* Linnaeus, 1758, Narwhal 32
Neusbeer, *Nasua nasua* (Linnaeus, 1766), Coatimundi 67, 73, 84, 86, 143
Nijlpaard, *Hippopotamus amphibius* Linnaeus, 1758, Hippopotamus, 103
? Orang-oetan, *Pongo pygmaeus* (Hoppius, 1760), ? Orang-Utan 37
Paard, *Equus caballus* Linnaeus, 1758, Horse 10, 80
Panter, *Panthera pardus* (Linnaeus, 1758), Leopard 13
Perzische Kat, *Felis catus* Linnaeus, 1758, Cat 82
Poolvos, *Alopex lagopus* (Linnaeus, 1758), Arctic Fox 32
Roofdier, Carnivora, carnivore 107
Rund, *Bos taurus* Linnaeus, 1758, Bovine animal 165
Schubdier, *Manis* spec., pangolin 103, 125
Spinaap, *Ateles paniscus* (Linnaeus, 1758), Spider monkey 38, 39, 56, 143
Steenmarter, *Martes foina* (Erxleben, 1777), Beech or Stone Marten 25
Stekelstaart eekhoorn, *Anomalurus* spec., scaly-tailed flying squirrel 24
Stekelvarken, *Hystrix indica* Kerr, 1792, Indian Crested Porcupine 117

Tuimelaar, *Tursiops truncatus* (Montagu, 1821), Bottle-nosed Dolphin 147
Vetstaartschaap (vierhoornig), *Ovis aries* Linnaeus, 1758, Domestic Sheep (four-horned) 13, 102, 143
Vleermuis, Chiroptera, bat 14
Vliegende eekhoorn, *Petaurista* spec., giant flying squirrel 2, 24
Vliegende kat, *Cynocephalus volans* (Linnaeus, 1758), Colugo 24
Voorindisch Schubdier, *Manis crassicaudata* (Gray, 1827), Indian Pangolin 99, 100
Walrus, *Odobenus rosmarus* (Linnaeus, 1758), Walrus 164
Walvisachtige, Cetacea, whale 18
Zeboe, *Bos taurus* Linnaeus, 1758, Zebu 5, 148, 153
Zeehond, *Phoca* spec., seal 13, 103
Zuidamerikaanse Tapir, *Tapirus terrestris* (Linnaeus, 1766), Tapir 2, 114, 150, 152, 155, 169, 174
Zwartkopmaki, *Eulemur fulvus* (E. Geoffroy, 1796), Common Brown Lemur 104, 137

Niet gedetermineerd/Not identified 2, 13, 14, 35, 54, 55, 62, 71, 72, 79, 125, 128, 129, 130, 131, 141, 175

VOGELS AFGEBEELD DOOR JAN VELTEN

Tentatieve identificaties door Huub Veldhuijzen van Zanten (o.a. naar Erritzoe, 1993 en Hoyo et al., 1994-1996). Engelse namen naar Sibley & Monroe (1990). Nederlandse namen naar C. S. Roselaar, in Perrins (1991).

Nederlandse naam, *Wetenschappelijke naam* (hogere taxa niet cursief), Engelse naam en CD nummer

Amerikaanse Zeearend, *Haliaeetus leucocephalus* (Linnaeus, 1766), Bald Eagle 16, 168
Ara, Psittacidae, macaw 9, 82, 91
Bruine Visuil, *Ketupa zeylonensis* (Gmelin, 1788), Brown Fish-Owl 57
Eend, Anatidae, duck 165
Fazant, *Phasianus colchicus* Linnaeus, 1758, Common Pheasant 97
Flamingo, *Phoenicopterus ruber* Linnaeus, 1758, Greater Flamingo 5, 13, 20, 31, 57, 58, 64, 65, 66, 152
Gier, *Gyps spec.*, vulture 52, 67
Griize Kroonkraan, *Balearica regulorum* (Bennett, 1834), Grey Crowned-Crane 91
Groenvleugelara, *Ara chloroptera* Gray, 1859, Red-and-green Macaw 63
Grote Beo, *Gracula religiosa* Linnaeus, 1758, Hill Myna 12, 47, 110, 111
Grote Geelkuifkaketoe, *Cacatua galerita* (Latham, 1790), Sulphur-crested Cockatoo 60
Havik, *Accipiter gentilis* (Linnaeus, 1758), Northern Goshawk 19
Helmhokko, *Crax pauxi* (Temminck, 1813), Northern Helmeted Curassow 87
Helmkasuaris, *Casuaris casuaris* (Linnaeus, 1758), Double-wattled Cassowary 2, 5, 9, 27, 28, 57, 64, 160
Hokko, Cracidae, curassow 30, 31, 151
Ibis, Threskiornithidae, ibis 13
Ijsvogel, Alcedinidae, kingfisher 79
Kauw, *Corvus monedula* Linnaeus, 1758, Eurasian Jackdaw 33
Kokmeeuw, *Larus ridibundus* Linnaeus, 1766, Common Black-Headed Gull 18
Koningsgier, *Sarcoramphus papa* (Linnaeus, 1758), King Vulture 2, 5, 9, 88, 89, 90, 159, 160, 173
Kraanvogel, *Grus grus* (Linnaeus, 1758), Common Crane 29, 36, 71
Leljacana, *Jacana jacana* (Linnaeus, 1766), Wattled Jacana 18
Lepelaar, *Platalea leucorodia* Linnaeus, 1758, Eurasian Spoonbill 18
Muskaatvinkje, *Lonchura punctulata* (Linnaeus, 1758), Scaly-Breasted Munia 135
Nandoe, *Rhea americana* (Linnaeus, 1758), Greater Rhea 160
Neushoornvogel, Bucerotidae, hornbill 56, 130, 131, 133
Nonnetje, *Mergus albellus* Linnaeus, 1758, Smew 26
Papegaai, Psittacidae, parrot 5, 9, 13, 59, 60, 62, 69, 71, 72, 82, 91, 158
Papegaaiduiker, *Fratercula arctica* (Linnaeus, 1758), Atlantic Puffin 14, 135, 164
Paradijsvogel, Paradisaeidae, bird-of-paradise 14, 107, 125
Parelhoen, Numididae, guineafowl 31, 35, 67
Pelikaan, Pelicanidae, pelican 130, 131, 165
Pestvogel, *Bombycilla garrulus* (Linnaeus, 1758), Bohemian Waxwing 173
Ralreiger, *Ardeola ralloides* (Scopoli, 1769), Squacco Heron 36
Reiger of Zilverreiger, *Ardeal/Egretta spec.*, heron/egret 53
Rijstvogeltje, *Padda oryzivora* (Linnaeus, 1758), Java Sparrow 47
Rode kardinaal, *Cardinalis cardinalis* (Linnaeus, 1758), Northern Cardinal 52
Rode patrijs, *Alectoris rufa* (Linnaeus, 1758), Red-legged Partridge 22
Sjakoehoen, Penelopini, guan 67, 69, 71
Slechtvalk, *Falco peregrinus* Tunstall, 1771, Peregrine Falcon 139

Tijgervink, *Amandava amandava* (Linnaeus, 1758), Avadavat 95
Toekan, Ramphastidae, toucan 2, 97, 98, 135
Toerako, Musophagidae, turaco 111, 160
Vale Gier, *Gyps fulvus* (Hablizl, 1783), Eurasian Griffon 98, 101
Valk, *Falco* spec., falcon 18
Vuurvinkje, *Lagonosticta senegala* (Linnaeus, 1766), Red-billed Fire-Finch 95
Zilverfazant, *Lophura nycthemera* (Linnaeus, 1758), Silver Pheasant 169
Zilvermeeuw, *Larus argentatus* Pontoppidan, 1763, Herring Gull 18
Zwaangans, *Anser cygnoides* (Linnaeus, 1758) , Swan Goose 122
Zwarte Kroonkraan, *Balearica pavonina* (Linnaeus, 1758), Black Crowned-Crane 5, 9, 14, 92
Zwartkaplori, *Lorius lory* (Linnaeus, 1758), Black-capped Lory 46

Niet gedetermineerd/Not identified 2, 9, 14, 15, 18, 26, 35, 36, 47, 52, 53, 61, 64, 72, 76, 81, 82, 96, 123, 125, 161, 165, 141, 170

OVERIGE DIEREN AFGEBEELD DOOR JAN VELTEN

Tentatieve identificaties door Ben Brugge, Robert G. Moolenbeek, Florence F. J. M. Pieters en Huub Veldhuijzen van Zanten.

Nederlandse, Engelse en Latijnse namen voornamelijk naar Grzimek (1968-1976).

Nederlandse naam, *Wetenschappelijke naam* (hogere taxa niet cursief), Engelse naam en CD nummer

Aaskeverachtige, Silphidae, carrion beetle 176
Achaatslak (landslak), *Achatina spec.*, giant African snail 14
Boktor, Cerambycidae, longhorn beetle 125
Bootschaak, *Lambis chiragra* (Linnaeus, 1758), Chiragra Spider Conch 14, 70
Bruine Papieren Nautilus, *Argonauta hians* Solander, 1786, Brown Paper Nautilus 70
Caribische Groene Leguaan, *Iguana delicatissima* Laurenti, 1768, Caribbean Iguana 94
Doornstaartagame, *Uromastix spec.*, spiny-tailed lizard 26
Eendemossel, Lepadomorpha, barnacle 14, 123
Egelvis, Diodontidae, burr fish 13, 73, 107
Garnaal, Crangonoida, shrimp 125
Gebakerd kindje (landslak), *Cerion spec.*, cerion 70
Geruite Giftong, *Conus textile* Linnaeus, 1758, Textile Cone 70
Gladde Helmschelp, *Casmaria erinaceus* (Linnaeus, 1758), Vibex Bonnet 70
Grote Modderkruiper, *Misgurnus fossilis* (Linnaeus, 1758), Pond Loach 118, 119
Haai, Selachii, shark 108
Hagedisachtige, *Squamata*, lizard-like animal 140
Harpschelp, *Harpa spec.*, harp shell 70
Herculeskever, *Dynastes hercules* (Linnaeus, 1758), Hercules Beetle 2, 11, 112, 130, 131, 176
Heremietkrab, *Anomura*, hermit crab 2, 123
Hozemond of Zeeduivel, *Lophius piscatorius* Linnaeus 1758, Angler-fish 122, 157
Indische Varaan, *Varanus salvator* (Laurenti, 1768), Two-banded Monitor 2, 99, 100, 160
Insect, Insecta, insect 14, 125
Kaaiman, *Caiman spec.*, caiman 163
Kameleon, Chamaeleonidae, chameleon 139
Kamschelp, *Chlamys spec.*, scallop 14, 70
Kever, Coleoptera, beetle 112, 176
Knotssprietkever, Clavicornia, clavicorniid 176
Koffieboontje, *Trivia spec.*, Coffee Bean Shell 70
Kogelvis, Tetraodontidae, globe fish 137
Koraal, Anthozoa, coral 14, 107
Kreeftachtige, Crustacea, crustacean 125
Krekkel, Grylloidea, cricket 130, 131
Krokodil, Crocodylia, crocodile 2, 14, 105
Leguaan, Iguanidae, iguanid 14, 142
Maanvis, *Mola mola* (Linnaeus, 1758), Sunfish 18, 21
Meerval, *Silurus glanis* Linnaeus, 1758, Sheat-fish 22, 23
Napslak, *Patella spec.*, limpet 70
Nautilus, *Nautilus spec.*, nautilus 70
Nautilus Schelp, *Nautilus pompilius* Linnaeus, 1758, Chambered Nautilus 70
Oesterachtige, Ostreidae, oyster 70

Onechte Caretschildpad, *Caretta caretta* (Linnaeus, 1758), Common Loggerhead 2, 120
 Penhoren, *Terebra* spec., auger 70
 Penhoren, *Turritella* spec., turritella 70
 Pijlkrakvisachtige, *Ommastrephes* spec.?, squid 108, 132
 'Plantdier' of 'zeegewas', 'Zoophyta', 'zoophyte' 14, 107
 Poon, Triglidae, gurnard 22
 Purperslak, *Haustellum* spec., snipe's bill 2, 69, 70
 Purperslak, *Murex* spec., murex 14
 Reptiel, Reptilia, reptile 125, 130, 131
 Reuzenduizendpoot, *Scolopendra gigantea* Linnaeus, 1758, Giant Centipede 125
 Schelp, Conchifera, shell 2, 14, 22, 69, 70, 71, 123
 Schildpad, Testudines, turtle 14, 18, 125
 Slang, Serpentes, snake 6, 34
 Snoek, *Esox lucius* Linnaeus, 1758, Pike 158
 Snotolf, *Cyclopterus lumpus* Linnaeus, 1758, Lumpfish 109, 149
 Snuitkever, Curculionidae, weevil 176
 Spin, Araneae, spider 128
 Stevige Helmschelp, *Casmaria* cf. *ponderosa* (Gmelin, 1791), Heavy Bonnet 70
 Tolhoren, *Trochus* spec., top shell 70
 Valse kaurie, *Ovula* spec., egg cowrie 70
 Vis, Pisces, fish 4, 59, 97, 107, 108, 123, 125, 128, 129, 132, 141
 Vliegend draakje, *Draco* spec., dragon 2, 112, 125
 Vliegend Hert, *Lucanus cervus* (Linnaeus, 1758), Stag Beetle 173, 176
 Vlinder/rups etc., Lepidoptera, butterfly/caterpillar etc. 126, 127, 128, 129
 Wants, Pentatomidae, pentatomid (bug) 176
 Zaaqvis, Pristidae, sawfish 14
 Zeepaardje, *Hippocampus* spec., sea-horse 14, 125, 132
 Zwaardschede, *Ensis* spec., jackknife clam 70
 Zwaardvis, *Xiphias gladius* Linnaeus, 1758, Swordfish 73

 Niet gedetermineerd/Not identified 2, 8, 14, 125

Wonders of Nature
in the Menagerie of Blauw Jan in Amsterdam,
as observed by Jan Velten around 1700

PREFACE

People have always been fascinated by wild animals from faraway countries. At fairs and markets, the travelling shows of exotic animals like elephants, rhinoceroses, monkeys, and snakes drew a lot of attention. The curiosity after these animals was enhanced by accounts of travellers and seafarers. The expansion of trade and commerce, mainly overseas, made more permanent exhibitions of exotic animals possible. These collections of animals developed into stationary exhibitions or menageries, and were the precursors of zoological gardens. In 17th and 18th century Holland, the Dutch East and West Indian companies were usually commissioned to transport the animals. Their ships took orders for delivered animals - either alive or stuffed - intended to be used as presents for people in high office, or to be sold to the numerous owners of menageries and cabinets. Likewise, sailors brought home various animals and birds as a supplementary income; particularly parrots were sold at high prices to collectors. The mortality rate of these exotic animals was extremely high. However, most dead rare animals were not lost for science, since they usually ended up 'on liquor' (put in spirits), or they were displayed, mounted in one of the numerous cabinets.

These menageries and their cabinets were of considerable value to the study of natural history and were, moreover, an inspiring source of art. However, not only scientists and artists from the 17th and 18th century felt drawn to the great diversity of forms and shapes observed in the animals on display. Also amateurs (who were called 'curious nature lovers' at the time) used pen and brush to express their amazement of the exotic. One of them was Jan Velten, whose manuscript *Wonders of Nature* is kept in the Artis Library of the University of Amsterdam.

The library of the Royal Zoological Society *Natura Artis Magistra* in Amsterdam (founded 1838, presently called Artis Library, University of Amsterdam) acquired this manuscript with drawings about 1880. The text on the frontispiece reads *Wonderen der Natuur* ('Wonders of Nature'). The title, written by a certain Jan Velten around 1700, reads in translation:

‘Wonders | of NATURE: | described | described | by | Jan Velten | which he himself in his time | has seen in Amsterdam | such as | Humans: Beasts: Bloodless little animals: | Fowl: Fish: Conches: Shells: | Sea plants: Trees: Plants: | Flowers: next to their images. | In ink: drawn from nature | and all most prominent and exotic | birds: and: beasts shown by Jan Westehoft [= Westerhof] | otherwise commonly named Jan blauw, | or Blauw Jan [Blue John] in his Theatre or | aviary, set off with water- | colour / after their live colours | all done by | Jan Velten’

Since this manuscript became available, our knowledge of the initial period of the menagerie of Blauw Jan (in existence from about 1675 up to 1784) has increased noticeably; however, most sources are in Dutch.

Recently the manuscript has been restored in the restoration department of the Rijksmuseum in Amsterdam. To this day it has never been published, but now the manuscript has been reproduced for the first time on Photo CD and all the texts are published in the present booklet and accompanying diskette in the original old Dutch as well as in English.

U I T L E G G I N G
D E E Z E R
P R E N T V E R B E E L D I N G .

De Herberg van ouds genaamt **BLAAUW JAN**, staande op de Colveniers Burgwal te Amsterdam, is zo bekend, dat geen Vreemdeling de Stad verlaat, zonder de Merkwaaardigheden daar eens te bezichtigen. Het zyn die Merkwaaardigheden die in deeze Plaats verbeeld zyn. De open Plaats met zyn sierlyke Volliere sger die Herberg word hier vertoont met alles wat, zo daar, als in particuliere Kamers is te zien. Als: 1. Een paar *Struisvogels*. 2. Een Jonge *Leeuw* met zyn *Leeuw*. 3. Verscheide *Tigers*. 4. Twee Ooſt-Indiſche Vogels, *Cassaris* genaamt. 5. Een *Baar* genaamt **WYBRANT LOKES**, geboren in Friesland, op het Dorp Ooſten, die den 2 Maart 1771. 26 Jaar oud is ge-

weeft, en niet hooger is dan 29 Duim; waar achter, 6. geplaatst is de Berigte **CAJANUS**, die hier langen tyd te zien is geweest; doelt naderhand in het Proveniers-huis te Haarlem is overleden: Hy was 8 Amſterdamſche voeren en 9 duim hoog. Binnen de Volliere zyn rondom Hokken, waar in verſcheide vreemde Vogels en Dieren; en in het midden zyn een menigte van *Harten*, *Reën*, *Paauwen*, *Bavianen*, *Apen*, *Vreemde Honders*, *Cakeroes*, en andere Gedierens, te breedvoerig om hier te verbeelden, hebbende alleen getragt het voornaamte in deeze Plaats te brengen, kunnende een ieder dagelyks de Plaats zelve bezichtigen.

T. de Witt, Graveur voor den Plaatſter, en zyn te bekomen by T. CRAJENSCHOOT Graveurvooper op den hoek van de Haringſingel en Hoſſingel, in den Berg, Streekt. MDCCCLX.

Fig. 1

INTRODUCTION

There was a great interest in animals and plants in Holland around 1700. This was the time of Jan Swammerdam, Anthoni van Leeuwenhoek, Georgius Everhardus Rumphius, and Maria Sibylla Merian. Many citizens possessed a natural history cabinet or a menagerie, or both (for an exhaustive review of Dutch zoological cabinets and menageries, see Engel, 1939). The menageries of King/Stadholder William III and Queen Mary Stuart at ‘Het Loo’ near Apeldoorn were widely known. Last but not least, from about 1675 up to 1784 a permanent menagerie, called Blauw Jan (in translation: Blue John), was open to the public for an entrance fee in Amsterdam.

The menagerie of Blauw Jan is best known from an advertising poster, a large steel engraving published 1751 (Fig. 1), entitled ‘Representation of the inner court of the tavern named of old Blaauw Jan’, the explanatory text of which reads in translation:

‘The inn of old named BLAAUW JAN, standing on the Kloveniersburgwal at Amsterdam, is so renowned, that no foreigner leaves the town without having looked at the curiosities there. These curiosities are depicted on this engraving. The *inner court* with its elegant aviary behind the inn is displayed here as well as everything that is on view, both there and in particular rooms. Like: 1. A pair of *Ostriches*. 2. A young *Lion* with his *Lioness*. 3. Several *Tigers*. 4. Two East-Indian Birds, called *Casuaris*. 5. A *Farmer* called WYBRANT LOKES, born in Friesland, in the village of Oosten, who was of the age of 26 on 2 March 1751, and a mere 29 inches tall; behind which, 6. is placed the renowned CAJANUS, who has been on view here for a long time; but has deceased afterwards in the Proveniershuis at Haarlem: He was 8 Amsterdam feet and 9 inches high. Within the aviary are cages all around, in which various exotic Birds and Beasts; and in the middle are a mass of *Deer*, *Roe*, *Peacocks*, *Baboons*, *Monkeys*, *Exotic Poultry*, *Cockatoos*, and other animals, too many to depict here all, having only tried to bring in this Plate the principal things, anyone being able to visit the Place every day.’

The inn and menagerie of Blauw Jan were housed at the present address Kloveniersburgwal 87-89 (Van Eeghen, 1962). The premises have been completely pulled down and rebuilt about a century after the inn closed

its doors in 1784. Nowadays, a theatre called 'Doelenzaal' occupies the building in which nothing is reminiscent of its former destination.

The exact year of foundation is unknown; presumably the menagerie was developed gradually from about 1675, starting with, for instance, a single parrot and a few monkeys (Vriese, 1965). Indeed, the menagerie was world-famous during its existence of more than a century. This appears from reports about royal visitors, e.g. Czar Peter the Great in 1698 and Emperor Franz Joseph II in 1781 (Witkamp, 1888). Likewise, well-known foreigners visited the menagerie, for instance the English painter Sir James Thornhill in 1711 (Fremantle, 1975), the English zoologist Thomas Pennant in 1765 (Pennant, 1948), the German Professor Heinrich Sander in 1776 (Sander, 1783: 555), and the zoologist Peter Simon Pallas from Berlin.

Pallas described and dissected two new species that died in Blauw Jan's menagerie, viz. the Cape Hyrax or Rock Dassie *Procavia capensis* (as *Cavia capensis* Pallas, 1766) and the Warthog *Phacochoerus aethiopicus* (as *Aper aethiopicus* Pallas, 1766). Both animals came from the Cape of Good Hope. The Warthog was originally presented by the Cape Governor to the Prince of Orange, but this specimen appeared to be very ferocious; it was abducted from the Prince's menagerie and given to Blauw Jan after it had mortally injured its keeper ! (Pallas 1776: 84).

Another new species that lived in Blauw Jan was the Roloway Monkey, which was first described in 1771 by Professor J.N.S. Allamand from Leiden in an addition to the French edition of Buffon's *Histoire Naturelle* published in Amsterdam by J. H. Schneider (see Rookmaaker, 1992). Allamand's description was later copied by Buffon in the last supplement to the original Parisian edition of the *Histoire Naturelle*. Buffon and Allamand did not assign scientific names in Latin according to the current rules of Linnaean nomenclature. However, the subsequent scientific description of *Simia roloway* by Von Schreber (1774) was based on Allamand's description of the specimen from Blauw Jan. At present the Roloway Monkey is recognized as the eastern subspecies of the Diana Monkey, *Cercopithecus diana roloway* (Schreber, 1774). From this it appears that Blauw Jan has been of some importance to systematic zoology.

From 1742 onwards, the menagerie was run by Anthony Bergmeyer (1706/1707-1759), who traded in animals with nearly all royal houses in Europe. Emperor Franz I and empress Maria Theresia had animals ordered from Blauw Jan for their new menagerie at Schönbrunn near Vienna, which was founded in 1752 (the oldest zoo in the world which is still in existence; Loisel, 1912: 53-54). Likewise, king Adolf Frederick of Sweden was among Blauw Jan's royal clients. To this end, the king asked his court physician Abraham Bäck for advice, who in turn consulted his friend Linnaeus on this subject. From Linnaeus' correspondence it appears that Abraham Bäck had sent him a sales catalogue of Blauw Jan. Linnaeus remembered Blauw Jan's menagerie and inn very well from his stay in Holland from 1735 to 1738. At the mere thought of the old Dutchman Linnaeus even fell into a Dutch jargon, as he replied in his letter to Bäck, dated 13 July 1753 (translated from the Swedish by Alain Blair):

'Concerning my good Blaw Jaen, I would rather buy a flask of wine in Holland than animals from him, look twice at mein geld [my money] than buy flesh from his shop. He has quite pleasing animals: Eysere verken, Ziewet kat, Mieräters [Porcupine, Civet Cat, Anteaters], etc., but my hair stands on end and the lice bite at the roots when I gaze at the catalogue: 300, 100, 50 guilders; total, a pair of riding horses without a coachman. All the animals are beautiful, but the money is more beautiful. And I begrudge mijn noble Heer [my noble Sir] such coarse jelt [money].

But do by all means recommend the monkeys, for jesting aside there are none so delightful, so strange and different, and for everyone so droll. A *Comedia* may be as amusing as it likes, when the fool comes forward all *spectatores* are given new life; the Creator has made the world a theatre; much had been lacking there, if only a few people and no one else had played Harlequin'. (Quoted from Hagberg, 1952: 119.)

Unfortunately, no sales catalogues of Blauw Jan seem to have survived and apart from several reports by visitors, the well-known engraving published in 1751, and some mentions of rare or even new animal species from Blauw Jan in scientific literature, our knowledge of this early menagerie was rather scanty until the discovery of the manuscript called *Wonderen der Natuur* by Jan Velten in the Artis Library in Amsterdam.

The historian P.H. Witkamp summarized nearly everything known at the time about Blauw Jan in an article in the yearbook of the Zoological Society 'Natura Artis Magistra' for 1875. The entry fee to the courtyard with the cages amounted to 4 pennies and one was allowed to look at the spectacle as long as one wished, provided that meanwhile either beer or wine was consumed (and paid for, of course). Also shown was a dwarf and a lion for which an extra sum was charged. Witkamp's source in this case was Professor Heinrich Sander from Karlsruhe, who visited Amsterdam in August 1776. Sander also mentioned: 'The lion is kept here in a room behind bars, behind which we (in Germany) would perhaps dare to lock up a pig, but certainly not a lion (Sander, 1783: 555). According to Beckmann (1912: 329), who visited Blauw Jan in 1762, two lions were kept in the living room of the innkeeper, separated from the remaining part of the room only by a thin trelliswork.

However, Witkamp did not by any means refer to the Velten album as a source in 1875. Just before that time, Witkamp had acted as the Society's librarian and he would certainly have mentioned the manuscript if it had been in the library's possession at the time. The title turns up in literature for the first time in 1881, namely in the first printed Catalogue of the Library of the Royal Zoological Society *Natura Artis Magistra*, drawn up by the curator of the library, Gilles Janse (Janse, 1881: 11, no. 97). From this one can deduce that the album must have been acquired between 1875 and 1881. Besides, nothing is known about its provenance. In a later publication about early menageries in Holland, in 1888, Witkamp suddenly appears to know much more about Blauw Jan, especially about the first half of its existence; it is evident that meanwhile he had consulted Jan Velten's manuscript.

The manuscript 'Wonders of Nature' by Jan Velten

In our library the manuscript is also called 'Book of Blauw Jan'. This is because according to the title, all prominent and rare birds and beasts of Blauw Jan are described in it. From the title we also learn that Blauw Jan is an alias for Jan Westerhof. This is important because the courtyard of Jan Westerhof is known from an etching by Isaac de Moucheron, dating

from about 1700 (Fig. 2). The courtyard with its aviary in the middle shows exactly the same situation in this etching as in the view of Blauw Jan's aviary in the Velten album (CD p. 9). The same ground plan is also drawn by James Thornhill in his travel journal of 1711 (Fremantle, 1975: I: 105; II: 98-100).

Fig. 2

However, Velten added some ‘wonders of nature’ to his book which he had seen at other places in and outside Amsterdam, such as a South American Tapir that was on view in a rival inn: ‘The white Elephant’ at the Botermarkt (now Rembrandtplein). This tapir figures on the frontispiece among other wonders of nature that turn up in the manuscript further on, such as a King Vulture (which was also sketched by James Thornhill in his travel journal), a woman with elephantiasis feet and 6 toes, a man with a parasitic twin growing out of his chest, a toucan,

a monkey, a flying squirrel, a flying dragon, an armadillo, a sea cow, a crocodile, a loggerhead (which was on view at ‘The white Elephant’), a Hercules Beetle, an Indian Elephant, an elephant man (probably seen at the carnival), etc. Apart from some animals seen at ‘The white Elephant’ (see Pieters, 1995a and in press), Velten added a few natural curiosities seen at fairs, in the so-called ‘Compini [Company] mews’ of the East India Company, and in private natural history cabinets, e.g. the cabinet of Levinus Vincent. But he unquestionably saw most animals at Blauw Jan’s.

Who was Jan Velten ?

Apart from what may be deduced from his manuscript, nothing is known about Jan Velten. He must have been active at least between 1695 and 1709, because 1695 is the oldest date and 1709 is the most recent date found in the book (the earlier date 1687 is mentioned only in a historical context). As a draughtsman he appears to have been rather unskilled. Nevertheless, there are some wonderful gouaches in the album, particularly of birds, and some drawings even have a modern art touch, e.g. the gouache of the parasitic twins (CD p. 75).

Finally, he must have been an amateur of natural history, a shell collector at least, as he writes the following note to a picture of a shell: ‘I had two of them, one alive’, and to the drawing of a rare conch from China he adds: ‘Donated by Mr. Pieter van Dalen to me, Jan Velten, together with several conches, presented to his father 25 years ago’ (cf. Meijer, 1889). Possibly picture 4 is a self-portrait of Jan Velten, as this gouache appears very early in the book, between the title page and the portrait of Blauw Jan.

The restoration of the album

As appears from the foregoing, the Velten manuscript is a rare curiosity of great historical, cultural and scientific value. It was often consulted and therefore in a deplorable condition after some three hundred years of use. Its fragile condition even forced the library to withdraw the al-

bum for consultation. Besides the usual traces of frequent handling, such as dog-ears, tears and holes, the gallnut-ink had occasionally burnt through the paper due to oxidation. Also, most of the gouaches, which had been thickly varnished with animal glue, were so heavily cracked that its paint was in danger of flaking off when the page was being handled.

This justifies the expensive restoration and conservation project of the manuscript, which was carried out in 1992/1993 by the Parisian restorer Isabelle Lambert in the restoration workshop of the Rijksmuseum in Amsterdam. The restoration of the 258 pages in folio took six months, with working weeks of 40 hours. Her restoration report is open for consultation in the Artis Library.

To everyone's surprise, new drawings were discovered during the restoration. In some cases pieces of paper (with a drawing on it) were pasted over another drawing and sometimes complete pages had been glued together. Thus, the number of drawings has increased after the restoration. The album is now kept in loose-leaf version, and every sheet of paper is kept in a wrapper consisting of acid-free cardboard and melinex, and the whole is stored in seven acid-free boxes. The monumental building in which the Artis Library is housed (also called 'Plantage Library' or 'Fauna Building') has a good climate for books, especially since the renovation of 1989/1990, whereby further passive conservation is guaranteed.

Since the restoration all the pages except the blank ones have been photographed on large colour slides for two reasons: (1) in order to reduce the number of consultations of the original, thus for conservational reasons, and (2) as a first step to a possible future publication in facsimile.

The ETI project

A publication in facsimile is very expensive. About 15 years ago Junk Publishers (now merged with Kluwer) planned to publish a facsimile of Bloch's famous 18th century book on fishes, using the copy of the Artis Library. However, the project was cancelled because not more than

thirty subscribers could be found at the time. Probably the same would happen in the case of the Book of Blauw Jan, but in the end we found a solution to the problem.

A few years ago, under the auspices of the University of Amsterdam, the Expert Center for Taxonomic Identification (ETI) was initiated. It was founded in 1990 as a corporation, with financial support of the Dutch government, UNESCO, and the University of Amsterdam, with the aim to develop new interactive multimedia software for biodiversity documentation and species identification. The ETI software is characterized by very user-friendly interfaces and is capable of handling large sets of multimedia information: text, pictures, sounds, video, and combinations thereof.

ETI has become an important international centre for biodiversity information and computer-based identification systems as well as a 'high tech' software developer. All scientific information and expertise is disseminated electronically on compact disks (CD-ROMs, CD-I, Photo CD). These compact disks can hold 650 Mb of information, which equals about 65,000 pages of printed text, or thousands of full colour pictures. CD media are relatively cheap to produce, easy to update, and very durable.

This is exactly what we needed, as the ETI technology can also be applied to other areas of information services. One of these is the preservation and increased accessibility of rare and historical books. In cooperation with the Artis Library of the University of Amsterdam, a *pilot project* was started to republish rare and historical books in digital form. Especially old, invaluable, lavishly illustrated works with hand-coloured plates, containing relatively little text, can be distributed and made available worldwide on Photo CD.

In 1996 four of these valuable works were photographed, digitized, and copied on Photo CD as electronic facsimile publications. These packages contain a compact disk with all the (colour) plates, a floppy disk with all texts for computers, and a hard copy (booklet) with the texts. The compacts disks can be played on a Photo CD player or CD-I player

connected to a television set, or on a Macintosh & Windows computer with CD-ROM drive.

These electronic facsimile publications are:

- De Toerako's by Hermann Schlegel & Gerard Frederik Westerman (Amsterdam, 1860)
- Allgemeine Naturgeschichte der Fische by Marcus Elieser Bloch (Berlin, 1782-1795)
- Auserlesne Schnecken, Muscheln und andere Schaalthiere by Franz Michael Regenfuss (Copenhagen, 1758) and
- Wonders of Nature in the Menagerie of Blauw Jan in Amsterdam, as observed by Jan Velten around 1700.

We can now browse through Blauw Jan's menagerie on paper, without thumbing through the unique manuscript. Moreover, this package is supplied with alphabetic indexes of the names of the identified species and higher taxa in English, Dutch and Latin. Furthermore, the original old-Dutch text from the album is transcribed and reproduced in its entirety, and translated into English. Reproduction of these texts in printed form in the booklet and digitally on the diskette will make it easier to look up a certain page.

Almost 300 years after *Wonders of Nature* was prepared, this manuscript still offers a fascinating collection of curious people, animals, and plants. Not all drawings are clear, but this should just form a challenge to those who are fascinated by this particular aspect of natural history. It is only to be expected that this document will remain a continuous source of new discoveries. Anyone who can provide additional information about this document, or about the 'wonders of nature' that are treated in it, is urgently requested to contact the author mentioned below, so that our knowledge about the subject can grow. A 'real' book and some articles about it (based on Pieters, 1994) are in preparation.

Florence F. J. M. Pieters, curator Artis Library, University of Amsterdam

ABOUT THE BOOKLET AND THE PHOTO CD

Velten often depicted his people, animals and other curiosities on a full sheet of paper and sometimes even this was not enough. These drawings were later added to the manuscript as double pages. The Photo CD contains 176 photographic reproductions; 70 of these are in colour; double pages are fully reproduced. Many pages represent a collection of animals. Some rare engravings belong to the manuscript as well (they were originally pasted in). Sometimes the pages contain only text and many pages in the manuscript are blank.

All pages (except the blank ones) have been photographed and they are represented on the Photo CD and in the present booklet in the sequence of the original manuscript. So the first page in the manuscript is described in the booklet as picture no. 1 and shown on the Photo CD as the first picture.

To facilitate browsing through the manuscript, the booklet gives a concise description of every picture and the original and translated text written in the album. Indexes of animals that could be identified are given as well. Black and white reproductions of some of the most striking drawings in this booklet will make it easier to search for a certain picture and its page number on the Photo CD.

In the descriptive text one will find the following abbreviations, indicating the kind of drawing: (P) = Pen, and (C) = Colour. Velten's original text in the manuscript, followed by its translation in English, is always represented in italics.

Apart from some references to literature, we have refrained from annotating the present text exhaustively, awaiting further comments and discoveries.

The images can be shown either on a computer screen, or on a television screen with CD-I- or Photo CD player.

CD-I- and Photo CD players have a clear viewing programme but do not allow making adjustments to the pictures.

A computer with software suitable for importing and processing illustrations offers many more possibilities. Therefore, the Photo CD has a Slide Show programme that will give a quick reference to the contents. For an optimum result, one has to select an illustration through the View menu.

With the Preferences from the menu bar one can select the size and resolution of the pictures shown.

MAMMALS DEPICTED BY JAN VELTEN

Identifications by Dr. P. J. H. van Bree & Huub Veldhuijzen van Zanten (a.o. after Novak, 1991). English names after Wilson & Reeder (1992).

English name, *Scientific name* (higher taxa in roman type), Dutch name and CD number

Arctic Fox, *Alopex lagopus* (Linnaeus, 1758), Poolvos 32
Armadillo, Dasyrodidae, armadillo of gordeldier 2, 42, 78, 125, 165
Asiatic Elephant, *Elephas maximus* Linnaeus, 1758, Indische Olifant 2, 10, 43, 45, 166
Babirusa, *Babirusa babirusa* (Linnaeus, 1758), Hertzwijn 133
Baboon, *Papio* spec., baviaan 143
Bat, Chiroptera, vleermuis 14
Beaver, *Castor fiber* Linnaeus, 1758, Bever 13
Beaver, *Castor canadensis* Kuhl, 1820, Amerikaanse Bever 40, 46
Beech or Stone Marten, *Martes foina* (Erxleben, 1777), Steenmarter 25
Bottle-nosed Dolphin, *Tursiops truncatus* (Montagu, 1821), Tuimelaar 147
Bovine animal, *Bos taurus* Linnaeus, 1758, Rund 165
Caracal, *Caracal caracal* (Schreber, 1776), Caracal 72
Carnivore, Carnivora, roofdier 107
Cat, *Felis catus* Linnaeus, 1758, Perzische Kat 82
Chamois, *Rupicapra rupicapra* (Linnaeus, 1758), Gems 81, 115
Coatimundi, *Nasua nasua* (Linnaeus, 1766), Neusbeer 67, 73, 84, 86, 143
Colugo, *Cynocephalus volans* (Linnaeus, 1758), Vliegende Kat 24
Common Brown Lemur, *Eulemur fulvus* (E. Geoffroy, 1796), Zwartkopmaki 104, 137
Cuvier's Gazelle, *Gazella cuvieri* (Ogilby, 1841), Berggazelle/Cuvier's Gazelle 80
Deer, *Cervus* spec., hert 169
Dog, *Canis familiaris* Linnaeus, 1758, Hond 9, 15, 77, 107, 143
Domestic Goat, *Capra hircus* Linnaeus, 1758, Geit 39, 110, 115
Domestic Sheep (four-horned), *Ovis aries* Linnaeus, 1758, Vetstaartschaap (vierhoornig) 13, 102, 143
Giant flying squirrel, *Petaurista* spec., vliegende eekhoorn 2, 24
Great Indian Rhinoceros, *Rhinoceros unicornis* Linnaeus, 1758, Indische Neushoorn 13, 63
Hare, *Lepus capensis* Linnaeus, 1758, Haas (albino) 23
Hippopotamus, *Hippopotamus amphibius* Linnaeus, 1758, Nijlpaard 103
Horse, *Equus caballus* Linnaeus, 1758, Paard 10, 80
Human, *Homo sapiens* Linnaeus, 1758, Mens 2, 4, 7, 9, 10, 12, 13, 15, 18, 21, 28, 32, 39, 41, 48, 49, 50, 71, 73, 74, 77, 78, 80, 88, 90, 100, 106, 116, 123, 125, 143, 144, 145, 146, 150, 152, 154, 156, 158, 161, 164, 166, 170, 172
Indian Crested Porcupine, *Hystrix indica* Kerr, 1792, Stekelvarken 117
Indian Pangolin, *Manis crassicaudata* (Gray, 1827), Voorindisch Schubdier 99, 100
Leopard, *Panthera pardus* (Linnaeus, 1758), Panter 13
Lion, *Panthera leo* (Linnaeus, 1758), Leeuw 143, 144, 166
Macaque, *Macaca* spec., makaak 143
Manatee, *Trichechus* spec., lamantijn 2, 8, 59, 103
Monkey, Primates, aap 2, 14
Mountain Zebra, *Equus zebra* Linnaeus, 1758, Bergzebra 113
Musk Deer, *Moschus moschiferus* Linnaeus, 1758, Muskushert 41
Narwhal, *Monodon monoceros* Linnaeus, 1758, Narwal 32
? Orang-Utan, *Pongo pygmaeus* (Hoppius, 1760), ? Orang-oetan 37

Pangolin, *Manis spec.*, schubdier 103, 125
 Polar bear, *Ursus maritimus* Phipps, 1774, Ijsbeer 164
 Porpoise, *Phocoena phocoena* (Linnaeus, 1758), Bruinvis 83
 Scaly-tailed flying squirrel, *Anomalurus spec.*, stekelstaart eekhoorn 24
 Seal, *Phoca spec.*, zeehond 13, 103
 Spider monkey, *Ateles paniscus* (Linnaeus, 1758), Spinaap 38, 39, 56, 143
 Squirrel spec., *Ratufa spec.*, eekhoorn 115, 121
 Stone Marten or Beech, *Martes foina* (Erxleben, 1777), Steenmarter 25
 Tapir, *Tapirus terrestris* (Linnaeus, 1758), Zuidamerikaanse Tapir 2, 114, 150, 152, 155, 169, 174
 Three-banded armadillo, *Tolypeutes spec.*, armadillo 129, 130, 131
 Walrus, *Odobenus rosmarus* (Linnaeus, 1758), Walrus 164
 Whale, Cetacea, walvisachtige 18
 Zebu, *Bos taurus* Linnaeus, 1758, Zeboe 5, 148, 153

Not identified/Niet gedetermineerd 2, 13, 14, 35, 54, 55, 62, 71, 72, 79, 125, 128, 129, 130, 131, 141, 175

BIRDS DEPICTED BY JAN VELTEN

Tentative identifications by Huub Veldhuijzen van Zanten (a.o. after Erritzoe, 1993 and Hoyo et al., 1994-1996). English names after Sibley & Monroe (1990). Dutch names after C. S. Roselaar, in Perrins (1991).

English name, *Scientific name* (higher taxa in roman type), Dutch name and CD number

Atlantic Puffin, *Fratercula arctica* (Linnaeus, 1758), Papegaaiduiker 14, 135, 164
Avadavat, *Amandava amandava* (Linnaeus, 1758), Tijgervink 95
Bald Eagle, *Haliaeetus leucocephalus* (Linnaeus, 1766), Amerikaanse Zeearend 16, 168
Bird-of-paradise, Paradisaieidae, paradijsvogel 14, 107, 125
Black-capped Lory, *Lorius lory* (Linnaeus, 1758), Zwartkaplori 46
Black Crowned-Crane, *Balearica pavonina* (Linnaeus, 1758), Zwarte Kroonkraan 5, 9, 14, 92
Bohemian Waxwing, *Bombycilla garrulus* (Linnaeus, 1758), Pestvogel 173
Brown Fish-Owl, *Ketupa zeylonensis* (Gmelin, 1788), Bruine Visuil 57
Common Black-Headed Gull, *Larus ridibundus* Linnaeus, 1766, Kokmeeuw 18
Common Crane, *Grus grus* (Linnaeus, 1758), Kraanvogel 29, 36, 71
Common Pheasant, *Phasianus colchicus* Linnaeus, 1758, Fazant 97
Curassow, Cracidae, hokko 30, 31, 151
Double-wattled Cassowary, *Casuarius casuarius* (Linnaeus, 1758), Helmkasuaris 2, 5, 9, 27, 28, 57, 160
Duck, Anatidae, eend 165
Eurasian Griffon, *Gyps fulvus* (Hablizl, 1783), Vale Gier 98, 101
Eurasian Jackdaw, *Corvus monedula* Linnaeus, 1758, Kauw 33
Eurasian Spoonbill, *Platalea leucorodia* Linnaeus, 1758, Lepelaar 18
Falcon, *Falco* spec., valk 18
Greater Flamingo, *Phoenicopterus ruber* Linnaeus, 1758, Flamingo 5, 13, 20, 31, 57, 58, 64, 65, 66, 152
Greater Rhea, *Rhea americana* (Linnaeus, 1758), Nandoe 160
Grey Crowned-Crane, *Balearica regulorum* (Bennett, 1834), Grijsze Kroonkraan 91
Guan, Penelopini, sjakohoen 67, 69, 71
Guineafowl, Numididae, parelhoen 31, 35, 67
Heron/Egret, *Ardea/Egretta* spec., reiger of zilverreiger 53
Herring Gull, *Larus argentatus* Pontoppidan, 1763, Zilvermeeuw 18
Hill Myna, *Gracula religiosa* Linnaeus, 1758, Grote Beo 12, 47, 110, 111
Hornbill, Bucerotidae, neushoornvogel 56, 130, 131, 133
Ibis, Threskiornithidae, ibis 13
Java Sparrow, *Padda oryzivora* (Linnaeus, 1758), Rijstvogeltje 47
King Vulture, *Sarcorhamphus papa* (Linnaeus, 1758), Koningsgier 2, 5, 9, 88, 89, 90, 159, 160, 173
Kingfisher, Alcedinidae, ijsvogel 79
Macaw, Psittacidae, ara 9, 82, 91
Northern Cardinal, *Cardinalis cardinalis* (Linnaeus, 1758), Rode Kardinaal 52
Northern Goshawk, *Accipiter gentilis* (Linnaeus, 1758), Havik 19
Northern Helmeted Curassow, *Crax pauxi* (Temminck, 1813), Helmhokko 87
Parrot, Psittacidae, papegai 5, 9, 13, 59, 60, 62, 69, 71, 72, 82, 91, 158
Pelican, Pelicanidae, pelikaan 130, 131, 165
Peregrine Falcon, *Falco peregrinus* Tunstall, 1771, Slechtvalk 139
Red-and-green Macaw, *Ara chloroptera* Gray, 1859, Groenvleugelara 63
Red-Billed Fire-Finch, *Lagonosticta senegala* (Linnaeus, 1766), Vuurvinkje 95

Red-legged Partridge, *Alectoris rufa* (Linnaeus, 1758), Rode Patrijs 22
Scaly-Breasted Munia, *Lonchura punctulata* (Linnaeus, 1758), Muskaatvinkje 135
Silver Pheasant, *Lophura nycthemera* (Linnaeus, 1758), Zilverfazant 169
Smew, *Mergus albellus* Linnaeus, 1758, Nonnetje 26
Squacco Heron, *Ardeola ralloides* (Scopoli, 1769), Ralreiger 36
Sulphur-crested Cockatoo, *Cacatua galerita* (Latham, 1790), Grote Geelkuifkaketoe 60
Swan Goose, *Anser cygnoides* (Linnaeus, 1758), Zwaangans 122
Toucan, Ramphastidae, toekan 2, 97, 98, 135
Turaco, Musophagidae, toerako 111, 160
Vulture, *Gyps* spec., gier 52, 67
Wattled Jacana, *Jacana jacana* (Linnaeus, 1766), Lejjacana 18

Not identified/Niet gedetermineerd 2, 9, 14, 15, 18, 26, 35, 36, 47, 52, 53, 61, 64, 72, 76, 81, 82, 96, 123, 125, 161, 165, 141, 170

OTHER ANIMALS DEPICTED BY JAN VELTEN

Tentative identifications by Ben Brugge, Robert G. Moolenbeek, Florence F. J. M. Pieters and Huub Veldhuijzen van Zanten.

English, Dutch, and Latin names mainly after Grzimek (1968-1976).

English name, *Scientific name* (higher taxa in roman type), Dutch name and CD number

Angler-fish, *Lophius piscatorius* Linnaeus, 1758, Hozemond of Zeeduivel 122, 157
Auger, *Terebra* spec., Penhoren 70
Barnacle, Lepadomorpha, eendemossel 14, 123
Beetle, Coleoptera, kever 112, 176
Brown Paper Nautilus, *Argonauta hians* Solander, 1786, Bruine Papieren Nautilus 70
Burr fish, Diodontidae, egelvis 13, 73, 107
Butterfly/caterpillar etc., Lepidoptera, vlinder/rups etc. 126, 127, 128, 129
Caiman, *Caiman* spec., kaaiman 163
Caribbean Iguana, *Iguana delicatissima* Laurenti, 1768, Caribische Groene Leguaan 94
Carrion beetle, Silphidae, aaskeverachtige 176
Cerion, *Cerion* spec., gebakerd kindje (landslak) 70
Chambered Nautilus, *Nautilus pompilius* Linnaeus, 1758, Nautilus Schelp 70
Chameleon, Chamaeleonidae, kameleon 139
Chiragra Spider Conch, *Lambis chiragra* (Linnaeus, 1758), Bootshaak 14, 70
Clavicorniid, Clavicornia, knotssprietkever 176
Coffee Bean shell, *Trivia* spec., koffieboontje 70
Common Loggerhead, *Caretta caretta* (Linnaeus, 1758), Onechte Caretschildpad 2, 120
Coral, Anthozoa, koraal 14, 107
Cricket, Grylloidea, krekel 130, 131
Crocodile, Crocodylia, krokodil 2, 14, 105
Crustacean, Crustacea, kreeftachtige 125
Dragon, *Draco* spec., vliegend draakje 2, 112, 125
Egg cowrie, *Ovula* spec., valse kaurie 70
Fish, Pisces, vis 4, 59, 97, 107, 123, 125, 128, 129, 132, 141
Giant African Snail, *Achatina* spec., achaaatslak (landslak) 14
Giant Centipede, *Scolopendra gigantea* Linnaeus, 1758, Reuzenduizendpoot 125
Globe fish, Tetraodontidae, kogelvis 137
Gurnard, Triglidae, poon 22
Harp shell, *Harpa* spec., harpschelp 70
Heavy Bonnet, *Casmaria* cf. *ponderosa* (Gmelin, 1791), Stevige Helmschelp 70
Hercules beetle, *Dynastes hercules* (Linnaeus, 1758), Herculeskever 2, 11, 112, 130, 131, 176
Hermit crab, Anomura, heremietkrab 2, 123
Iguanid, Iguanidae, leguaan 14, 142
Insect, Insecta, insect 14, 125
Jackknife clam, *Ensis* spec., zwaardschede 70
Limpet, *Patella* spec., napslak 70
Lizard-like animal, Squamata, hagedisachtige 140
Longhorn beetle, Cerambycidae, boktor 125
Lumpfish, *Cyclopterus lumpus* Linnaeus, 1758, Snotolf 109, 149
Murex, *Murex* spec., Purperslak 14

Nautilus, *Nautilus* spec., nautilus 70
 Oyster, *Ostrea* spec., Oester 70
 Pentatomid (bug), Pentatomidae, wants 176
 Pike, *Esox lucius* Linnaeus, 1758, Snoek 158
 Pond Loach, *Misgurnus fossilis* (Linnaeus, 1758), Grote Modderkruiper 118, 119
 Reptile, Reptilia, reptiel 125, 130, 131
 Sawfish, Pristidae, zaagvis 14
 Scallop, *Chlamys* spec., kamschelp 14, 70
 Scorpion, Scorpiones, schorpioen 125
 Sea-horse, *Hippocampus* spec., zeepaardje 14, 125, 132
 Shark, Selachii, haai 108
 Sheat-fish, *Silurus glanis* Linnaeus, 1758, Meerval 22, 23
 Shell, Conchifera, schelp 2, 14, 22, 69, 70, 71, 123
 Shrimp, Crangonoida, garnaal 125
 Snake, Serpentes, slang 6, 34
 Snipe's Bill, *Haustellum* spec., purperslak 2, 69, 70
 Spider, Araneae, spin 128
 Spiny-tailed lizard, *Uromastyx* spec., doornstaartagame 26
 Squid, *Ommastrephes* spec.?, pijlinktvisachtige 108, 132
 Stag Beetle, *Lucanus cervus* (Linnaeus, 1758), Vliegend Hert 173, 176
 Sunfish, *Mola mola* (Linnaeus, 1758), Maanvis 18, 21
 Swordfish, *Xiphias gladius* Linnaeus, 1758, Zwaardvis 73
 Textile Cone, *Conus textile* Linnaeus, 1758, Geruite giftong 70
 Top shell, *Trochus* spec., Tolhoren 70
 Turritella, *Turritella* spec., penhoren 70
 Turtle, Testudines, schildpad 14, 18, 125
 Two-banded Monitor, *Varanus salvator* (Laurenti, 1768), Indische Varaan 2, 99, 100, 160
 Vibex Bonnet, *Casmaria erinaceus* (Linnaeus, 1758), Gladde Helmschelp 70
 Weevil, Curculionidae, snuitkever 176
 'Zoophyte', 'Zoophyta', 'plantdier' of 'zeegewas' 14, 107

 Not identified/Niet gedetermineerd 2, 8, 14, 125

BESCHRIJVING VAN HET MANUSCRIPT EN DE ILLUSTRATIES DESCRIPTION OF THE MANUSCRIPT AND THE ILLUSTRATIONS

De afbeeldingen op de CD zijn genummerd in de volgorde van het oorspronkelijke manuscript. In de tekst van de beschrijvingen staan de volgende afkortingen, die de stijl van de tekening aangeven: (P) = Pen (pentekening) en (C) = Kleur (gouache of plakkaatverftekening).

Alle citaten uit het manuscript zijn cursief weergegeven, eerst in het oorspronkelijke Oudnederlands en vervolgens, tussen dubbele aanhalingstekens, in Engelse vertaling. Gededuceerde (delen van) woorden en verklaringen zijn tussen vierkante haken geplaatst. Gedrukte teksten van ingeplakte gravures e.d. zijn in romein weergegeven. Nederlandse namen van diersoorten zijn door beginletters in kapitaal aangegeven; hogere taxa zijn consequent in onderkast gezet.

The pictures on the CD are numbered according to the sequence in the original manuscript. In the descriptive text you will find the following abbreviations, indicating the style of the drawing: (P) = Pen (pen drawing) and (C) = Colour (gouache).

All quotations from the manuscript are given in italics, first in the original Old Dutch and subsequently, between double quotation marks, in English translation. Inferred (parts of) words and explanations are given between brackets. Printed texts from engravings etc. pasted in the album are quoted in roman type. Vernacular names of animal species are indicated by initial letters in capital; higher taxa are consistently placed in lower case.

1 Papieren omslag met in inkt geschreven rugtitel.
Paper binding with title on spine written in ink.

Natuur[toneel] [bij Blaau Jan]
“*[Theatre of] Nature [at Blauw Jan]*”

Noot: Papieren rug half vergaan; rugtitel afgeleid van lemma uit eerste gedrukte catalogus van de Artis Bibliotheek: ‘Blaau Jan. (Natuurtoneel bij) Wonderen der Natuur, die hij selfs in syn tyt tot Amsterdam gesien heeft, soo Menschen, Dieren, Bloedloose

Diertjes, Gevogelte enz.; beschreven en met de pen na leven geteekendt door Jan Velten. (1650). fol.^o? (Janse, 1881: 11, no. 97).

Note: Paper spine in decay; title on spine inferred from entry in first printed catalogue of the Artis Library, reading in translation: 'Blauw Jan. (Theatre of Nature at) Wonders of Nature, which he himself saw in his time at Amsterdam, such as Humans, Beasts, Bloodless little animals, Birds, etc.; described and with the pen painted after life by Jan Velten. (1650). fol.^o? (Janse, 1881: 11, no. 97)

2 (P, dubbele pagina) Frontispice: 'Moeder Natuur' op sokkel met tegen haar aanleunend engeltje dat globe vasthoudt, omgeven door aapje, vliegende eekhoorn, vogel, vliegend draakje, gordeldier, lamantijn, Zuid-amerikaanse Tapir, krokodil, diverse schelpen, On-echte Caretschildpad, heremietkrab, Herculeskever, Indische Varaan, Indische Olifant, olifantmens; bovenaan: Koningsgier, vrouwelijk per-

CD ~~son~~ met elefantiasis-benen en voeten met zes tenen, Helmkasuaris, parasitaire tweeling en toekan.

(P, double page) Frontispiece: 'Mother Nature' on pedestal with angel holding globe leaning against her, surrounded by monkey, flying squirrel, bird, dragon, armadillo, manatee, Tapir, crocodile, various shells, Loggerhead, hermit crab, Hercules Beetle, exotic beetle, Two-banded Monitor, Indian Elephant, elephant man; upper part: King Vulture, female person with elephantiasis legs and feet with six toes, Double-wattled Cassowary, parasitic twins, and toucan.

Wonder der Natuer
WONDEREN DER NATUUR
Beschreven door Jan Velten

"Wonders of Nature
WONDERS OF NATURE
Described by Jan Velten"

Tekst op globe: *westiendien*

ero

pa

Text on globe: “*West India*

Eur

ope”

Noot: Afgebeeld in Pieters & Pinkster (1994: 83, fig. 2) en Pieters (1995a: 184, fig. 1); detail van Koningsgier is gereproduceerd in Fremantle (1975, II: fig. 33) en van Onechte Caretschilpad in Brongersma (1961: pl. I); dit frontispice is in hoofdlijnen nagetekend van het frontispice in Anonymus (1694; met dank aan Erik Joring te Groningen, die dit onder mijn aandacht bracht).

Note: Reproduced in Pieters & Pinkster (1994: 83, fig. 2) and Pieters (1995a: 184, fig. 1); detail of King Vulture is reproduced in Fremantle (1975, II: fig. 33) and of Loggerhead in Brongersma (1961: Pl. I); this frontispiece is in general outline redrawn from the frontispiece in Anonymus (1694; with acknowledgement to Erik Joring at Groningen, who brought this to my attention).

3 (P, dubbele pagina) Titelpagina.

(P, double page) Title page.

Wonderen

der

NATUUR:

Beschreven

Beschreven

door

Jan Velten &

die hij selfs in sijn tijt tot -

Amsterdam gesien heeft -

soo

Menschen: Dieren: Bloedeloose diertijes:

Gevolgelte: Vissen: Hoorens: Schelpen:

Zeegewassen: Boomen: Planten:

Bloemen: neffen haar beeltenisse.

Met d'pen: na leven geteeckendt

en al d'voornaamste en vreemste

*vogelen: en: dieren die Jan Westehoft [Westerhof]
anders, in gemeen genaamdt, Jan blauw=
ofte Blauw Jan= in sijn Toonneel, ofte
vogelparck, vertoontd heeft, met water-
verft, na haar levenscolueren afgeset &
alles gedaan door
Jan Velten*

*“Wonders
of
NATURE:
Described
Described
by
Jan Velten &
which he himself in his time
has seen at Amsterdam
such as
Humans: Beasts: Bloodless little animals:
Birds: Fishes: Conches: Shells:
Sea plants: Trees: Plants:
Flowers: next to their images.
With the pen: painted after life*

*and all most prominent and rarest
birds: and: beasts which Jan Westerhof
otherwise commonly named Jan blauw,
or Blauw Jan, has exhibited in his Theatre or
aviary, set off with water-
colour, after their live colours
all done by
Jan Velten.”*

CD p. 4

4 (C) Een portret ten voeten uit, van man met aangelijsd spartelend

visje.

(C) A full length portrait of a man with a floundering fish hooked.

5 (P) Portret van Blauw Jan ten voeten uit, wijzend naar Koningsgier en omgeven door papegaai, Zeboe, Flamingo, Helmkasuaris en Zwarte Kroonkraan.

(P) A full length portrait of Blauw Jan, pointing at King Vulture and surrounded by parrot, Zebu, Greater Flamingo, Cassowary, and Black Crowned-Crane.

*Hier siet ghij in 't kleijn, het beelt van Blauwe Jan
Die door sijn vreemdicheijt, veel menschen bij hem kwam
En dat om te besien, sijn vogels ende dieren
Die hij daar meenich hadt, en dat in sijn volieren
En om dat hij alle Jaer, veel vreemde vogels koft
die hij in sijn Tonneel, voor yder oogh daar brocht.*

*“What ye see here is a small image of Blauw Jan
Who drew to his place many a curious man
To look at his motley of uncommon beasts
(Kept in cages) and birds in their aviaries.
He acquired lots of fabulous birds in his age
For everyone to see, put up on his stage.”*

Noot: Afgebeeld in De Bell (1992: 139, fig. 285a) en in Pieters (1995b: 24).

CD p. 5

Note: Reproduced in De Bell (1992: 139, fig. 285a) and in Pieters (1995b: 24).

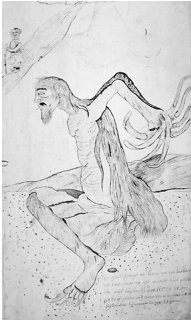
6 (C) Slang.

(C) Snake.

7 (P) Fakir.

(P) Fakir.

de afconterfijtinge na leven, van een vackier

CD p. 7

*die twee jaar, op dese manier hadt geseten
een mijl buijten Suratte bij het dorp
Oxkaij gesien in 't jaar 1702 in maendt van
SeBtember hij waar in sijn 37 ijaar*

*“the portraiture from life of a fakir
who sat in this manner for two years
a mile outside Suratte near the village of
Oxkay in the year 1702 in the month
of
September when he was 37 years old.”*

Noot: Klaarblijkelijk was deze fakir niet te zien in Blauw Jan! Waarschijnlijk nagetekend van een andere afbeelding.

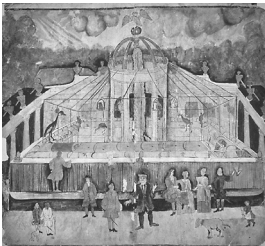
Note: Apparently, this fakir was not on view at Blauw Jan! Probably copied from another depiction.

8 (P) Een lamantijn en een ongedetermineerd zeemonster.

(P) A manatee and an unidentified sea monster.

Noot: Dit is een ‘nieuwe’ (voorheen overgeplakte) pagina die bij de restauratie ontdekt is.

Note: This is a ‘new’ page (formerly glued to the next one), discovered during the restoration.

CD p. 9
D o u b l e -

9 (C, dubbele pagina) Overzicht van de menagerie van Blauw Jan, met o.a. mensen, Honden, Zwarte Kroonkraan, ara's, papegaaien, Koningsgier, Helmkasuaris en diverse andere vogels.

(C, double page) Overview of the menagerie of Blauw Jan, showing people, Dogs, Black Crowned-Crane, macaws, parrots, King Vulture, wattled Cassowary, and various other birds.

Noot: Dit is de bekendste tekening uit het album, afgebeeld o.a. in Fremantle (1975, II: fig. 31), Pieters & Mörzer Bruyns (1988: 201), De Bell (1992: 139, fig. 285b), Van Gelder (1992: 20, fig. 5), Pieters et al. (1994: 67, fig. 20) en Pieters (1995b: 25)

Note: This is the best known drawing from the album, reproduced e.g. in Fremantle (1975, II: fig. 31), Pieters & Mörzer Bruyns (1988: 201), De Bell (1992: 139, fig. 285b), Van Gelder (1992: 20, Fig. 5), Pieters et al. (1994: 67, fig. 20), and Pieters (1995b: 25).

10 (P) Menselijk skelet gezeten op paardenskelet; rechts bovenaan kop van een Indische olifant.

(P) A human skeleton on a horse skeleton; top right, the head of an Indian elephant.

Noot: Skeletruiters vormden zowel in Amsterdam als in Leiden een onderdeel van het Theatrum Anatomicum (Haga, 1977); dit is een 'nieuwe' (voorheen overgeplakte) pagina die bij de restauratie ontdekt is.

Note: So-called 'skeleton horsemen' formed a part of the anatomical theatre, both in Amsterdam and in Leiden (Haga, 1977); this is a 'new' page (formerly glued to the previous one), discovered during the restoration.

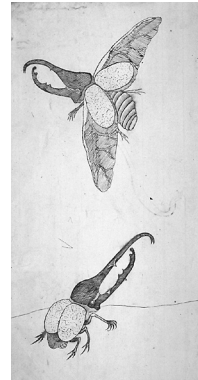
11 (P) Twee Herculeskevers.

(P) Two Hercules Beetles.

12 (P) Een man met op zijn hand een Grote Beo.

(P) A man with a Hill Myna on his hand.

Voor Reeden
"Foreword"

13 (P) Een menagerie annex zoölogisch kabinet, met mensen, een zeehond, Flamingo, ibis, egelvis, bever, panter, Indische Neushoorn, papegaai, vierhoornig Vetstaartschaap en diverse onbepaalde dieren.
(P) A menagerie and attached zoological cabinet, with people, a seal, Greater Flamingo, ibis, burr fish, beaver, leopard, Great Indian Rhinoceros, parrot, four-horned Domestic Sheep, and various unidentified animals.

Noot: Afgebeeld met toelichting in De Bell (1992: 140, fig. 285c); zie ook Pieters (ter

CD p. 11

perse: noot 27).

Note: Reproduced with commentary in De Bell (1992: 140, fig. 285c); cf. Pieters (in press: note 27).

14 (P, dubbele pagina) Een naturaliënkabinet, mogelijk dat van Blauw Jan. Afgebeeld zijn o.a. koraal, schildpad, aapje, Papegaaiduiker, zaagvis, paradijsvogel, Zwarte Kroonkraan, eendemossel, veel schelpen in lade, kamoester, vele insecten in lade, krokodil, leguaan, zeepaardje en vleermuis.

(P, double page) A cabinet of natural curiosities, probably that of Blauw Jan. Depicted are a.o. coral, turtle, monkey, Atlantic Puffin, sawfish, bird-of-paradise, Black Crown-Crane, barnacle, many shells in drawer, scallop, various insects in drawer, crocodile, iguanid, sea-horse, and bat.

Noot: Afgebeeld in De Bell (1992: 140, fig. 285d; met toelichting) en Fock (1992: 74, fig. 42).

Note: Reproduced in De Bell (1992: 140, fig. 285d; with commentary) and Fock (1992: 74, fig. 42).

15 (P) Bezoekers van Blauw Jan kijkend naar een vogel in een kooi; Hondje.

(P) Visitors of Blauw Jan looking at a bird in a cage; small Dog.

Noot: Afgebeeld in Pieters (1995b: 24).

Note: Reproduced in Pieters (1995b: 24).

16 (C) Amerikaanse zeearend.
(C) Bald Eagle.

Adelaer
Foil' 1

"Eagle
Folio 1"

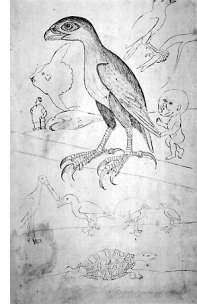
CD p. 16

17 (P) Exotisch persoon (man).

(P) Exotic person (male).

18 (P) Een grote tekening van een valk en kleinere tekeningen van diverse andere vogels (Lepelaar, Zilvermeeuw, Kokmeeuw en Leljacana), van mense-lijke wezens, van een schildpad en van aangespoelde zeedieren, zoals een walvis en een Maanvis.

(P) A large drawing of a falcon and smaller drawings of various other birds (Eurasian Spoonbill, Herring Gull, Common Black-headed Gull, and Wattled Jacana), of human beings, of a turtle and of animals washed ashore, such as a whale and a Sunfish.

CD p. 18

19 (C) Twee Haviken.

(C) Two Northern Goshawks.

Falco

Foil' 2

“*Falcon*

Folio 2”

Noot: Dit is een ‘nieuwe’ (voorheen overgeplakte) pagina die bij de restauratie ontdekt is.

Note: This is a ‘new’ page (formerly glued to the next one), discovered during the restoration.

20 (P) Flamingo.

(P) Greater Flamingo.

Noot: Dit is een ‘nieuwe’ (voorheen overgeplakte) pagina die bij de restauratie ontdekt is.

Note: This is a ‘new’ page (formerly glued to the next one), discovered during the restoration.

21 (P) Een man met twee grote Maanvissen.

(P) A man with two large Sunfishes.

22 (C) Rode Patrijs, (P) twee vissen (poon en Meerval) en vier schelpjes.

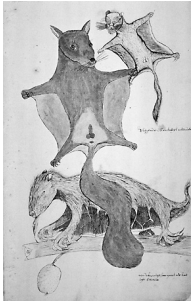
(C) Red-legged Partridge and (P) two fishes (gurnard and Sheat-Fish) and four shells.

23 (C) Een albino Haas en twee gewone bruine Hazen en (P) een Meerval.

(C) An albino Hare and two ordinary brown Hares and (P) a Sheat-Fish.

Witte Haes

Vis: 7 voeten groot: in d' Haerlemmeer gevangen: 1695:

“White Hare

Fish: 7 feet long: caught in the Haarlemmeer: 1695:”

24 Drie soorten ‘vliegende’ zoogdieren: (C) Vliegende eekhoorn, (P) Vliegende kat en Stekelstaart eekhoorn.

Three species of ‘flying’ mammals: (C) Giant Flying Squirrel, (P) Colugo, and Scaly-tailed Flying

Squirrel.

Vliegende inkhoorn,

uyt Guenea

Vliegende Meerkat uyt ostienden

een vlermuijs, soo groot als kat

uyt Ostindia

“Flying squirrel

from Guinea

Flying guenon from East India

a bat, as large as a cat

from East India”

25 (C) Steenmarter

(C) Beech or Stone Marten.

26 (P) Een doornstaartagame en drie vogels, waarvan één Nonnetje.

(P) A spiny-tailed lizard and three birds, one of which a male Smew.

Lauda verba anders een

Crockedil uijt Arabia

*“Lauda verba [praise the words] otherwise a
crocodile from Arabia”*

27 (C) Helmkasuaris en (P) nog twee Helmkasuarissen.

(C) Double-wattled Cassowary and (P) two more Double-wattled Cassowaries.

28 (P, dubbele pagina) Man (dwerf?) met een Helmkasuaris

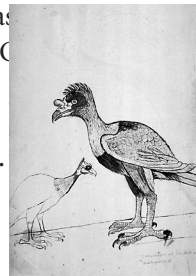
(P, double page) Man (dwarf?) with a Double-wattled Cassowary

29 (C) Kraanvogel en (P) nog een Kraanvogel.

(C) Common Crane and (P) another Common Crane.

30 (P) Twee hokko's.

(P) Two curassows.

CD p. 30

*Paawees [pauwies] soo groot als hier selde [of] noijt
[te] landen gesien is*

*“Peacock-like bird as large as seldom or never
is seen in this country”*

31 (P) Flamingo, twee hokko's en twee parelhoenders.

(P) Flamingo, two curassows and two specimens of guinea fowl.

32 (P) Eskimo in jachtkostuum met speer, pijlkoker en boog; op de achtergrond een eskimo in een kajak met een Poolvos en een Narwal.
(P) Eskimo in hunting costume with spear, quiver and bow; in the background an eskimo in a kayak with an Arctic Fox and a Narwhal.

33 (C) Een Kauw met een emmertje aan een ketting die hij omhoog moet trekken om te kunnen drinken.
(C) Jackdaw with bucket on a chain, which it can draw up to drink water.

Exter die put
“Magpie drawing water”

34 (P) Weefgetouw.
(P) Weaving loom.

35 (C) Parelhoen en (P) een hondachtig dier en een vogel.
(P) Guinea fowl and (P) a dog-like animal and a bird.

Hoer uijt Portorico
“Hen from Puerto Rico”

36 (P, dubbele pagina) Links een gedicht; rechts twee Ralreigers, een ongeïdentificeerde vogel en twee Kraanvogels.
(P, double page) On the left a poem; on the right two Squacco Herons, an unidentified bird and two Common Cranes.

Gedicht van de
Indiaansse Saater

Hier siet ghij nu een sches, van een indiaans saater
Dat waer een selsaam beest, sijn weesen als een tater
Hij hadt een langen staart, die over al om krulden
Als men dicht bij hem kwam, dat kon hij niet gedulden

*Dan met een quaat gemoet, hij na d'menschen spronck
 En schreuden als een aap, en aan sijn staert dan honck
 Soo dat men daar omtrent, niet dicht mocht bij hem kom
 Wandt die daar dicht bij kwam, die moesht voor seeker sc*

CD p. 38

*“Poem of the
 Indian Satyr*

*What you see here now is a sketch, of an Indian satyr
 An animal quite rare, it being rather nasty
 If people approached it, which it could not bear
 It curled its long tail here, there and everywhere
 It would in a malicious mood take a full swing
 dangling on its tail and crying like an apelike thing
 One had to be careful, that much was clear
 ‘T were much better if one didn’t come too near.”*

37 (P, dubbele pagina) Drie apen, mogelijk Orang-oetans, in bosland-
 schap.

(P, double page) Three apes, perhaps Orang-Utans, in forest scenery.

38 (C) Spinaap.

(C) Spider monkey.

*Indiaansse saater
 “Indian satyr”*

39 (P) Twee Spinapen, waarvan één op de achtere
 ‘wilden’ en een Geit.

(P) Two Spider Monkeys, one of which in the back
 ‘savages’ and a Domestic Goat.

CD p. 40

*Boomvalck
 “Hobby”*

40 (C) Amerikaanse Bever.

(C) American Beaver.

Noot: Afgebeeld op de achterflap van Van Gelder et al. (1982).
Note: Reproduced on the back flap of Van Gelder et al. (1982).

41 (P) Muskushert en een exotische figuur (Chinees?).
(P) Musk Deer and an exotic figure (Chinese?).

42 (C) Armadillo of gordeldier.
(C) Armadillo.

43 Gravure van een olifant die kunstjes doet.
Engraving of an elephant doing tricks.

‘Hij geeft vuur - Hij schermt met de Deege - Hij toont zijn Tande - Hij Draegt sijn Mester
- So een Wunder heeft men hier nooit gesien - Hij staet senternel - Hij laet upsieten - Hij
toont hem van aftere - Hij Swaait de Vlagh - Hij doet Reverentie - Hij Marßeert - Hij
raept het Gelt op - Hij slaept - Hij draegt Water.’

‘It holds a torch - It brandishes a Sabre - It shows its Teeth - It Carries its Master - Such
Wonder has never before seen here - It stands sentinel [acts as a sentry] - It lets people
sit on him - It shows its behind - It Waves the Flag - It curtsies - It marches - It picks up
coins - It sleeps - It transports Water.’

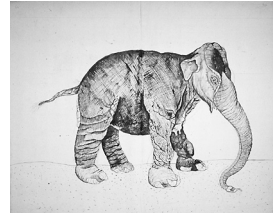
Noot: Deze gravure is afgebeeld in Pieters (1995a: 187, fig. 4).
Note: This engraving is reproduced in Pieters (1995a: 187, fig. 4).

44 (P, dubbele pagina) Alleen een rijmpje:
(P, double page) A rhyme only:

*Bardt en olifhandt, na leven afgebeelt
En die voor meenicht mensch, sijn kunsten heeft gespeelt
Soo dat ick daar nu, niet veel hoeft ‘t verhaalen
Wandt hij is wel bekendt, in ons nederlandt geraaken*

“Bart and elephant, from nature portrayed

*Before many people its tricks were played
So I need not relate much about them now
As in our country they've become quite
renowned”*

CD p. 45

45 (P, dubbele pagina) Indische olifant.
(P, double page) Asiatic Elephant.

Noot: Afgebeeld in De Bell (1992: 140, afb. 285e) en in Pieters (1995a: 185, afb. 2).
Note: Reproduced in De Bell (1992: 140, fig. 285e) and in Pieters (1995a: 185, fig. 2).

46 (C) Zwartkaplori en (P) Amerikaanse Bever.
(C) Black-capped Lory and (P) an American Beaver.

*Bever uijt Nieunederlant.
“Beaver from New Netherland [New York]”*

Noot: Afgebeeld in Van Gelder (1982: 37).
Note: Reproduced in Van Gelder (1982: 37).

47 (C) Een paartje Rijstvogeltjes en (P) een Grote Beo en drie andere vogels.
(C) A pair of Java Sparrows and (P) a Hill Myna and three other birds.

*twee vogels uijt Oos India
“Two birds from East India”*

48 (P) Man met hoge hoed en een man met een luit.
(P) Male figure with top hat and a man with a lute.

49 (P) Een man zonder armen die zijn kunsten vertoont, met de daarbij behorende rekwisieten.
(P) An armless man displaying his tricks, with accompanying stage properties.

Noot: Afgebeeld in Sliggers (1993: 27); volgens Sliggers is dit de armloos geboren Johan-

nes Valerius uit Duitsland, die in heel Europa zijn kunsten liet zien.

Note: Reproduced in Sliggers (1993: 27); according to Sliggers, this is the armless-born Johannes Valerius from Germany, who displayed his tricks all over Europe.

50 (C) Een man zonder benen.

(C) A man without legs.

51 (P) Afgebeeld in Sliggers (1993: 31); volgens Sliggers is dit waarschijnlijk een Hongaarse goochelaar die omstreeks 1700 door Europa reisde.

Note: Reproduced in Sliggers (1993: 31); according to Sliggers, this is probably a Hungarian conjurer, who travelled through Europe around 1700.

51 (P) Alleen tekst:

(P) Text only:

De Afconterfeijsel

van een

Verinis Nachtegael uijt Westindi

dese vogels sijn van natuer, dat het wijffe

noijt gaet aassen, maer woert van man-

netije altijt gevoert

“The depiction

of a Verinis Nightingale from the West Indies;

these birds are of a nature that the female

never preys and is always

fed by the male”

52 (P) Drie tekeningen van vogels, nl. een Rode kardinaal, een gier en een potloodtekening van een niet geïdentificeerde vogel.

(P) Three drawings of birds, viz., a Northern Cardinal, a vulture, and a pencil drawing of an unidentified bird.

53 (P) Reiger of Zilverreiger.

(P) Heron or Egret.

54 (C) Onbekend zoogdier dat lijkt op een kleine hond (Hutia?).

(C) Unknown mammal resembling a small dog (Hutia?).

Rat uyt Puortorico

“Rat from Puerto Rico”

55 (P) Op hond lijkend, wortel etend zoogdier (Hutia?) aan een ketting voor een hok.

(P) Dog-like mammal (Hutia?) eating carrots, on a chain in front of a cage.

56 (P) Neushoornvogel en een Spinaap.

(P) Hornbill and a Spider Monkey.

*dese vogel is genaemdt
twee beck, hij waer
grooter als een arend
en is gekomen uyt
Ostindien, na leven
geteeckendt door
Jan Velten
Meerkat uyt
Ostinje*

*“this bird is named
two beak(s), it was
larger than an eagle,
and has come from
the East Indies, after life
drawn by*

CD p. 56

Jan Velten
"Guenon-like monkey from
East India"

57 (C) Bruine visuil en (P) enkele Flamingo's en een
Helmkasuaris.
(C) Brown Fish-Owl and (P) some Greater Flamingo's
and a Double-wattled Cassowary

CD p. 57
Tirolse gebergte

Schuijvoet [schuifuil], uijt de

*"Long-eared owl, from the
Tyrolean mountains"*

58 (P) Flamingo.
(P) Greater Flamingo.

59 (C) Een papegaai, (P) twee lamantijnen en een vis.
(C) A parrot, (P) two manatees and a fish.

60 (C) Grote Geelkuifkaketoe en (P) een papegaai.
(C) Sulphur-crested Cockatoo and (P) a parrot.

61 (P) Niet gedetermineerde vogel en vage potloodschets van kop van
papegaai.
(P) Unidentified bird and vague pencil sketch of head of parrot.

62 (Dubbele pagina) (C) Een groene papegaai, (P) een plant, een niet
gedetermineerd zoogdier en een potloodtekening van een papegaai.
(Double page) (C) A green parrot, (P) a plant, an unidentified mammal,
and a pencil drawing of a parrot.

*Papegay uijt Westindia
een selsaamme*

“Parrot from the West Indies”
“a rare one”

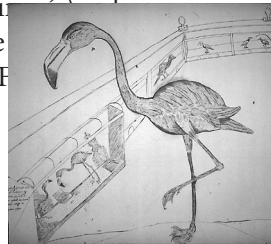
63 (C, dubbele pagina) Een Groenvleugelara en links een vage potloodtekening van een Indische neushoorn.
(C, double page) A Red-and-green Macaw and on the left a vague pencil drawing of a Great Indian Rhinoceros.

rave uijt Westindia
“raven from the West Indies”

Noot: Afgebeeld in De Bell (1992: 140, fig. 285g) en in Noordegraaf & Wijsenbeek-Olthuis (1992: 45, fig. 24).

Note: Reproduced in De Bell (1992: 140, fig. 285g) and in Noordegraaf & Wijsenbeek-Olthuis (1992: 45, fig. 24).

64 (P, dubbele pagina) Flamingo in een omheining met op de achtergrond andere vogels (waaronder nog twee Flamingo's).
(P, double page) Greater Flamingo within a fence with other birds in cages (among which two Greater F

CD p. 64

[Afc]onterfeijtinge van
[...]l Flaminco uijt
[...In]dien sijnde: d:
[...r?]oot noeijt in
[...] meer gesien

“Representation of
[...] Flamingo from
[...] India being
[r?]ed never in
[...] seen anymore”

65 (C) Flamingo's in een kooi.
(C) Flamingoes in a cage.

Waerafbeeldinge, van de vluch daer de Bagerus Flamincus in waer, sijnde ses voedte groot, noijt in Europa gesien

“True picture, of the aviary the Bagerus Flamincus was in, being six feet large, never seen in Europe”

Noot: Afgebeeld in Pieters (1995b: 25).

Note: Reproduced in Pieters (1995b: 25).

66 (C) Flamingo.

(C) Greater Flamingo.

67 (C) Grote vogelkop met grote lel (sjakohoën?) en (P) zelfde vogel ten voeten uit, gier, parelhoen en neusbeer.

(C) Large head of bird with big wattle (guan?) and (P) same bird in full length, vulture, guinea fowl, and coatimundi.

Een Raare Vogel, uijt

Westindien, die sijn Briettansijesse

Maijesteÿt [stadhouder-koning Willem III], aen Jan Westerhof geschoncken heeft

“A rare bird from

the West Indies, presented to

Jan Westerhof

by His Britannic Majesty [King William III]”

Noot: Stadhouder-Koning Willem III had een schitterende menagerie bij Paleis ‘Het Loo’ te Apeldoorn. Hij stierf op 19 maart 1702. Een pamflet met uitvoerig bericht omtrent zijn overlijden was in het album ingeplakt (zie no. 134).

Note: King-Stadholder William III had a splendid menagerie at Palace ‘Het Loo’ near Apeldoorn. He died on 19 March 1702. A pamphlet with an extensive account about his decease was pasted in the album (see no. 134).

68 (P, alleen tekst).

(P, only text)

de afconterfijtinge van een selsaamme Zee Hoorn uijt Cina die Mr. pieter van daalen (Guricyn) [chirurgijn] aen mijn Jan Velten geschoncken heeft, met verscheijden soor[ten] van zeehoorens, die zijn vader over: 25: Jaar vereert waaren

“the depiction of a rare Sea Conch from China that Mr pieter van daalen (chirurgeon) has presented to me Jan Velten, together with several species of sea conches, his father had been presented with 25 years ago”

69 (P, dubbele pagina) Een sjakohoen, schelpen (waaronder enkele in potlood) en een papegaai.
(P, double page) A guan species, shells (among which some in pencil) and a parrot.

Een selsaamme vogel uijt westindien, soo vermoet wort een westindiense Kalkoense Haan sijnde selsaam van pluym, alsoo hier ‘t landen noijt gesien is.”

“A seldom seen bird from the West Indies; supposedly a West Indian turkey cock, having rare plumage and never before seen in our country”

70 (P, dubbele pagina) Veel schelpen, waaronder nautilus schelpen.
(P, double page) Many shells, among which nautilus shells.

71 (P, dubbele pagina) Een Chinees met parasol, enige schelpen, een papegaai, een sjakohoen, een Kraanvogel en twee ratachtige zoogdieren.
(P, double page) A Chinaman with parasol, some shells, a parrot, a guan, a Common Crane and two rat-like mammals.

een hoorn uijt CINA, naturel

als een kivit eij
“a conch from China, resembling
a lapwing’s egg”

Noot: Deze tekening van een Chinees is afgebeeld in De Bell (1992: 142, fig. 285m) en in Van der Waals (1993: 154, fig. 127).

Note: This drawing of a Chinaman is reproduced in De Bell (1992: 142, fig. 285m) and in Van der Waals (1993: 154, fig. 127).

72 (P, dubbele pagina) Verschillende soorten zoogdieren, o.a. Caracal, een papegaai en een ongeïdentificeerde vogel.

(P, double page) Different kinds of mammals, e.g. Caracal, a parrot and an unidentified bird.

73 (P) Parasitaire tweeling, een Neusbeer, een Zwaardvis en een egelvis.

(P) Parasitic twins, a Coatimundi, a Swordfish and a burr fish.

een selsaamme vis uÿtd’ roomeer
gesien bij Fisendt [Levinus Vincent]

“A rare fish from the roomeer
seen at Fisendt’s [Levinus Vincent]”

Noot: Deze parasitaire tweeling heette James Poro; dit portret ten voeten uit is geëxposeerd in Teylers Museum in 1993 (verg. Sliggers, 1993: 26).

Note: These parasitic twins were named James Poro; this full-length portrait was exhibited in Teylers Museum in 1993 (cf. Sliggers, 1993: 26).

74 (C) Vrouw met elephantiasis-benen en zes tenen.

(C) Woman with elephantiasis legs and six toes.

Noot: Afgebeeld in Sliggers (1993: 30).

Note: Reproduced in Sliggers (1993: 30).

75 (C) Parasitaire tweeling.

(C) Parasitic twins.

Noot: Afgebeeld in De Bell (1992: 141, fig. 285k) en Van Gelder (1992: 20, fig. 6) in de toestand vóór de restauratie en in Sliggers (1993: 26) in de staat ná restauratie.

Note: Reproduced in De Bell (1992: 141, fig. 285k) and Van Gelder (1992: 20, fig. 6) in the state before the restoration and in Sliggers (1993: 26) “in the the restored state”

76 (P) Vier watervogels.

(P) Four water birds.

77 (P) Een Chinees en een vage potloodschets van een Hond.

(P) A Chinaman and a vague pencil drawing of a Dog.

78 (P) Gewichtheffer en een gordeldier.

(P) Weightlifter and an armadillo.

79 (P) Ondetermineerbaar zoogdier en een ijsvogel.

(P) Unidentifiable mammal and a kingfisher.

*de afconterfijtinge van een selsamme Buffel met
een olifhandt sluef, en een selsaamme vogel die
op Batavia in de compini [Compagnie] stal in ijaer 1687
sijn 't sien geweest, en na leven geschildert door Dinandt
en na geteekendt door Jan Velten*

*“the depiction of a rare buffalo with
the trunk of an elephant, and a rare bird that
was to be seen in the East India Company’s stable in Batavia [now Jakarta]
during the year 1687;
and which was painted from life by Dinandt
and copied by Jan Velten”*

80 (C) Een Berggazelle en (P) vier mannen met
getuigde paarden.

(C) A Cuvier’s Gazelle and (P) four men with
harnessed horses.

CD p. 80

Moors Hartije met

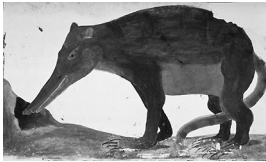
geringde hoorens

*“Moorish small deer with
ringed horns”*

81 (P) Gemsbok op heuveltop, getekend over vage potloodschets van vogelkop.

(P) Chamois buck on hilltop, drawn over vague pencil sketch of bird head.

82 (P) Papegaai, ara, onbepaalde vogel en Perzische Kat.

(P) Parrot, macaw, unidentifiable bird and Cat.

83 (P) Twee Bruinvissen.

(P) Two Porpoises.

CD p. 86

84 (P) Neusbeer of Coati.

(P) Coatimundi.

85 (P) Slangemens.

(P) Contortionist.

86 (C) Neusbeer of Coati.

(C) Coatimundi.

87 (C) Kop van Helmhokko.

(C) Head of Northern Helmeted Curassow.

88 (P, dubbele pagina) Man wijzend naar Koningsgier.

(P, double page) Man pointing at King Vulture.

89 (P, dubbele pagina) Op linkerpagina een lang kreupeldicht, op rech-

terpagina Koningsgier, indertijd ook wel “Koning der Wouwouwen” genoemd (zie Fremantle, 1975, II: 104, 105, note a).

(P, double page) On left page a long doggerel, on the right a King Vulture, named at the time ‘King of Wouwouws’ (see Fremantle, 1975, II: 104, 105, note a).

ReijmBeschrijvinge

van d’selsaamme Raare Vogel, tot verwonderin der werelt, noijt in Eropa: meer gesien

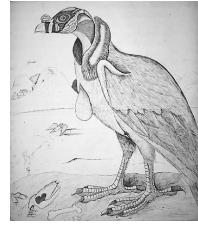
*Schoons dat ons Jontons, veel boecken heeft beschreeven =
Van dieren vogels haar natuer: en afgebeelt na leeven =
Soo vindt men geen Figuer: die na dees vogel leijck..
Die Westerhof heeft vertoont: quaem uyt westindiens reijck..
Wandt dese vogel vreemdt, op geberchte geseeten =
Wert in ‘indiaannen haar taal, Passtrode diage geheeten =
Dat soo veel seggen is: als vogel van haar godt:
Wandt sij bidden hem aen: daar in binnen sijn godt [grot ?]:
En brengen allen dach, op geberchte ‘t eeten =
Hij vroet al in het voyl, en rick als d’schreeten [scheeten] =
Maar dese vogel vreemdt: een wonder ‘t aan schouden:
Van soo meenige coluer: die men niet kan ont houden:
Die al om sijn hoofd, en hals al is beset=
Met kwabben wonder vreemt, hier nau en wel op let =
Als meede om sijn hals: heeft hij een krach [kraag] seer schoon:
De krop mee aen sijn brost: dat lijck een paarel schoon:
Sijn oogen als cristaal, en heeft een Fondamendt [Aarsopening] =
Daar hij tweeev stimee [twee stemmen ?] uyt lost, wie sou daar niet om denckt =
Om soo een vogel vreemdt: niet wensschen ‘t aen schouwen.
Hij wert nu genaemdt: de koninck der warwouwen [wouwouwen].
Als dese vogel nu, in Eropa wiert bekendt =
Heeft meenige pottentatt, een aenbassadeur gesendt =
Of hij de vogel wou: woer geldt of goet verkoopen:*

*Veel mensschen om 't sien: die kwaamen daar geloopen:
Maar Hij was eenen man, die naa geen geldt en sach =
Wandt door de Lifhebbereij, veel geldt hadt door gebrach =
door
Jan Velten*

*“Rhyme Description
of the rare and peculiar Bird, to the world’s wonderment
never again seen in Europe*

*Although our Ionstonus has written many books =
On birds, describing their nature, showing their looks =
No Figure there is to be found that bears likeness to this one.
Shown at Westerhof’s, coming from the West Indian region.
For this peculiar bird, that on high peaks is wont to squat =
Has the name Passtrode diage, the indians for it got =
Meaning something like flyer of their god:
In that it’s madly worshipped and adored:
Every day food is brought personally to it =
where it digs in its dirt, reeking of its own shit =
However, this curious bird is a wonderful sight:
Too many colours it got to remember them right:
Which all round its head and neck are set =
With dewlaps really quaint from close to look at =
Also, round its neck it has a ruff that’s beautiful:
And a crop at its breast, like a pearl so wonderful:
Its eyes crystal clear and its arse with vocality =
Bringing forth two different sounds, what an abnormality =
Who would not regret it if he could not behold
This king of the wouwouws as it’s also now called.
When this bird became well known all over Europe =
Many a potentate sent an ambassador to lure it =
With money or assets to buy the bird for:
A great number of people came there to visit:*

*But He was a Man who did not for money care a straw
 For his pastime made him spend a fortune for it.
 by
 Jan Velten”*

CD p. 90

90 (P, dubbele pagina) Koningsgieren en mensen.
 (P, double page) King Vultures and people.

Granade
 “[New] Granada”

Noot: Afgebeeld in De Bell (1992: 140, fig. 285f)
 Note: Reproduced in De Bell (1992: 140, fig. 285f)

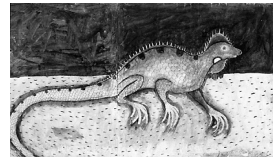
91 (P) Grije Kroonkraan, ara en papegaai.
 (P) Grey Crowned-Crane, macaw and parrot

92 (C) Zwarte Kroonkraan.
 (C) Black Crowned-Crane.

93 (P, Alleen rijmpje):
 (P, Rhyme only):

*Dese leegewaan, was uyt het Westindien rijk
 Zijn kam en ruch en baart, die staa afgrijsselijck
 Hij was in eenen vlucht, in Seemel daar geseeten
 Hij wert voor godde spijs, in westindien gegeeten*

*“This iguana, originating from the West Indies
 Has a crest, back and gular sac, looking hideous.
 It was sitting high and dry in a cage or aviary,
 Eaten in the West Indies as a devine delicacy”*

CD p. 94

94 (C) Caribische Groene Leguaan.

(C) Caribbean Green Iguana.

95 (C) Boom met Tijgervinkjes en (P) ‘zeldzame bloem’.
(C) Tree with Avadavats and (P) ‘rare flower’.

Backelleytijes uijt
Bengalen
selsamme bloem

“Avadavats [lit. squabblers] from
Bengal”
“rare flower”

96 (P) Vogelkooi, waarin twee vogels en twee ontsnapte vogels.
(P) Bird cage with two birds and two escaped birds.

97 (C) Een Fazant en (P) een toekan en een vis.
(C) Common Pheasant and (P) a toucan and a fish.

Fasaendt
“Pheasant”

98 (P) Een toekan en een vale gier.
(P) A toucan and a Eurasian Griffon.

CD p. 99

een Brasilise Toucan ofte een westindien
timmermannetje
na leven geconterfeijt door Jan Velten gesien bij:
westerhof

“a Brazilian Toucan or so-called West Indian carpenter
bird
depicted from life by Jan Velten, seen at: Westerhof”s”

99 Reclameprent met houtsnede en gedrukte tekst over de aankomst van een Voorindisch Schubdier uit Ceylon en een Indische Varaan in de menagerie ‘de Witte Olifant’:

Advertisement with woodcut and printed text about the arrival of an Indian Pangolin and a Two-banded Monitor in the menagerie of ‘The White Elephant’:

‘BEKENTMAKINGE

Aan alle Heeren, Kooplyuden en Inwoonders dezer Stad Amsterdam.

Hier is met dese Retour-Schepen, uit Oost-Indien gekomen, een Oost-Indiesvaarder, die op het Eyland Cylon, in ‘t jaar 1702, heeft laten vangen seker Dier, met vier voeten, en seer sware schobben op ‘t lyf hebbende, in de Malebaarse taal genaamt Allegoe, in ‘t Portugees Bitje de Bengonje, en in ‘t Neederduits den Nigomsen Duyvel, en naar dat het selve agt dagen by hem in ‘t leven is geweest sonder eeten of drinken, heeft hy het voornoemde Dier van vier mannen laten dooden, door dien het niet anders als tot quaad doen genegen was; want, naar dat het met een Ysere ketting aan zyn lyf vast gekluusterd was, heeft het gemelde Dier des snagts door een steene vloer en door de Fondamenten van een swaar gebouw doorgegraven.

Het voornoemde Dier den Nigomsen Duyvel, kan de grootste Olifanten, die op dit Eyland in menigte zyn, met zyn staart dwingen, wringt hem om den Slorp en blyft daar zoo vast aan hangen, dat den Olifant het met zyn grote kragt, daar niet kan afkrygen, voor en al eer den Olifant in ‘t water loopt, zoo dat het zig selfs los laat, want het geen water verdragen kan.

Het maakt zig ook in malkanderen vast, dat men het zelve met geene Ysere Breek-Ysers kan los maken, maar zoo dra men water over zyn lyf giet, zoo laat hy zig van selfs los; hy eet niet als Mieren, die alhier in de Bossen met groote meenigte gevonden werden, gebrukende daar toe zyn tonge, die wel een half el lang is, spreyt die wyt over de gront uit; en als de mieren daar met menigte op komen kruypen, zoo haalt hy zyn tonge soetjens binnen; verders is zyn eten niet bekend.

Het vlees is als van een Varken, geheel goet om te eten, smaakt geheel soet, en is Medicinaal; daar zyn ettelijke swarte inwoonders die door diergelyke Nigomse Duivels om het leven zyn gebragt, niet door zyn byten, want het en heeft geen tanden; maar door dien gemelde swarten, naar dat zy het gevangen hebben, op de schouders dragen, slaat zig met zyn staart om den hals, en wringt die zoo vast toe, dat onmogelyk is om los te krygen en aanstonts dood gewrongen werden, gelyk een soort van Slangen, genoemt

Wringers, die aldaar mede gevonden werden, ook doen, gelyk de Liefhebbers de vellen van dese Slangen alhier mede kunnen zien.

Wat zyn vordere krachten zouden kunnen belangen, is by myn niet bekend, maar het bovenstaande verklaar ik een suyvère waarheyt te zyn, en ik vind myn selfs verpligt om aan alle de wereld in Europa dit meergemelde Dier te mogen vertonen.

Ook heb ik mede gebragt een levendig Dier, in 't Malebaars genoemt Campergoo, hebbende mede vier voeten, welk Dier zig genereert met Crocodillen of Kaymans en daarom van de Indiaanen, als de gemelde Crocodillen, voor haar afgoden werden aanbeden, dog en doen geen quaad.

Ook heeft hy mede gebragt een Blad van een Boom daar 13. a 14. Persoonen kunnen onder staan, desgelyke hier te lande noyt gezien.

Ook heeft hy levendig gebragt den Koning van Marsebiko, en is hier mede voor de Liefhebbers te zien.

Dese bovenstaande Dieren zyn te zien op de Botermarkt in den witten Oliphant, op Vrydag den 19. September, en de volgende dagen.'

'ANNOUNCEMENT

To all Gentlemen, Merchants and Inhabitants of the City of Amsterdam.

Here was come with these ships returning from East India, an East Indiaman who on the island of Ceylon, in the year 1702, had caught a certain animal, with four feet, its body covered with very thick scales, in the Malebar tongue named Allegoe, in Portuguese Bitje de Bengonje, and in Dutch the Nigoms' Duyvel, and after it had been kept alive by him for eight days without food or drink, he had the Animal in question killed, since it was only inclined to evil; because, after it had been put in irons chained to its body, the aforesaid Animal dug through the stone floor and through the foundations of a substantial building during the night.

The aforesaid Animal can control with its tail the biggest elephants, which are numerous on this island, wrings them round the tusk and clenches so steadfastly, that the Elephant with its immense strength cannot shake it off, until the elephant walks into the water, where it will automatically loosen itself, since it cannot endure water.

They also cling to themselves, and this so forcefully that they cannot be untied even by iron crowbars, but as soon as one pours water over their bodies they let go; it eats nothing but ants, which in the Woods here are abundant, using its tongue, as long as half a (Dutch) ell, spreading it wide on the ground; and when the ants swarm over it, draws it in slowly; what else it eats is unknown.

Its meat resembles Pork, fit for human consumption in its entirety, quite palatable, and is Medicinal; many black natives have been killed by such a Nigoms' Devil, not by its bite, for it possesses no teeth; but when the aforementioned blacks have caught the beast, and carry it over their shoulders, it puts his tail round the neck, and wrings it so tightly, that one cannot free oneself, and is squeezed to death, just like some Snakes, called Wringers which are found there too, can strangle you; the skins of these Snakes are likewise on display.

If there is more to tell about this beast or its strength, it is not known to me, but the preceding passage I declare to be nothing but the truth, and I feel obliged to exhibit the Animal mentioned to all in the world in Europe.

Also, I brought with me a living Animal, in the Malebar tongue named Campergoo, with four feet, belonging to the same genus as crocodiles or caimen, which is why the Indians, like the aforesaid crocodiles, worship them as their idols, but they do not do any harm.

Also he brought with him a Tree Leaf under which 13 or 14 people can stand, a spectacle never before seen in our country.

He also brought with him the King of Marsebiko, alive, also shown here for the 'Lovers of Nature'.

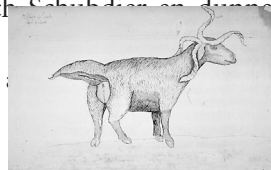
All the animals mentioned are to be seen on Botermarkt in the white Elephant, on Friday, September 19th and following days.'

Noot: Deze twee diersoorten zijn niet te determineren van de afbeelding, maar wel uit de begeleidende tekst en de hierna volgende tekening (no. 100). Afgebeeld in De Bell (1992: 141, fig. 285j) en toegelicht in Pieters (1995a: 188-190 en ter perse).

Note: These two animal species look unidentifiable from the picture, but they can be deduced from the accompanying text and the next drawing (no. 100). Reproduced in De Bell (1992: 141, fig. 285j) and explained in Pieters (1995a: 188-190 and in press).

100 (P, dubbele pagina) Man met Voorindisch Schubdier en Jungs
schets van een Indische Varaan.

(P, double page) Man with Indian Pangolin and
banded Monitor.

CD p. 102

101 (C) Vale Gier getekend zonder kop.

(C) Eurasian Griffon painted without head.

102 Vierhoornig Vetstaartschaap.

(P) Four-horned Domestic Sheep.

Schap uijt Arabia gesien bij Bardt
“*Sheep from Arabia seen at Bardt’s*”

Noot: Bardt of Bartel is de voornaam van de eigenaar van ‘De Witte Oliphant’, Bartel Verhagen (Van Eeghen, 1962; Pieters, 1995 en ter perse).

Note: Bardt or Bartel is the first name of the owner of ‘The White Elephant’, Bartel Verhagen (Van Eeghen, 1962; Pieters, 1995 and in press).

103 (P) Eenschubdieren en igewaterzoogdieren:
Nijlpaard, lamantijn en zeehond.

(P) A pangolin and some aquatic mammals:
Hippopotamus, manatee and seal.

CD p. 104

104 (C) Een Zwartkopmaki.

(C) A Common Brown Lemur.

Suri Kat: uijt: Ostienije
“*Suricate from East India*”

105 (P) Jonge krokodil in een fles.

(P) Young crocodile in a bottle.

106 (P) Indische prins.

(P) Indian prince.

MOGOL

“*MOGOL*”

107 (C) Een ‘zeldzaam Hondje’ en (P) veel andere curiositeiten, zoals een koraal of ‘zeegewas’, paradijsvogel, egelvis, nog een vis en een ongeïdentificeerd roofdier.

(P) A ‘rare Dog’ and (P) many other curiosities, as a coral or ‘sea plant’, bird-of-paradise, burr fish, another fish and an unidentified carnivore.

Selsaem Hontije
“Rare doggie”

108 (P) Haai, pijlinktvis en andere vissen.
(P) Shark, squid and other fish.

109 (P, dubbele pagina) Een Snotolf.
(P, double page) A Lumpfish.

een zeehaas, naa leven geconterfeijt
ick hebber twee gehad de eenen levendicht
en de andere [opgezet? op sterk water?]

“a sea-hare [a Lumpfish; called Seehase in German], depicted from nature;
I had two of them, one alive,
and the other [stuffed? in spirits?]

Noot: Het volgende rijmpje slaat op de hierop volgende pagina.
Note: The following small rhyme aims at the next page.

Dees omienno [beo] kleijn, die sprackelijckt een vrouw
De nederduijsse taal, dat men niet dencken sou
Hij huylt en lacht en kucht, en schrijjtelijckt een kindt
Soo dat men in Eroop, soo vogel niet en viendt.

“This smallish myna, speaking the Dutch tongue
like a woman; you’d think it couldn’t be done.
It shrieks, laughs and hacks, and like a child it may whoop
As not one bird can in any part of Eroop [Europe].”

110 (P, dubbele pagina) Geit en Beo.
(P, double page) Goat and Myna.

*de afconterfijtinge van een vogel Omiino uyt ostindien, waar
wat grooter als een spreeu, hij kon, huylen, lacgen, en als
een mens, en kon mauwen als een kat, en hij praaten
naturel of een waterlanse boerin was*

*“the representation of a bird Mynah from the East Indies, being
somewhat larger than a starling, it could cry and laugh
quite humanly, and could mew like a cat, and it could
talk as natural as a country woman from the waterlands”*

Note: literally it says ‘waterland farmer’s wife’: a woman living in the area north of Amsterdam, on reclaimed land/polders.

*een ostindise kou
daar dese vogel in waar*

*waar van rontings riet
gemaeckdt*

*“an East Indian cage in which this bird was [housed],
was made of rattan cane”*

Noot: Afgebeeld in Pieters (1995b: 24).

Note: Reproduced in Pieters (1995b: 24).

CD p. 111

(C) Hill Myna and (P) turaco.

111 (C) Grote Beo en (P) toerako.

112 (P) Een zeldzame tor gevangen in Amsterdam en een vliegend draakje.

(P) A rare beetle caught in Amsterdam and a dragon.

*Selsamme groote Torre
tot Amsterdam gevangen, na leven*

geteekendt doort Jan Velten

*“Rare large Beetle
caught at Amsterdam, after life
drawn by Jan Velten”*

113 (C) Bergzebra.
(C) Mountain Zebra.

114 (P) Enkele Zuidamerikaanse Tapirs.
(P) Some Tapirs.

*Waare afbeeldige van een Equus Aquaticus of anders ‘t segge het Waater of
het Zeepaert
dat levendicht ‘t sien gewees is op d’Bottermarckt in de witte oliphandt*

*“True picture of an Equus aquaticus or, put differently, a Water- or
Seahorse
that was shown alive on the Botermarkt (Butter Market, now
Rembrandtplein) in The White Elephant”*

Noot: Afgebeeld in Pieters & Pinkster (1994: 84, fig. 3) en onderste helft in Pieters
(1995a: 193, fig. 9).

Note: Reproduced in Pieters & Pinkster (1994: 84, fig. 3) and lower half
193, fig. 9).

115 (C) Bezoargeitebok, (P) Gems en eekhoorns.
(C) Domestic Goat, (P) Chamois and some squirrels.

*Bock met gedraijde
hoorens uijt Oostindia*

*“Billy goat with twisted
horns from East India”*

CD p. 116

116 (P) Noordse reuzin en toeschouwers.

(P) Nordic Giantess and spectators.

*de afconterfeijtinge
van Noorsse Reussin*

*Waare afbeeldige van de vermaarde Noorsse Reussin: waar groot: 8: voeten:
7: dueym*

*sijn was heel grof van leeden, haer wijnbrauwen waaren wel een sestienen
lanck, voor haer ocht ontbijt*

*at sij een haffe rochgebroot, en middacht een half vierdevat grot, en savons
een half vierdevat meel*

*en dagelijcks voor haar dranckt vier milgeken ijannever, ofte twee minchgelen
brandewijn, sij*

*waar gebooren op het Eijlandt: A:landt: in Sweeden en waar 't sien op d'
Utrechtse Kermis*

“the portrait

of a Nordic Giantess

*True picture of the renowned Nordic Giantess, who was 8 feet and 7 inches
tall [a low estimate would be 2.34 m]*

*she was very large-limbed, her eyebrows five inches wide; for breakfast
she ate half a black bread [Dutch rye bread], and for dinner she had half a
quart [3.4 litres] of groats and in the evening she took the same amount of
flour [probably porridge]*

*and daily she drank four small pints of Dutch gin, or 2 ‘mingels’ [1.68 litres]
of brandy; she*

*was born on the island called Aaland, in Sweden, and she was on show at
the*

Annual Fair in Utrecht “

CD p. 117

Noot: Afgebeeld in De Bell (1992: 141, fig. 285-1) en Sliggers (1993: 31).

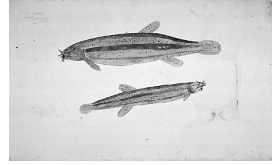
Note: Reproduced in De Bell (1992: 141, fig. 285-1) and Sliggers (1993: 31).

117 (C) Stekelvarken.

(C) Indian Crested Porcupine.

*Iservercken uijt
Oostindia*

*“Porcupine from
the East Indies”*

CD p. 119

118 (P) Fles met twee Grote Modderkruipers.

(P) Bottle with two Pond Loaches.

119 (C) Twee Grote Modderkruipers.

(C) Two Pond Loaches.

*Twee vissens bij
Utercht gevangen*

*“Two fishes
caught near Utrecht”*

120 (P) Twee Onechte Caretschildpadden.

(P) Two Common Loggerhead turtles.

*Waare afbeeldinge van een Schillepat die soo groot waer als een Vries paert
gevangen*

*in de Wijcker meer en woeght over: 500: en sestich pondt, hij waer levendicht
‘t sien op de*

Botermarckt inde Witte Oliphandt tot Amsterdam

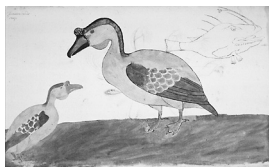
*“True image of a Turtle as big as a Frisian horse caught
in the Wycker Lake and weighing over 500 and sixty pounds; seen alive on
Botermarkt in The White Elephant at Amsterdam.”*

Noot: In de Amsterdamsche Courant van 20 oktober 1707 stond de volgende advertentie: ‘Werd bekend gemaekt dat tot Amsterdam op de Botermarkt in de Witte Oliphant,

van 's morgens ten 9 tot 's avonds ten 8 uren, te zien is, een groote levendige Zee Schildpad, wegende 564 pond, lang 6 voet en breed 5 voet, is gevangen in de Wijker-Meer' (geciteerd uit Dudok van Heel, 1976).

Deze twee tekeningen, evenals die van de zeeschildpad op het frontispice (no. 2) zijn afgebeeld in Brongersma (1961: pl. I), die deze zeeschildpad tentatief als Onechte Caretschildpad, *Caretta caretta*, determineerde. Het onderste deel van deze pagina is tevens afgebeeld en toegelicht in Pieters (1995a: 193-194, afb. 10).

Note: The Amsterdamsche Courant of 20 October 1707 contained the following advertisement: '[It] was announced that in Amsterdam on Botermarkt in The White Elephant, from 9 o'clock in the morning till 8 o'clock in the evening, is to be seen a big and alive Sea Turtle, weighing 564 pounds, measuring 6 feet long and 5 feet wide; captured in the Wycker Lake' (quoted from Dudok van Heel, 1976). These two drawings and a detail of the sea turtle on the frontispiece (no. 2) are reproduced in Brongersma (1961: pl. I), who tentatively identified this sea turtle as a Common Loggerhead, *Caretta caretta*. The lower half of the present drawing is also reproduced and amplified in Pieters (1995a: 193-194, fig. 10).

CD p. 122

121 (C) Exotische eekhoorn, vermoedelijk een *Ratufa* soort.

(C) An exotic squirrel, presumably a *Ratufa* spec.

122 (C) Twee Zwaanganzen en (P) een Hozemond of Zeeduivel.
(C) Two Swan Geese and (P) an Angler-fish.

*Ganssen van de
caap*

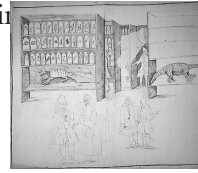
“Geese from the

Cape”

123 (P) Eendemossels, heremietkrab, vis, twee schelpen en op de achtergrond een vogel en drie mannetjes.

(P) Barnacles, hermit crab, fish, two shells, and in the background a bird and three men.

124 (P, dubbele pagina) Alleen tekst (zie volgende pagina)
(P, double page) Only text (see next page):

CD p. 125

*Waare afbeeldinge van d'vermaarde
RaareTeijt-Kamer van: Vicendt [Vincent]
die ick in 't selschap van eenige: Baronnen
Graaven: en een Priens uyt Ytalien
besien heeft in 't ijaer: 1701: d'tweede
paasdach*

*“True picture of the renowned
Chamber of Curiosities of: Vincent
which I saw in the company of some Barons,
Counts and a Prince from Italy
in the year 1701 on Easter Monday”*

125 (P, dubbele pagina) Zoölogisch kabinet van Levinus Vincent met diverse bezoekers; in de kast rechts een opgezet schubdier of pangolin en in de kast links onderin een opgezet gordeldier of armadillo. Voorts vele glazen potten met kleinere dieren op sterk water, zoals Reuzenduizendpoot, verschillende kreeftachtigen (bv. heremietkrab, garnaal), insecten (bv. Herculeskever en boktor), vissen (bv. zeepaardjes en een vliegende vis), reptielen (bv. schildpad, vliegend draakje), vogels (bv. paradijsvogel), en kleine zoogdieren.

(P, double page) Zoological cabinet of Levinus Vincent with several visitors. In the cupboard on the right a stuffed pangolin and in the one on the left at the bottom a stuffed armadillo. Furthermore, many jars with smaller animals in spirits, viz., Giant Centipede, various crustaceans (e.g. hermit crab, shrimp), insects (e.g. Hercules Beetle and longhorn beetle), fishes (e.g. sea-horses and a flying fish), reptiles (e.g. turtle, dragon), birds (e.g. bird-of-paradise), and small mammals.

Noot: Afgebeeld in De Bell (1992: 142, fig. 285n), met abusievelijke vermelding van het jaartal 1703.

Note: Reproduced in De Bell (1992: 142, fig. 285n), who erroneously mentions the year 1703.

126 Ongekleurde kopergravure uit “Metamorphosis Insectorum Surinamensium” van Maria Sibylla Merian (J. Mulder sculp., plaat no. 9; 1e ed., Amsterdam 1705).

Uncoloured copper engraving from “Metamorphosis Insectorum Surinamensium” by Maria Sibylla Merian (J. Mulder sculp., plate no. 9; 1st ed., Amsterdam 1705).

127 (P) Grote Surinaamse rups, pop en vlinder, gekopieerd uit hetzelfde werk van Maria Sibylla Merian, plaat 3.

(P) Large caterpillar, chrysalis and butterfly from Surinam, copied from the same work by Maria Sibylla Merian, plate 3.

128 (P) Grote spin (over gordeldier heen geplakt), grote rups en glazen potten met zoogdieren en vissen.

(P) Big spider (pasted over armadillo), large caterpillar, and bottles with mammals and fishes.

Een groote [s]pinnekop

uyt d' Carabaase eijlande

[doorgekraste tekst:] een selsaam Zee Draecken

uyt westindien

een selsaemme grootte Rijp [rups] noeyt hier [te] landen meer gesien

“A big spider

from the Caribbean Islands”

[crossed-out text:] “a rare Sea Dragon

from the West Indies”

“a rare large Caterpillar, never again seen in our country”

129 (P) Hetzelfde als plaat 128, maar nu is de tekening van de spin uitgekapt, waardoor een gordeldier te zien is.

(P) The same as plate 128, but now the drawing of the spider is unfolded, revealing a three-banded armadillo.

130 (Dubbele pagina met uitklapmogelijkheid) (C) Een Herculeskever (gedeeltelijk over pelikaan heen geplakt); (P) links neushoornvogel en pelikaan, rechts verschillende dieren, zoals krekkel, gordeldier, Herculeskever en enkele onbepaalde viervoeters (zoogdieren of reptielen).

(Double page with unfoldable coloured drawing) (C) A Hercules Beetle (partly pasted over pelican); (P) on the left a hornbill and a pelican, on the right various animals: cricket, three-banded armadillo, Hercules Beetle, and three unidentifiable tetrapods (mammals or reptiles).

131 (P, dubbele pagina) Gelijk aan plaat 130, met weggeklapte Herculeskever.

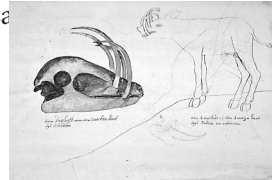
(P, double page) Same as plate 130, with unfolded Hercules Beetle.

132 (P, dubbele pagina) Pijlinktvis, zeepaardje en andere vissen.

(P, double page) A squid, a sea-horse and other fish.

133 (C) Schedel van Babiroesa (Hertzwijn) en (P) habitus van Babiroesa getekend over schets van neushoornvogel.

(C) Skull of Babirusa and (P) habit of Babirusa
hornbill.

CD p. 133

[Linksboven:] dooshoofd van een
Babirussa, anders een

zwijn hart uijt ostindia

[Midden:] een dooshoofd van een varcken hardt
uijt ostindien

[Bij de pentekening:] een burebus of een swijn hart
uijt Banda in ostindien

[Upper left:] “a skull of a
Babirusa, otherwise named a
swine deer from East India”

[Middle:] “a skull of a swine deer
from East India”

[legend to the pen drawing:] “*a burebus or a swine deer
from Banda in East India*”

134 Pamflet met het bericht van het overlijden van Willem III: Pamphlet with announcement of the death of William III:

‘Uyt Londen, van ‘t geene zedert zijne Majesteijt van

‘t Paart storte tot op zijn overlijden is voorgevallen.

Saturdag den 4 Maart 1702.

Als de Koning tot Hamptoncourt op de Jagt ging, gebeurde het namiddags omtrent 2 uren, dat het Paart, waar op Zyn Majestejt zat, door het inzakken van het eene been, in een weeke gront, kwam te struykelen, waar door den Koning van ‘t Paard voor over kwam af te vallen; Die met Hem op de Jagt waren, schooten aanstonts toe om Zyn Majest. te helpen, gaven hem zoo voort een weynig te drinken, en bevonden dat zyn Majest. aan het schouderblad zig bezeerd had; yder een was zeer ontstelt; dog den Koning kreunde zig daar niet veel aan, liet egter van de Jagt af, en keerde ‘s avonds nog weder op Kensington. De Chirurghyns oordeelde dat het halsbeentje tussen het schouderblad en de hals gebroken was, dog andere hielde het tegendeel, dog seyde, dat een beentje een weynig verschooten was, bragte het aanstonds weder te regte; dog sustineerden evenwel eenpariglijk, dat ‘er niet het minste gevaar in was. ‘s Nagts sliep Zyn Majest. byzonder wel, ‘s morgens vont de Koning zig in gantsch goede gesontheyt, maar klaagde, dat als Hy hoeste, dat het schouderblad hem wat zeer deed, at egter ‘s middags seer herstig, sliep tussen Sondag en Maandag weder heel wel, was niet dorstig, nog had eenige blyk van koorts, en bevont den Coning zig zeer wel. Zyn Majest. arm was in een winzel wat opgebeurt, om de plaats door ‘t hangen des hands niet te verrucken, maar liet anders niet af van eenige bezigheden. Bysonder verlegen was men, zodra het gerugt van des Conings val onder de menssen quam, want men zeyde alle, dat des Conings schouder gebroken was.

In desen staat bleef het tot de 10 dito, als wanneer het eerste Verbant van Zyn Maj. schouder gedaan wiert, en men bevont deselve gebroken geweest te zyn, maar zeer wel gezet, en beter, zo dat de Coning, die tot nog toe in zyn Nagt-gewaet had geweest, een Rok aantrok en zig kleede: en meende men dat Zyn Maj. haast herstelt zoude zyn; dus continueerde in redelyken staat tot den 15, als wanneer Zyn Majest. eenige accessien van de Coorts gevoelde, die die dag verwackerde; alle middelen, die bedenkelijk waren, wierden aanstonts te werk gestelt; men bevont te gelyk, dat zyn Maj. Beenen ook weder

zeer geswollen waren; 't welk veel verlegentheyf veroorzaakte by yder een, wetende hoe hoognodig zyn Maj. leeven in deze zorgelyke dagen was.

Den 16. 's morgens was de toevloet van de Groote van beyder Rang ongemeen groot tot Censington, om na de gesontheit des Conings te vernemen. Men bevont dat den Coning egter niet veel beter was, alzo niet gerust had dien nagt als wel wenschelyk was geweest, 't welk te gelyk met de swakheyt des Conings en zyn Majest. ongemakkelelykheyt in de schouder groote vreeze baarde. De val-wonde van den Coning was nogtans zeer verre gebetert, indien de ziekte des Coning anders geen overhant quam te nemen. Deze Namiddag was zyn Maj. Coorts seer gemindert, dog had nog eenig acces daar van, maar dien avont wiert evenwel Raad gehouden, 't geen eenige avonden al verschooven was geweest, dog niet in de gewoone Raad-kamer, maar in zyn Majesteyts Vertrek.

Den 17. 's morgens bevond men dat den Conink redelyk wel gerust had, ook had Zyn Majesteyt den vorigen avont 5 a 6 stoelgangen gekregen, 't geen de Doctoren seer goet oordeelden, dewyl de natuur sig self ontlastede.

Den 18 's morgens met den dag was 'er al een grooten toeloop van Edelen en andere na Kensington om na des Konings gezondheyt te zien. Men bevond dat Zyn Majesteyt een slegte nagt had gehad, omtrent 5 uren quam Hy nogtans wat te rusten, stond tussen 8 en 9 uren weder op, en wandelde een weynig, dog ondersteunt, omtrent 11 uren eyschte den Koning een Kopje Thee, dronk het, nevens een weynig daar na, een Kopje Chocolate. Men had nog die tijd goede hoope van Zyn Maj. herstelling, hoewel den Koning gevoelde, en ook eenige dagen voorheen aan zyn gunstelingen bekend had, dat hy zeer swak wierd, en niet geloofde dat hy lang leven zou. Dog na de middag tegen den avond quam de Koorts weder, en deed yder, nevens de Koning, beven; Zyn Maj. ontbood de Princesse Anna, discoureerde lang met haar, en zoude besondere zaken van haar hoogheyt verzogt hebben, veele andere quamen om Zyn Maj. te zien; 's avonds ordonneerde den Koning, dat hy 's anderen daags, zynde Zondag 's morgensten ten 8 uren, den Aards-Bisschop van Canterbury verzogt om 't Avondmaal met hem te houden. Onderwijlen nam de Koorts toe. Zyn Majesteyts hand had men ook al bespeurt, dat die geswollen was. Dien nagt ruste den Koning, zo te zeggen, niet, en nam daarom zo af, dat hy 's morgens ten 5 uren al om den Bisschop zond, als niet gelovende het langer te zullen maaken.

Zo oit droevige dag niet slegts alleen voor Engellant, maar byzonder voor hollant, en 't gantse Protestantse Lighaam, aanbrak, 't was die van den 19. Myn Penne beefd, en de Inkt schijnt te stremmen, als ik die op 't Papier zette. Op wat zaaken des Waerelds is dog staat te maaken; Op geen menschen is te steunen; Hoe vaster wy meenen te staan, hoe

haastiger al onse hoope meest inde wind verdweenen is. Koning WILLEM, van Onsterfelijke Memorie, strekt heden het doelwit van alles; De ooge van Europa niet alleen, maar 'k mag zeggen, van de geheele Wereld, zage op hem; Englands Koning zoude de schaal van zaaken alleen hebben doen overwegen; het Rad van Affaires draayde, naast God, op zyn hand; de Resolutien van het Parlement voldeeden alle en een yegelijk, en gaven groote verwagtingen; Vrankrijk vreesde niet meer als de naauwe Vereeniging van de Koning en zyn Volk; En in 't midden van alle deze ingebeeelde hoop en verwagting valt Neêrlands Vorst als in een oogeblik.

Des Zondag 's morgens den 19 ontving Zyn Majesteyt uyt handen van den Aardsbisschop van Canterbury, en den Bisschop van Londen het Avondmaal, die ook met Zyn Majesteyt Communiqueerden. Daarna zieltoogde den Koning, en nam zyn afscheyd van zyne Heere; Byzonder teder ontving Zyn Majest. de Heeren van Ouwerkerk, Portland, Albemarle, en andere; De Koning nam hen by de Hand en drukte hun hand met de zyne op zyn borst, omtrent zyn hert, als willende te kennen geven, dat Hy haar tederlijk had bemind. Weynig momenten voor zyn Dood riep hy om den Graaf van Portland, maar wanneer hy quam, ontving hem de Koning wel met de hoogste tekenen van liefde en genegentheyd, maar Zyn Majesteyts stemme was al weg, zo dat men niet kon bemerken, schoon men zyne lippen zag gaan, wat zyn Majesteyts meening was. Waar na Zyn Majesteyt omtrent 8 uren des morgens zyn Koninglyke mond sloot, en zyn Ziel zyn Heere en Hemel-koning op-offerde. Swaare slag, hoog verlies voor Land en Kerk in deze zorgelyke dagen. Mijn swakke Veeder is niet magtig zonder traanen de droefheyd te beschryven van alle die hem lief hadden. De Heeren van het Hof weenden als over hun Vader; zyn naaste Gunstelingen verbleekten op haar aangezigten, en waren pas magtig te staan; Zommige schreeuden de droefheyd van hunne herten luydkeels uyt, zo dat het Hof van gekerm weêrgalmden.

Het gerugt drong zo gaauw niet door tot het Volk, of men zag ongemeene rouwe, zommige kreeten langs de straaten, sloegen de handen ten hemel van malkanderen, en waren verbaast. Eenige der Groote Heeren konden het Hof qualijk uyt komen; de Jonge Heer van Ouwerkerk wiert voor doot t'huys gebragt; den Ouden Heer kon sonder traenen niet spreken; Andere Engelse Heeren van 't Hof komende, en gevraagd wordende na de waarheyt, waren stom van hertenleet, en konnende niet een woort uytten. In 't kort, de droefheyt was ongemeen groot, en het is aanmerkelijk, dat het gene, daar men alleen voor vreesde, en dat men sprekende van de Staat der tegenwoordige tyden, men 'er wel door zag, maar ook alles verlooren agte, als ons dat ongeluk trof, dat God de Coning weg haelde, even dat selve, in 't slimst van de tyd en zaken, komt ons nu te treffen.'

'From London, about what came to pass after His Majesty fell down his horse until he drew his last breath.

Saturday the 4th of March 1702.

When the King at Hampton Court had gone out hunting, it happened that, around 2 o'clock in the afternoon, the Horse His Majesty was riding came to stumble because it missed its footing and bogged down in the mud, thereby causing the King to tumble down headfirst; Those who accompanied him in the Shooting Party, immediately came forth to assist him, gave him something to drink, and became aware that his Majesty had hurt his shoulder; all present were much concerned; the King however did not pay heed to his condition overmuch, but he left the Shooting Party and returned to Kensington the same evening. The surgeons judged that the collar bone between the shoulder blade and neck had been broken, while others were of a contrary opinion, saying that a small bone had shifted a little, which they put in place at once; they agreed unanimously, however, that the King was not at risk in any way. His Majesty slept exceptionally well that night, and in the morning the King found himself in good health, only complaining of some pain in the shoulder blade when coughing; however, he ate heartily that afternoon, slept well again on Sunday and Monday, was not thirsty, nor seemed to have run a fever, and felt very well. His Majesty's arm had been raised a little by a swathing band in order not to drag down his arm, but could otherwise occupy himself with his normal duties. The general public were much concerned when they heard the news of the King's fall, as it was said that he had broken his shoulder.

His Majesty remained in the same condition until the tenth (6 days after his fall), when the first bandage was removed, and it was found that the shoulder had indeed been broken but it had set and healed very well, so that the King, who had until then worn night clothes, got up and dressed; it was thought His Majesty had almost recovered; thus things continued reasonably well until the 15th, when the King felt a fever starting, growing worse during the day; all means conceivable were administered at once; at the same time it was noticed that the King's legs had swollen badly again; which unsettled everyone, realizing how critical his Majesty's life was during these worrisome days.

In the morning of the 16th the flocking in of the Great of both Ranks was uncommonly excessive at Kensington, to inquire after the King's health. They discovered that the King had not much improved, however, as he had not rested as well as one would wish that night, which, considering the King's physical frailty in combination with the trouble with his shoulder, was causing much anxiety. The wound caused by the fall from

his horse seemed, however, healing rather well, if the King's general condition would not worsen. This Afternoon his Majesty's Fever had fallen, though not entirely disappeared, yet that very evening Counsel was held, which had been postponed for several nights; it was, however, not held in the usual Council Chamber, but in his Majesty's private Room.

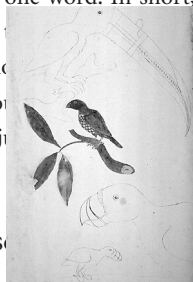
The morning of the 17th it was announced that the King had rested reasonably well and also that the night before he had opened his bowels 5 or 6 times, which the Doctors deemed well as it was a natural relief.

The 18th from the morning onwards many members of the nobility as well as others crowded towards Kensington in order to inquire after the King's condition. They heard that His Majesty had had a bad night and had not slept until 5 o'clock in the morning; he got up again between 8 and 9, walked a little, albeit with support; around 11 o'clock the King wanted a Cup of Tea, drank it, and sometime later had a Chocolate beverage. It was still thought that His Maj. would recover, although the King himself felt, and had said as much to his minions a few days earlier, that he was weakening and did not think he would live much longer. The Fever did return towards evening, which frightened everyone as well as the King himself; His Maj. sent for Princess Anne, conversed with her for quite some time, and is supposed to have requested from her specific matters; many others came to see His Maj.; in the evening the King ordained that the Archbishop of Canterbury should come to take Holy Communion with him the next morning at 8. Meanwhile the Fever kept rising. It was seen that His Majesty's hand had swollen. That night the King scarcely rested and grew worse to such an extent that he sent for the Bishop as early as 5 o'clock, believing he would not make it much longer.

If ever a sad day had dawned, not just for England, but more so for holland, and the whole Protestant Body, it was that of the 19th. My Pen quavers, and the Ink seems to clot as soon as I put it down on the Paper. What Worldly matters are yet to be relied on; No people can be of support; The firmer we think we stand, the sooner our hope is gone with the wind. King WILLIAM, of Immortal Remembrance, is the object of all and everything today; Not just the eye of Europe, I may justly assume of the entire World is cast upon him; the King of England only helped the scales of matters tilt over; the Wheel of Affairs turned with him in charge and with the help of God; the Resolutions of Parliament were acceptable by all and everyone, and raised great expectations; France feared nothing more than the close relationship of the King and his People; And right in this period of raised hope and expectation the sovereign of the Netherlands has fallen as in a trice.

On Sunday morning the 19th His Majesty received the Holy Communion from the hands of the Archbishop of Canterbury and the Bishop of London, who also Communicated with His Majesty. After that the King was moribund and took leave of his Peers; His Majesty received Lords Ouwerkerk, Portland, Albemarle and others very fondly; The King took them by the Hand, pressed their hand and brought it to his breast, near his heart, as if to convey he had loved them very tenderly. Only little while before his Death he summoned the Earl of Portland, but when he came the King received him with the highest tokens of love and affection, but His Majesty's voice had gone by then, so that, although one saw his lips move, it could not be perceived what his Majesty meant to disclose. Thereafter His Majesty, around 8 o'clock in the morning, closed his Royal mouth, and offered his Soul to his Lord and King of the Heavens. A Heavy blow, a great loss for Country and Church in these woeful days. My frail Feather is unable to give without tears an account of the sadness of those who loved him. The Lords of the Court wept as if their Father had died; his closest favourites' countenances grew very pale, and they could hardly stand. Some cried the sadness of their hearts out loud, so that the Court was full of reverberating laments.

As soon as the People learned of the sad news, uncustomary mourning was seen (everywhere); some flew wailing through the streets, threw up their united hands, stunned. Several of the Great Lords could hardly leave the Court; the Young Gentleman Ouwerkerk was brought home as if collapsed; the Older Gentleman was unable to speak without tears; Other English Lords, upon being asked for the truth when leaving the Court, were struck dumb by their heart's sorrow, being incapable of uttering one word. In short, uncommon grief was felt everywhere, and it is to be remarked that it had not been a feared possibility and was, considering the present Situation, not to be reckoned with, had now happened indeed; but nevertheless one thought it not lost if that would happen, if God indeed would take the King, and justify all his former times and affairs, has finally hit us.'

135 (C) Muskaatvinkje en (P) een toekan en twee sketches of Papegaaiduiker. CD p. 135
 (C) Scaly-Breasted Munia and (P) toucan and two sketches of

Bacleijtje uijt Bengalen
 “Munia [lit. ‘squabblers’] from Bengal”

136 (P) Alleen tekst:

(P)Text only:

Een Eendt schoon geteeckendt
“A duck well drawn”

137 (C) Een Zwartkopmaki en (P) een kogelvis (kan zijn stekelige huid bolrond maken).

(C) A Common Brown Lemur and (P) a globefish (having an elongated spiny body that can be inflated to form a globe).

een knop vis waar soo groot
als een groote schelvis
des vis ick self gehad

“A globefish as big
as a sizeable haddock
this fish I had myself”

138 (P) Alleen tekst:
(P) Only text:

Valck schoon geteeckendt
“A Falcon well drawn.”

CD p. 139

139 (C) Slechtvalk en (P) kameleon.
(C) Peregrine Falcon and (P) chameleon.

140 (P) Een hagedisachtige.
(P) A lizard-like animal.

Eenhoortje schoonste die
in Muscouien vint

“A one-horned animal, the most beautiful one
found in Muscouien”

141 (C) Ongeïdentificeerd zoogdier, (P) vis en vogel.
(C) Unidentified mammal, (P) fish and bird.

142 (P) Een leguaan.
(P) An iguanid.

143 (P) Een menagerie met mensen kijkend naar twee geketende Leeuwen, een neusbeer aan ketting, drie apen (baviaan, makaak en Spinaap), een vierhoornig Vetstaartschaap en een Hond.

(P) A menagerie with people looking at two chained Lions, a chained coatimundi, three monkeys (baboon, macaque, and Spider Monkey), a four-horned Domestic Sheep, and a Dog.

CD p. 146

144 (P) Zittende mensenfiguur met twee Leeuwen.
(P) Sitting human figure with two Lions.

145 (P) Twee menselijke embryo's in flessen en een baby met een waterhoofd.

(P) Two human embryos in bottles and a hydrocephalous baby.

146 (C) een olifant-man.
(C) An elephant man.

puer capite elephantino
“boy with elephant head”

Noot: Deze tekening is mogelijk geïnspireerd door ‘Monstrorum Historia’ van Aldrovandi (1642: 431).

Note: This painting is possibly inspired by Aldrovandi’s ‘Monstrorum Historia’ (1642: 431).

147 (C) Tuimelaar.
(C) Bottle-nosed Dolphin.

148 (C) Zeboe.
(C) Zebu.

CD p. 150

149 (C) Een Snotolf.
(C) A Lumpfish.

150 (C) Drie Zuidamerikaanse tapirs en (P) twee mensen.
(C) Three Tapirs and (P) two men.

Noot: Afgebeeld in De Bell (1992: 140, fig. 285h) en Pieters & Pinkster (1994: 84, fig. 4).

Note: Reproduced in De Bell (1992: 140, fig. 285h) and Pieters & Pinkster (1994: 84, fig. 4).

151 (P) Een hokko en andere vogels.
(P) A curassow and other birds.

152 (P, dubbele pagina) Zuidamerikaanse Tapir met jong, twee Tapirs op de achtergrond, drie Flamingo's en mannetje met pijl en boog in roeiboot die op vogel schiet.
(P, double page) Tapir with young, two Tapirs in the background, three Greater Flamingoes and a man in a rowing boat shooting at bird with bow and arrow.

Noot: Afgebeeld in Pinkster & Pieters (1994: 85, fig. 5).

Note: Reproduced in Pinkster & Pieters (1994: 85, fig. 5).

153 (C) Zeboe.
(C) Zebu.

154 (P, dubbele pagina) Kasteel Heemstede in de provincie Utrecht met wandelende dames in de tuin (kasteel thans afgebroken; met dank aan B. C. Sliggers te Haarlem, die het kasteel herkende).

(P, double page) Castle Heemstede in the province of Utrecht, with some ladies walking in the garden (castle presently pulled down; with acknowledgement to B. C. Sliggers at Haarlem, who recognized the castle).

155 (P, dubbele pagina) Links tekst (slaat op no. 157, een Hozemond), rechts een Zuidamerikaanse Tapir.

(P, double page) On the left a text (concerning no. 157, an Angler Fish), on the right a Tapir.

de Beschrijvinge van een

VIS Met Handden

Noijt hier 't landen meer gesien

Waare afbeeldinge van een selsaamme vis die

ick gesien heeft buÿten haerlem bij d' groote houdtpoort

int jaer 1709, dese vis waar soo groot als een kalbellau

“the Description of a

FISH With Hands

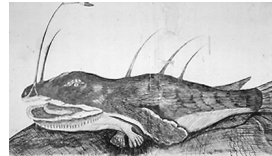
Never again seen in this country

True picture of a rare fish that

I saw outside [the city of] Haerlem near the great

‘woodgate’

in the year 1709, this fish was as big as a codfish.”

CD p. 157

Noot: De tekening van de Tapir is afgebeeld in Pieters & Pinkster (1994: 85, fig. 6).

Note: The drawing of the Tapir is reproduced in Pieters & Pinkster (1994: 85, fig. 6).

156 (P, dubbele pagina) Vijver en theehuisje van kasteel Heemstede, met bezoekers (verg. no. 154).

(P, double page) A pond and a summerhouse belonging to castle

Heemstede, with visitors (cf. no. 154).

157 (P) Zeeduivel of Hozemond (voor beschrijvende tekst, zie no. 155).

(P) Angler Fish (for descriptive text, see no. 155).

158 (C) Een groene papegaaï, (P) een man met een geweer in de handen en een Snoek.

(C) A green parrot, (P) a man with a rifle in his hands and a Pike.

159 (P) Koningsgier.

(P) King Vulture.

160 (C) Een toerako, (P) een Nandoe met ei, een Helmkasuaris, Koningsgier in kooi (zelfde kooi als op afb. no. 88) en kop van een Indische Varaan.

(C) A touraco, (P) a Greater Rhea with egg, a Double-wattled Cassowary, Vulture King in cage (same cage as on picture no. 88), and a head of a Two-banded Monitor.

161 (C) Groen vogeltje, (P) cactussen in potten en een toeschouwer.

(C) A green bird, (P) cactuses in pots, and a spectator.

162 (Dubbele pagina) Gravure van 'Zacharias Landtecks Nieuw Uytgevonde Weereld-beeldigh Wys en Slag Werk' (gedrukt met rode inkt; tekst links in het Duits en rechts in het Nederlands).

(Double page) Engraving of 'Zacharias Landtecks Neu inventirte Geographische Universal-Zeig und Schlag-Uhr' (printed in red ink; text on the left in German and on the right in Dutch):

'ZACHARIAS LANDTECKS

Neu inventirte

GEOGRAPHISCHE UNIVERSAL-ZEIG UND SCHLAG-UHR

An welcher, vermittelst des in 24 Stunden um die frey schwebende Erdkugel herumgehenden Sonnen-Zeigers samt der völligen Himmels Scheiben, nicht allein alle gehörige

Stunden um den ganzen Erdboden durch EUROPAM und ASIAM, auch halb AFRICAM und AMERICAM über allen unbemerkten Orten auf einmal zusehen, sondern auch der Natürliche Tag und Nacht mit beweglichen Liecht und Schatten, wie nicht weniger der rechte Auf- und Untergang der Sonnen, und die daraus folgende Tag und Nachts Länge aller Orten, nach Erforderung eines jeden Climatis vorgestellt, ja so gar der halb-Jährige lange Tag und Nacht unter dem Mitternächtigen Polo ganz deutlich, und der Natur selbst fast ehlich gleich gewiesen werden. Ein Exempel dessen stellet gegenwertiger Abriss von dem lengsten Tag im Sommer vor, wann nemlich die Sonn zu Nürnberg früh um 4. Uhr auf, und in dem Arctischen Crais gar nicht untergehet, weil der Nacht-Schatten solche Länder nur berühret, aber nit bedecket. Viel angenehme Vorstellungen mehr wird die lebendige Bewegung der Uhr selbst zeigen, welche auf Angeben und Unkosten des Auctoris mit unermüdeten Fleiss aufs beste verfertigt is[t].

BERICHT

vom Nutzen und Gebrauch diser Uhr.

Obwol in gegenwertigen Abriss die äusserliche Gestalt Form und Grösse des Neuen Uhr-Wercks gar wol getroffen; indem aber damit weder die lebendige Bewegung, noch vielfältige Verenderungen an derselben haben vorgestellt werden können, so zweifle nicht, es werde folgender Bericht davon ein besseres vergnügen geben.

Die Uhr presentirt erstlich Himmel und Erden, und diese in mitten desselben unbeweglich, nicht darum, daß man die Copernicanische Grundsätze deswegen verwerffen, und das Gegentheil erweisen wolte, sondern allein die scheinliche Bewegung des Himmels, samt der Sonnen täglichen Umgang um den Erd-Krais, unseren Augen gemäß, annemlich vorstellen möchte.

Um dieser Ursach willen ist der äusserste grosse Ziffer-Ring in seine 24. Stunde eingetheilet, damit der Sonnen-Zeiger solche in Tag und Nacht durchwandern, und dadurch auch gleichsam die rechte Höhe und Plagam des Himmels andeuten möge, worinnen sich alsdan die naturliche Sonne würllich befindet.

Mit dem Sonnen Zeiger gehet die gemalte völlige Himmels-Scheiben samt dem Zodiaco täglich herum, desgleichen auch der innere kleine Ziffer-Ring, auf welchem die 12 Tags und 12 Nachts Stunde (: retrogrado ordine :) gezeichnet, der sich immerdar verrucket und über alle angemerkte Ort um den Erd-Globum die daselbst befindliche Stunden richtig hinstellet.

Der Erd-Globus ist optice verzeichnet, und in seine 360. gradus long: durch die punctirte Meridian-Striche von 10. zu 10. gr. eingetheilt und unterschieden, damit die

obenstehende Stunden-Zahlen des beweglichen Ziffer-Rings desto bequemer zu finden seyen. alle Stund wird man sehen, dass die Sonn 15. grad über den grossen Horizon schreite, und dass, wo diese vertical über dem Erdboden stehet, es daselbst 12. Uhr Mittags, in opposito 12. Uhr des Nachts, und zu beyden seiten 6. Uhr Morgens oder des Abends seye.

Tag und Nacht werden durch einige halb beschattigte Gläser, welche in den kleinen Ziffer-Ring alle halb Monat (: vermittelst eines sicheren Handgriffs :) gar leicht und ohn alle gefahr des verbrechens können aus und ein geschlossen werden, gantz natürlich vorgestellt, mit ab und zunehmenden Liecht und Schatten, wodurch das Hemisphaerium Boreale, nach Erforderung der Jahrs Zeit, bald mehr, bald weniger als die helffte bedeckt, recht curios anzusehen doch also beschaffen, dass man auf de verfinsterten theil alle bedeckte Schrift noch deutlich lesen kann.

Der Schatten solcher Gläser auf der Nacht seiten der Erden folget dem Sonnen-Zeiger successive accurat nach, und bedeket alle diejenige bemerkte Ort und Länder des Erdbodens, wo es in der that Nacht zuwerden beginnet, und weicht im gegentheil von denjenigen Orten, wo der Tag anbricht.

Auf solche weis ist der warhafftige Auf- und Untergang der Sonnen an allen Orten auf den vorgebildeten Hemisphaerio nicht allein gar schön zuersehen, sondern auch, nach Erforderung eines jeden Climatis und Jahrs-Zeit, die Verenderung desselben deutlich warzunehmen. Wir sehen, zum exempl. in denen lengsten Tagen des Sommers allhier zu Nürnberg die Sonne fruh um 4. Uhr aufgehen, da zu gleich gegen Mittag in Aegypten bey Cairo; in der Insel Candia, und gantzen Graecia; gegen Mitternacht zu Amsterdam; zu Edenburg in Schottl. und in Grönland, denen Inwoneren mit uns die Sonn aufzugehen pfelet, ohngeacht daselbst gantz andere Stunden gezehlt werden; dann zu Cairo ist es alsdan über $5\frac{1}{2}$, in Candia 5 Uhr, zu Amsterdam über $3\frac{3}{4}$, zu Edenburg 3. Uhr, und in Grönland 12. Uhr.

In eben solchem instanti (: wan es zu Nürnberg, Morgs. 4 Uhr ist :) finden wir, dass zu Miaco in Iaponia 12. Uhr Mittags, zu Pecking in China 11. Uhr, zu Siam 10. Uhr, zu Ispaham in Persien fruh $\frac{1}{4}$ über 7, zu Ierusalem, Assoff und Moskau 6. Uhr, zu Constantinopol 5. U. und an anderen Orten, Städt und Lander andere Stunden und Zeit des Tags oder Nachts nach adenant anzutreffen seyen.

Die Ursach so ungleicher Zeit-Rechnung ist die Rundung der Erden, weil solche nicht auf allen seiten zugleich, sondern nur nach und nach von der Sonnen kan bestraalt werden; dahero sich auch nicht zu verwundern, dass einige, um die gantze Welt gegen Osten schiffende, einen Tag mehr, die gegen Westen aber einen Tag weniger, als wir unsers Orts,

nach ihrer Reise gezehlet haben; weil diese, so mit der Sonnen gegen Abend reisen, und etwan des Tags ordentlich nur 6. Teutsche Meilen zurücklegen, alletag an der lenge des Tages fast 2. minuten gewinnen, und so unvermerckt in zeit von $37\frac{1}{2}$. Tagen (nachdem sie nemlich 225 Meil, das ist 15 grad auf der Runde des Erdbodens gewandert) eine gantze Stund an ihrer tagreis-Rechnung verlieren; da hingegen diejenige, welche ostwärts gegen die Sonne mit gleichen Tagreisen fortsetzen, täglich ebensoviele minuten an der Tags-linge verlieren, und damit die erste Stund zu ihrem Tags-profit gewinnen; weil sie die Tag-Rechnung von der Sonnen Aufgang desjenigen orts, wo sie hin, und nicht wo sie her gekommen, anzufangen ursach haben; indem sie sonst, nach zuruckgelegter $37\frac{1}{2}$. tägigen Reise, des Tages anfang eine gantze Stund vor, oder nach der Sonnen Aufgang, und den garaus desselben eine Stund vor oder nach der Sonnen Untergang, wider alle gewonheit, zehlen müssten &c welches alles die Erd-rundung verursacht.

Eines jedes Clima auf dem vorgebildeten Hemisphaerio empfangt nach verenderung der Jahrs-Zeit und abweichung der Sonnen in ihre Ecliptic, durch die halb-beschattigte gläser, welche die ab und zunehmende phases des Monds bey nahe praesentiren, so viel Schatten, als es nöthig hat, sowol den rechten Auf- und Untergang der Sonnen, als auch die daraus folgende Tag und Nacht lenge anzuzeigen, welche auf hiebey gesezte weise, ohne sondere müh, kan baldert erwiesen und gar leicht gefunden werden.

Man mercke die zeit des Auf- oder Niedergangs (bey demjenigen durchschnitt, der die licht und fünstere seiten auf dem Erd-globo unterscheidet) eines jeden beliebigen Orts; zum Exempel, zu Nürnberg um 4 und zu Amsterdam um $3\frac{3}{4}$ Uhr; so viel Stund es nun von solcher Zeit bis Mittag 12 Uhr hat, so viel zehle man widerum stunde gegen dem Abend, so wird man gleich finden, dass zu Nürnberg der Tag 16. und zu Amsterdam $16\frac{1}{2}$ stund lang des Sommers im Iunio seyn müsse. Eine gleiche Tag-linge mit diesen haben auch alle die jenige Ort, welche parallel, das ist, in einem gleichen um den Pol gezogenen circular strich, gelegen, wobey absonderlich wol zu beobachten, dass durch die Abweichung der Sonne in ihre Ecliptic, fast aller Orten auch die Lenge des Tages sich ebenmässig verendere, und allein der hitzige Erdstrich des Aequatoris solcher Taglengerenderung befreyet seye, weil der Tag und Nacht daselbst allezeit gleich ist: daher der Schatten an denen Gläsern auf beyden seiten des kleinen Ziffer-Rings allezeit von VI. zu VI. gezogen; es mögen gleich die phases sommerszeit so klein seyn, dass sie den Arctischen Creis kaum berühren, oder Winterszeit so gross, dass sie denselben völlig überschatten.

Aus diesem fundament der gänzlichen Überschattung des mitternächtigen Erd-Wirbels wird die merckwürdigste Nacht-linge im Winter, wie der lengste Tag im Sommer,

an dieser Uhr gleichfals gewiesen; da von dem Herbst-Aequinoctio an bis in Frühling im 90. gr. lat. eine halbjährige Nacht, wegen immer mehr und mehr zu kommenden Schattens, sich praesentiret.

Der bewegliche Ring des Zodiaci, auf welchem die zwolff Zeichen mit den namen der Monaten gestochen, geht mit der Sonn täglich herum, muss aber alle Monat verschoben werden, damit das rechte Zeichen und namen des Monats, gleich uber die Sonne zustehen, allezeit kommen möge.

Die zur Abwechslung dienlich, halb-beschattigte Gläser werin einer, am unteren theil des Uhr Geheusses verborgenen in gehörige fächlein eingetheilten Schubladen, gar füglich aufbehalten und wol verwahret; der Gebrauch solcher gläser aber ist etwas besonders, und leichter mit der hand zu weisen, als mit der feder zu beschreiben, jedoch gantz leicht, und fast augenblicklich zu verenderen. Ubrigens bestehet die Uhr aus Wenig, aber sehr wol gemachten Raderen, mit welchen dannoch an ihrer fronte so viel gewiesen wird; wiewol man gerne gestehet, dass weil alle erste Inventiones mit keiner Vollkommenheit hervorzukomen pflegen, auch dieses Werck mit neuen zusätzen leichtlich zu verbessern, und sonderlich mit einem kostbaren und ingeniosen Uhr-Geheüss zuverherrlichen seye.

Unterdessen aber werden die curiose Liebhaber mit beygefügeten Abriss samt dem bisherigen Bericht verliebnemen, und dergleichen Geographischen Conatibus mit ferneren propension zugethan, gewogen Verbleiben.'

'ZACHARIAS LANDTECKS

Nieuw Uytgevonde

WEERELD-BEELDIGH WYS EN SLAG WERK

In 't Welk, door middel der in 24 Uren, om de gantsche Aardkloot Rontsom gaande Sonne wyser Gelykstaltig met de Hemels Ronden, niet alleen alle der selver Uren op den gantschen Aardbodem, soo door EUROPA en ASIA, als mede half AFRICA en AMERICA, ter aller voorgegevene Plaatsen, in een enkel Oogslag te Zien; maar mede de Natuerelyke Dagh en Naght met hun beweeglyk Licht en Schaduw, ook insgelyk de ware Op en Ondergangh des Sons; ende de daar uyt volgende Dagh en Naghs Langte aller Plaatsen, naar 't verys van eens Yders Luchtstreek voorgesteld, dan verders nogh geheel de Half Iarige Langste Dagh en Naght onder de Noord Pool gants duydelyk, en de Natuer selfs gelyk aangewesen werde. Een Voorbeelt hier van Zietmen in dese Figuer van sodanigen Sonne Dagh namentlyk als wanneer de Son tot Nurnberg des Morgens ten 4. Uren op; en in den Noord-Kring gants niet onder gaat; dewyl de Naght Schaduw sulker Landen

kimme maar aanraakt, dogh niet bedekt, dese en veel aangename Voorstellen meer sal U. de Tuygwerklyke beweging deses Gaande Uurwerk selfs kunne aanwysen, en vertoonen; als van desen beroemde Meester en Uytvinder met ongelooflyke arbyt en onkosten op 't Volmaakste wesende Uytgewrogt.

BERICHT

van de Nuttighyt en 't Gebruik deses Uur Werkx.

Hoewel in de nevenstaande Afbeelding de Uyterlyke Gestalte, Vorm en Grootte deses Nieuwen Uur-Werks seer wel is getroffen; dogh wyler eghter door des selfs daadelyke bewegingh nog veelvuldiger veranderingen aan het selve souden kunnen werden voorgestelt, soo en twyffel niet, of het volgende Bericht sal daar van een beter voldoening geven.

Dit Uur-Werk dan verbeelt Eerstelyk de Hemel ende Aarde, en deze laaste in het midden derselve onbeweeglyk vaststaande, niet daarom; dat men den Copernicaansche stellingh deswegen verwerpen; en het tegendeel bewyse wilde: maar alleen de schynbaarlyke beweging des Hemels, beneffens des Sons Dagelykse omgang ront om den Aard-Kloot, sulk en in dermaaten aannementlyk den Beschouwer voor te stellen.

Om deser oorsaaks wille, is de Buytenste groote Cyffer-Ring in syne 24 Uren verdeelt; daarmede des Sons Wyser deselve in een Dag en Nagt komt om te lopen; en daar door ook gelykelyk de regte hoogte en Oort Punt des Hemels aanwyst, waar in sig als dan de Natuerelyke Sonne Waarlyk geplaast vint.

Met die Wyser des Sons gaat de gemelde gehele Hemels Schyf met die der Zodiac te saamen dagelyks om; desgelyks ook de Binnenste klyne Cyffer-Ring, op welke de 12 Dag en 12 Nagt Uren (: in een te rug gaande order) getekent Zyn; die Zig altoos mee verschuyft, en over alle voorgegeve of vereyschte plaatsen op den Aard-Kloot de aldaar bevonde Uren sekerlyk aanwyst.

Den Aard-Kloot is sigtkundig hier verbeelt en in zyn 360. graden der lengte, door de gestipte Middag lynen van 10 tot 10 graden in gedeelt, en onderschyden; daar mede de bovenstaande Uur getallen der bewegelyke Cyffer-Ring, des te bequamer te vinden zyn, 't aller Uren salmen over sulks zien, dat de son 15 graden over den groten sigt-eynder henen gaat; en ook waar dese Topboog over den Aardbodem staat, het aldaar 12 Uren des Middags; ende regt daar tegen over 12 Uren des Nagts, als mede byder Zyde in 't Oost en Westen smorgens of des Savonts 6 Uren is.

Dag en Nagt, werden door eenige flauw beschaduwde of gecoleurde Glaasjes, welke in de klyne Cyffer-Ring 't aller half Maand (door middel van eenige handgreep) gants

licht en sonder gevaar van breken, kunnen in en uyt genomen heel Natuerelyk hier voor gestelt werden, met haar af en toenemen soo van licht als Schaduw, waar door het Noorder halve Aard-Rond, naar 't beloop des Iaars tyt, nu meer dan minder, als de helft; dog alsoo maar bedekt wort, dat men op het verduysterde deel des Aardryks alle het bedekte Schrift duydelyk kan leesen; 't welk regt sierelyk en voldoende in't beschouwen is.

De schaduw zulker Glaasjes, op de Nagt Zyde der Aarde, volgt des sons Wyser seer net en nauwkeurig naa; bedekkende alle soodanige Plaatsen en Landen des Aard-bodems, daar het in der daat begint Nagt te werden; en ontdekt weer in tegendeel alsulke Plaatsen, alwaar den Dag aanbreekt.

Op dese wyse is dan de waare Op en Ondergang der Son aan alle Plaatsen op het afgebeelde halve Kloots Ront niet alleen heel klaar te Zien; maar ook naar verysching van yder Lugt of Landstreek, en Iaars tyt, de verandering derselve duydelyk waar te neemen, wy Zien by Voorbeelt, in de Langste Dagen des Zomers, alhier tot Nurnberg, de Son des Morgens ten 4 Uren opgaan; daarse eerst tegens den Middag in AEgypten by Cairo; gelyk in het Eyland Candien en gants Grieken; omtrent Middernagt tot Amsterdam; tot Edenburg in Scotland, en in Groenland; by welker inwoonders als dan de Son eerst opgaat; onaangezien aldaar, als wanneer de Son by ons opging heel andere Uren getelt werden, want tot Cairo is het als dan $5\frac{1}{2}$; in Candien 5; tot Amsterdam $3\frac{3}{4}$; tot Edenburg 3; en in Groenland 12 Uren, op en in even sodanigen tyt (wanneer het tot Nurnberg des Morgens 4 Uren is) bevinden wy, dat het tot Miaco in Japonien 12 Uren of Middag is; tot Peking in China 11; tot Siam 10; tot Ispaham in Persien des Morgens $6\frac{1}{3}$; tot Ierusalem, Asof, Moscau 6; en tot Constantinopelen 5 Uren is; en aan andere Plaatsen, Steden en Landen naar die gelegen syn weer op andere Tyden.

De oorsaak [van] sodanige ongelyke Tyt-Rekening is de Ronte des Aard-Kloots, dewyl sulks niet op alle Tyden teffens en te Gelyk; maar alleen om dat de een eerst voor en de andere naa, van des Sons Licht komt beschenen te werden, weshalven men sich niet en heeft te verwonderen, dat Iemand rondsom de gantsche Aard-Kloot, tegens 't Oosten varende, een gantsche Dag meer; daar die tegens 't Westen een Dag minder, als aan onse Plaats, naa het voltrecken van hun Ryse getelt hebben; dewyl dese die met de Son tegens het Westen Rysen, en Ordentlyk des Daags omtrent 6 Duytsche Mylen aflydt, alle Dag aan de Lengte des Daags wel 2 Minuten winnen; en soo ongemerkt in de tyt van $37\frac{1}{2}$ Dag (naardien sy namentlyk 225 Myl, dat is 15 Graden op de Ronte des Aard-Bodems gewandelt hebben) een Gants Uur aan Dag-Rys Rekening verliesen sullen, daar en tegen diegenige, welke Oostwaarts tegen de Son, met gelyk Dag-Rysen voortvaren, Dagelyks even sooveel Minuten aan de Daags Lengte verliesen; en daar mede die Eerste Uur tot

haar Dags voordeel winnen; dewyl sy de Dag-Rekening van der Sonnen Opgang of sodaniger Plaats als waar heen, en niet waar van daan aangevangen hebben, indien sy daarna, naar de afgelegter $37\frac{1}{2}$ Dag-Ryse des Daags begin een heel Uur voor, of naar der Sonne Opgang en dan een gants Uur voor of naa der Sonne Ondergang, tegens alle Gewoonte, tellen moeten, & 't welk de Ronte der Aarde veroorzaakt.

Een Yder Lucht-streek op den verbeelden Halve Aard-Kloot ontfangt naar verandering des Jaars-Tyd en afwyking der Son in haar eygen weg, door middel der half beschaduwde Glaasjes, soo veel schaduw, als het van noden heeft, 't welk het af en toenemend Licht der Maan ons bynaa ook komt aan te tonen, soo wel den ware Op en Ondergang der Sonne, als ook de daar uyt volgende Dag en Nagt-Lengte 't geen op volgende wyse sonder moyten kort bewesen, en gants licht kan uytgevonden werden.

Men merkt de tyt des Op of Ondergang (by sodanigen doorsnyding, als de Licht en Duystere syde op den Aard-Kloot onderschyden) eenes Yders begeerde Plaats, by Voorbeelt, tot Nurnberg ten 4. en tot Amsterdam ten $3\frac{3}{4}$ Uren; soo veel Uren als nu van sodanige Tyt tot des Middags 12 Uren zyn, soo veel Uren telmen ook wederom tegen 't Westen; soo salmen bevinden, dat des Somers in Iuny tot Nurnberg den Dag 16, en tot Amsterdam $16\frac{1}{2}$ Uren lang moet Zyn. Een selfde en Gelyke Lengte met dese hebben ook alle sodanige Plaatsen, welke Evenwydig, dat is, in een gelyke om de Pool getogen Circel gelegen zyn, waarby wel in afsonderlyk in acht te nemen is, dat door de Afwyking der Sonne in haar eygen Weg sekerlyk alle Plaatsen, ook haar Lengten der Dagen haar evenmatig veranderen, en alleen de heete Aardstreek onder de Middellyn van sulke Daglengende verandering bevryt is; dewyl de Dag en Nagt daar altyt even lang is; daarom de Schaduw aan dese Glasen op byde Zyde des klyne Cyffer-Rings altyt van VI. tot VI. getogen, het mag vry de Phasus des Somerstyt soo klyn Zyn, dat zy den Noort Circel nauwlyks aanroert, ofte des Winters tyt soo groot, dat deselve volkomen overschaduwert.

Uyt dese Grondslag der gantschelyke overschaduwing der Noordelyke Aard-Pool wert de merkwaardigste Nagtlengte in de Winter; gelyk den Langsten Dag in den Somer, op dit Uurwerk genoegsaam aangewesen, daar van den Herfst snee, ofte diens Nagtevening aan, tot in 't Voorjaar Op 90 Graden Breete, een Halfjarige Nagt wegens de altyt meer en meer aanwassende schaduw, sich verthoont.

De beweegelyke ring des Zodiacx of Dierenriem op welke de Twaalf Tekens met de naame der Maanden staan, gaat mede met de Son Dagelyks om; maar moet alle Maanden verschoven werden; waar door als dan het Regte Teken en de naam der loopende Maand altoos regt over de Son te staan komt.

De tot verwijling dienende half beschaduwde of gecoleurde Glaasjes, werden in een Casje aan 't onderste deel des gedagten Uur-Werks geborgen en soo in een behoorlyke daar toe verdeelde schuyflaa wel bewaart, het gebruyk van dese Glasen, is al iets bysonders; en beter met de Hande aan te wysen; dan met de Pen te beschryven; dog gants licht, en in een Ogenblik te veranderen, voor het overig bestaat dit Uur-Werk uyt wynige dog welgemaakte Raderen; met nog 't verdere 't welk hier boven in diens beschryving aangewesen is. En hoewel men Gaarne toestaat, dat dewyl alle eerste vindinge met geen volkomenthyt voor den dag te komen plegen, ook dit Werk, met nieuwe toedoeninge lichtelyk te verbeteren is: en bysonder met een Kostelyke Horlogie-Cas verheerlykt kan worden. Ondertusschen sullen de Nauwkeurige Liefhebbers sich met des bygevoegde Aftekening, benevens het tot hier gedane berigt, vergenoegt gelieven te houden, en dergelyke Nieuwe onderneminge met verdere geneygde wille toegedaan, ons daar toe aan te Moedigen.'

163 (P) Kaaiman.

(P) Caiman.

afconterfijtinge van een Kaijman: naturel an leven die i[ck gesien] heeft uyt westienye, waar groot: 9: voeten, noyt soo selsa[am dier] hier 't landen meer gesien.

“image of a Caiman after nature when alive which I [have seen] from the West Indies, was 9 feet long, never such a rare animal seen in our country again.”

164 (P) Vrouw op prikslee, met op de achtergrond een Ijsbeer, een Walrus en een Papegaaiduiker.

(P) Woman on a sledge moved by spiked sticks, with in the background a Polar Bear, a Walrus, and an Atlantic Puffin.

Noot: Dit is een 'nieuwe' (voorheen overgeplakte) pagina die bij de restauratie ontdekt is.

Note: This is a 'new' page (formerly glued to another one), discovered during the restoration.

165 (P, dubbele pagina) Pelikanen, eend en andere vogels, Runderen,

en gordeldier.

(P, double page) Pelicans, a duck and other birds,
Bovine animals, and an armadillo.

CD p. 167

166 (P, dubbele pagina) Optocht met veel mensen,
een bereden Indische Olifant en twee geketende
Leeuwen.

(P, double page) Procession with many people, a
mounted Asiatic Elephant and two chained Lions.

Noot: Vermoedelijk nagetekend van een prent uit die tijd.

Note: Presumably copied from a contemporary illustration.

167 Gravure 'VOGELSTRIJD': Engraving 'BIRDS' FIGHT'

'STRAETSBURGH [midden bovenin de illustratie]

Waaragtige en wonderbaarlyke

VOGELSTRIJD,

Geschied boven de Stad Straatsburgh, in 't jaar 1705.

den 24 January,

's namiddags omtrent 2 uren, en geduurt tot 's avonts.

Deze Vogelstryd is gesien van duysenden van Menschen, een meenigte van Vogelen, die ontelbaar waren, van alderhande verwe, blaauw, geel, groen, rood, &c. quamen uyt het Noorden, Oosten, Zuydwesten, en streeden tegen malkander, zodanig, dat veele duysenden op de Aarde zyn gevallen, en niemand konde bekennen van wat aart deze Vogelen waren. Zy hadde groote kromme snebben gelyk de Uylen, en ook van soodanige groote, maar onder dezelve zyn geweest drie groote Vogelen, de eene als een Adelaar, met een vierig swaard in de poot, en rood van kleur; de tweede hadde een pyl in de poot, en was groen van kleur; de derde had een menschen hoofd met bloed besprengt, en was swart. Deze Vogelstryd hadde omtrent twee uren geduurt: die uyt het Zuyden quamen van de andere overwonnen zynde, en vervolgt, dat niemand heeft geweeten waar datze zyn gebleeven; waar over de menschen zig hebben verwondert, wat dat deze Vogelstryd zal beduyden, die God aan de Hemel heeft getoont.

Gedrukt na de Heydelbergse Copy.'

‘STRAETSBURGH [STRASBOURG / STRASSBURG] [central at the top of illustration]

True and miraculous

BIRDS’ FIGHT,

Taken place over and above the City of Strasbourg, in the year 1705, the 24th of January, lasting from around 2 o’clock in the afternoon until evening [2 hours it says below].

This Birds’ fight was witnessed by thousands of People, flocks of countless Birds, much varying in colour, blue, yellow, green, red, &c., came from the North, the East, the South-west, and fought against one another, in such a way, that many thousands of them fell to the Earth, and no one could tell what kind of Birds they were. They had big crooked bills like beaks of Owls, as was their size, but amongst them were also three big Birds, one of them an Eagle, with a blazing sword in its paw, and of a red colour; the other with an arrow in its paw, and of a greenish colour; the third had a human head sprinkled with blood, and was black. This Birds’ fight lasted about two hours: the ones from the South were defeated by the others, and pursued [in such a way] that nobody knew afterwards where they had gone; people wondered what this Birds’ fight, which God had enacted in the Sky, might signify.

Printed after the Heydelberg Copy.’

Noot: De beschrijving lijkt te slaan op een invasie van Kruisbekken.

Note: The description appears to relate to an invasion of Crossbills.

168 (C) Een bloem en (P) twee roofvogels, waarschijnlijk Amerikaanse zeearenden.

(C) A flower and two birds of prey, probably Bald Eagles.

169 (C) Vrouwtje Zilverfazant, (P) twee herten en vage potloodschetsen van dezelfde fazant en een Zuidamerikaanse Tapir.

(C) Female Silver Pheasant, (P) two deer, and vague pencil sketches of the same pheasant and a Tapir.

170 (C) Een onbepaalde vogel, (P) nog een onbepaalde vogel en een potloodschets van een man met een hoed.

(C) An unidentifiable bird, (P) another unidentifiable bird, and a pencil sketch of a man wearing a hat.

171 (P) Alleen tekst:

(P) Only text:

*Oft ijeij wat praat, oft ijeije wat seijt
Een halfje roggebroot, was mijn onbijt
En nocht een halft vierdevat grot, dat waar middach
mijn perlot
En nocht een halft vier [de vat meel 's avonds]*

CD p. 172

*“Whether you talk or whether you say something
Half a loaf of rye bread was my breakfast furnishing
And then four cups of goats for my midday meal
And four [cups of flour for my evening meal]*

172 (C) Een blote serverster.

(C) A naked waitress.

Noot: Zie Rapschinsky (1936: 164), die het volgende fragment uit het dagboek (uit 1697-1698) van een onbekende Rus uit het gevolg van Tsaar Peter de Grote citeert: ‘Ik heb in een huis gesoupeerd, waar knappe meiden, wier borst geheel ontbloot was, de schotels op tafel zetten.’ Rapschinsky voegt hier aan toe dat in een ander document vermeld werd dat die vrouwen geheel naakt waren.

Note: See Rapschinsky (1936: 164), who quotes the following fragment from the diary (of 1697-1698) of an unknown Russian from the retinue of Czar Peter the Great: ‘I had supper in a house, in which pretty girls with completely bared breasts placed the dishes on the table.’ Rapschinsky adds that it is stated in another document that these women were completely naked.

173 (C) Pestvogel, (P) Vliegend Hert en een potloodschets van de kop van een Koningsgier.

(C) A Bohemian Waxwing, (P) a Stag Beetle, and a pencil sketch of the head of a King Vulture.

174 Reclameprent met houtsnede en gedrukte tekst over de aankomst van een Zuidamerikaanse Tapir in de menagerie ‘de Witte Oliphant’:

Advertisement with woodcut and printed text about the arrival of a Tapir in the menagerie of 'The White Elephant':

'ADVERTISSEMENT,

Mits desen maakt men bekend alle Heeren, Dames, Borgers, Cooplieden en vetders aan alle Liefhebbers van Gedierte, dat tegenwoordig alhier is te zien een levendig Dier genaamt EQUUS AQUATICUS, of anders te zeggen, waaterof Zéepaart, is gevangne door groote moeyte en koste inde Revier den Eupharät in AMERICA: waar veel Schrijvers gewag maaken, diergelijken niet in de werrelt zijn soude en dewyl men zoekt de Liefhebbery van dag tot dag aan te queeken, en te toonen wat de Natuur (als Moeder zijnde aller dingen) voortbrengen doet, salmen sulcks eenige dagen voor een kleyne prijs aande Inwoonders en medeborgers vande Stad Amsterdam laten zien. Reden, om dat het iets remarcabel is, en de Meester van het selfde daar veel moeyte enonkosten om gedaan heeft (4jaaren lang) wijl zijn Keyzerlijke Majesteit daar expresselijk na heeft laten zoeken, en het zelve ook verwagende is. Die begeerig of Curieus zijn mogte, om dit wonder Schepsel, 't welk by geen geheugenis van menschen in deze Landen gesien is: kan hem vervoegen opde Botter-Markt, in de grootewitte Oliphant, alwaar het selve te zien is van de Morgen tot de Avont.

Zegget voort.

N.B. Dit roemwaardige Gedierte is mak en tam gemaakt, zoo dat 't zelfde van yeder een kan gehandelt werden.'

'ADVERTISEMENT,

It is herewith announced to all Gentlemen, Ladies, Burghers, Merchants and furthermore to all Lovers of Animals, that at present is to be seen a living Animal named EQUUS AQUATICUS, or in other words, water- or Seahorse, captured with great difficulty and cost in the River Eupharat in America: of which many Writers say that such animals do not exist elsewhere in the world; and while one tries to cultivate curiosity about Nature from day to day, and to reveal what Nature (as Mother of all creatures) brings forth, this animal will be shown for a few days, for a small charge, to the Inhabitants and fellow-burghers of the City of Amsterdam. Reason, because it is something remarkable, and the Master of the beast spent great pains and costs upon it (4 years on end) because His Majesty the Emperor had expressly ordered to search for it, and is awaiting it now. Those who long to see it or wish to know more of this wondrous Creature, not seen by

anyone in this country ever, can now visit Botermarkt, where, in the great white Elephant, the same is to be seen from Morning till Night.

Pass it on.

N.B. This illustrious Beast has been tamed and is so gentle that anyone can handle it without fear.'

Noot: Afgebeeld in De Bell (1992: 140, fig. 285i) en Pieters & Pinkster (1994: 84, fig. 1).

Note: Reproduced in De Bell (1992: 140, fig. 285i) and Pieters & Pinkster (1994: 84, fig. 1).

CD p. 176

175 (C) Vier flessen met embryo's van zoogdieren en een primitieve microscoop.

LITERATUUR / LITERATURE

Aldrovandi, U., 1642. *Monstrorum historia cum paralipomenis historiae omnium animalium*: [i-viii], 1-748, [1-27], 1-159, [1-6] (Typis Nicolai Tebaldini, Bononiae).

Allamand, [J. N. S.], 1771. *La Palatine, ou le Roloway*. In: [G. L. Leclerc de] Buffon & [L. J. M.] Daubenton, *Histoire naturelle, générale et particulière, avec la description du cabinet du roi*, 15 (nouvelle éd.; Allamand ed.): 77, pl. XII (J. H. Schneider, Amsterdam).

Anonymus (J. H. S. M. F.), 1694. *Wonderen der natuyr, of een beschryvingh van de wonderlijke geschapenheyt der natuyr, des hemelsche firmaments, sterren, planeten en cometen; als mede van dese sichtbare werltdt en der zee. Mitsgaders van veele opmerkelijke wonderen, en wondergevallen, in en ontrent bronnen, rivieren, meeren, poelen, moerassen, als op en in de zee; item, op, aan, en in bergen, rotsen, eylanden, &c. Als mede van veele wonderlijke dieren, vogelen, visschen, boomen, vruchten, planten en kruyden. Uyt veele geloofwaardige schryvers by een vergadert, en t'samen-gesteld door J. H. S. M. F. en met veele schoonen kopere platen voorsien*: [i-vl], 1-463, [464-484], 31 pls. (Meyndert Uytwerf, 's Gravenhage).

Beckmann, J., 1912. *Johann Beckmann's dagboek van zijne reis door Nederland in 1762*. Medegedeeld door G. W. Kernkamp. *Bijdragen en Mededelingen Historisch Genootschap Utrecht*, 33: 329.

Bell, W. de, 1992. *Flora en fauna*. In: E. Bergvelt & R. Kistemaker (eds.), *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst-en rariteitenverzamelingen, 1585-1735*. *Catalogus*: 125-152 (Amsterdams Historisch Museum, Amsterdam).

Brongersma, L. D., 1961. *Notes upon some sea turtles*. *Zoölogische verhandelingen uitgegeven door het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden*, 51: 37-39, pl. I.

Dudok van Heel, [S. A. C.], 1976. *een schildpad in het IJ*. *Amstelodamum*, 63: 22.

Eeghen, I. H. van, 1962. *Notaris Hendrik de Wilde en de exotische dierenwereld*. *Amstelodamum*, 49: 150-159.

Engel, H., 1939. *Alphabetical list of Dutch zoological cabinets and menageries*. *Bijdragen tot de Dierkunde uitgegeven door het Koninklijk Zoölogisch Genootschap "Natura Artis Magistra" te Amsterdam*, 27: 247-346.

[Second, enlarged edition prepared by P. Smit, A. P. M. Sanders & J. P. F. de Veer, 1986: *Hendrik Engel's alphabetical list of Dutch zoological cabinets and menageries*. *Nieuwe Nederlandse Bijdragen tot de Geschiedenis der Geneeskunde en der Natuurwetenschappen*, 19: [i-iv], i-x, 1-340, pls. 1-21 (Rodopi, Amsterdam).]

Erritzoe, J., 1993. The birds of CITES and how to identify them: 1-199 (Lutterworth, Cambridge).

Fock, C. W., 1992. Kunst en rariteiten in het Hollandse interieur. In: E. Bergvelt & R. Kistemaker (eds.), De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585-1735. Boek: 70-91, 296-297 (Amsterdams Historisch Museum & Waanders, Zwolle).

Fremantle, K., 1975. Sir James Thornhill's sketch-book travel journal of 1711. A visit to East Anglia and the Low Countries. I. Reproduction of the manuscript: 104-105. II. Annotated transcript, and index: 98-100, figs. 30-33 (Haentjens Dekker & Gumbert, Utrecht).

Gelder, R. van (ed.), 1982. The birth of New York. Nieuw Amsterdam 1624-1664: 1-44 (Municipal Archives and Amsterdam Historical Museum, Amsterdam).

Gelder, R. van, 1994. De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585-1735. In: E. Bergvelt & R. Kistemaker (eds.), De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585-1735. Boek: 15-38, 293-294 (Amsterdams Historisch Museum & Waanders, Zwolle).

Grzimek, B. (ed.), 1968-1976. Het leven der dieren. Encyclopedie van het dierenrijk [in 13 delen] (Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen).

Haga, M. D., 1977. Beesten nae 't leven. Mededelingen van het Rembrandthuis, 19 (2): 12.

Hagberg, K., 1952. Carl Linnaeus. Translated from the Swedish by Alan Blair: 1-264, 1 pl. (Jonathan Cape, London).

Hagberg, K., 1964. Carl Linnaeus; de bloemenkoning. Vertaald uit het Zweeds door Marie Vos (ed. 2): 1-303, 16 pl. (Strengholt, Amsterdam).

Hoyo J. del, A. Elliott, & J. Sargatal (eds.), 1994-1996. Handbook of the birds of the world, 1: 1-696; 2: 1-638; 3: 1-821 (Lynx Edicions, Barcelona).

Janse, G., 1881. Catalogus der Bibliotheek van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra te Amsterdam: i-xii, 1-563 (Scheltema & Holkema, Amsterdam).

Loisel, G., 1912. Histoire des ménageries de l'antiquité à nos jours, II. Temps modernes (XVIIe et XVIIIe siècles: [i-iv], 1-392, 22 pls. (O. Doin et fils & H. Laurens, Paris).

Meijer, D.C., Jr., 1889. Blauw-Jan. Amsterdamsch Jaarboekje voor Geschiedenis en Letteren, 2: 41-48.

Merian, M. S., 1705. *Metamorphosis Insectorum Surinamensium*: [i-iv], 1-60, pl. 1-60 (voor den auteur als ook by Gerard Valck, Amsterdam).

Noordegraaf, L. & Th. Wijsenbeek-Olthuis, 1992. De wereld ontsloten. Aanvoer van rariteiten naar Nederland. In: E. Bergvelt & R. Kistemaker (eds.), *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585-1735*. Boek: 15-38, 293-294 (Amsterdams Historisch Museum & Waanders, Zwolle).

Novak, R. M. (ed.), 1991. *Walker's mammals of the world* (5th ed.): 1-1629 (Johns Hopkins University Press, Baltimore & London).

Pallas, P. S., 1776. *Spicilegia zoologica quibus novae imprimis et obscurae animalium species iconibus, descriptionibus atque commentariis illustrantur*, 11: 1-86, pls. I-V (C. F. Voss, Berolini).

Pennant, T., 1948. *Tour on the continent 1765*. Edited with notes by G. R. de Beer: 153, 162 (Ray Society, London).

Perrins, C. M. (ed.), 1991. *Geïllustreerde encyclopedie van de vogels; een compleet overzicht van alle vogelsoorten van de wereld*: 1-420 (ICBP & Zuid-Hollandsche Uitgeversmaatschappij, Weert).

Pieters, F. F. J. M., 1994. The menagerie of Blauw Jan in Amsterdam as seen by Jan Velten around 1700, now on CD-ROM. In: *My dear Sir...* The development of international communication in natural history. 9th International Conference [organized by the] Society for the History of Natural History 20 - 22nd April 1994 at the Wellcome Building, 183 Euston Road, London NW1 2BE. Programme and abstracts: 12-13 (Society for the History of Natural History, London).

Pieters, F. F. J. M., 1995a. De dieren in de menagerie van 'De Witte Olifant' te Amsterdam zoals gezien door Jan Velten rond 1700. In: K. van der Horst, P. A. Koolmees & A. Monna, *Over beesten en boeken. Opstellen over de geschiedenis van de diergeneeskunde en de boekwetenschap aangeboden aan Guus Mathijssen bij zijn afscheid als bibliothecaris van de Faculteit der Diergeneeskunde te Utrecht*: 179-194 (Erasmus Publishing, Rotterdam).

Pieters, F. [F. J. M.], 1995b. De dierentuin van Blauw Jan. *Kunstschrift*, 39 (4): 24-25.

Pieters, F. F. J. M., ter perse/in press. The menagerie of "The White Elephant" in Amsterdam, with some notes on other 17th and 18th century menageries in The Netherlands. In: D. von Engelhardt (ed.), Proceedings of the International Zoo Symposium, Lübeck, 17-18 November 1995.

Pieters, F. F. J. M. & M. F. Mörzer Bruyns, 1988. Menagerieën in Holland in de 17e en 18e eeuw. Holland, Regionaal-historisch Tijdschrift, 20 (4/5): 195-209.

Pieters, F. F. J. M. & S. Pinkster, 1994. 1704: De eerste Zuidamerikaanse tapir in Europa. In: M. Coomans-Eustatia, R. Moolenbeek, W. Los & P. Prins (eds.), De horen en zijn echo. Verzameling essays opgedragen aan Dr Henny E. Coomans ter gelegenheid van zijn afscheid van de Universiteit van Amsterdam op 9 september 1994: 82-85 (Stichting Libri Antilliani & Zoölogisch Museum Amsterdam, Bloemendaal/Amsterdam).

Pieters, F. F. J. M., K. Rookmaaker & C. Sieger, 1994. De menagerie van stadhouder Willem V op Het Kleine Loo te Voorburg / La ménagerie du stathouder Guillaume V dans le domaine Het Kleine Loo à Voorburg. In: B. C. Sliggers & A. A. Wertheim (eds.), Een vorstelijke dierentuin. De menagerie van Willem V / Le zoo du prince. La ménagerie du stathouder Guillaume V: 39-59, 63, 66-67, 116-118 (Teylers Museum, Institut Néerlandais & Walburg Pers, [Zutphen]).

Raptschinsky, B., 1936. Russische reizigers te Amsterdam in de XVIIIde eeuw. Amstelodamum, 33: 155-170.

Rookmaaker, L. C., 1992. J.N.S. Allamand's additions (1769-1781) to the Nouvelle Edition of Buffon's Histoire Naturelle published in Holland. Bijdr. Dierk., 61 (3): 131-162.

Sander, H., 1783. In: N. C. Sander (ed.), Beschreibung seiner Reisen durch Frankreich, die Niederlande, Holland, Deutschland und Italien; in Beziehung auf Menschenkenntnis, Industrie, Litteratur und Naturkunde insonderheit, 1: [i-xviii], i-xxxii, 1-642 (F. G. Jacobäer und Sohn, Leipzig)

Sibley, C. G. & B. L. Monroe, Jr., 1990. Distribution and taxonomy of birds of the world: i-xxiv, 1-1111 (Yale University Press, New Haven & London).

Sliggers, B. C., 1993. Het geld is de leus, voor dwerg en reus. Expositie-mogelijkheden voor de wonderen der natuur. In: B.C. Sliggers & A.A. Wertheim (red.), De tentoongestelde mens. Reuzen, dwergen en andere wonderen der natuur: 20-37 (Teylers Museum, Haarlem & Walburg Pers, Zutphen).

Vriese, J., 1965. Blauw-Jan. Ons Amsterdam, 17 (9): 270-271.

Waals, J. van der, 1993. Exotische rariteiten. Afbeeldingen en voorwerpen van vreemde volkeren. In: E. Bergvelt & R. Kistemaker (eds.), *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585-1735*. Boek: 153-168 (Amsterdams Historisch Museum & Waanders, Zwolle).

Wilson, D.E. & D. M. Reeder, 1992. *Mammal species of the world; a taxonomic and geographic reference* (2nd ed): i-xviii, 1-1206 (Smithsonian Institution Press, Washington & London).

Witkamp, P. H., 1875. *Het Natura Artis Magistra onzer voorouders. Jaarboekje van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra, 1875*: 151-156, 1 pl.

Witkamp, P. H., 1888. *Vroegere diergaarden en beoefenaars der dierkunde, inzonderheid met betrekking tot de verdiensten der Nederlanders op zoölogisch gebied, II. Vermeerdering der zoölogische kennis door Hollanders, en de Nederlandsche diergaarden ten tijde der Republiek. Eigen Haard, Haarlem, 1888* (26): 312-316.

